

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANA BİLİM DALI

**MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
TUNUS'TA DEVRİM SÜRECİ**

Yüksek Lisans Tezi

ZÜMRÜT SÖNMEZ

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANA BİLİM DALI

**MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
TUNUS'TA DEVRİM SÜRECİ**

Yüksek Lisans Tezi

ZÜMRÜT SÖNMEZ

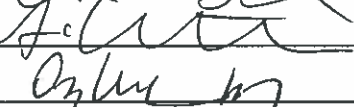
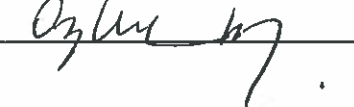
Danışman: DOÇ.DR. AHMET UYSAL

İstanbul, 2016

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506413002 no'lu Zümrüt SÖNMEZ' in hazırladığı "Merkez Çevre İlişkileri Bağlamında Tunus'ta Devrim Süreci" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 21.06.2016 tarihinde saat 11:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...K.A.B. ....' ne OYBİRLİĞİ/ ~~OYÇOKLUĞU~~ YLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Ahmet UYSAL	Basarılı	
Doç. Dr. Ahmet ÖZTÜRK	Basarılı	
Yard. Doç. Dr. Özlem ULUÇ KÜÇÜKCAN	Basarılı	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 01.07./2016 tarih ve 2016/9-24 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Zümrüt Sönmez
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Araştırmaları
Programı	: Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ahmet Uysal
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans, Temmuz 2016
Anahtar Kelimeler	: Tunus, Arap Baharı, Merkez-Çevre İlişkileri

ÖZET

2010 yılı Kasım ayında Tunus'ta bir seyyar satıcının, satış yaptığı arabasına polis el koymasından dolayı kendisini ateşe vermesi, bugün tüm Ortadoğu'nun kaderini değiştiren olaylar zincirinin başlangıcı olmuştur. 27 yaşındaki Muhammed Buazzizi'nin intihar eylemi ile başlayan protesto hareketleri, Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin 23 yıllık iktidarını sona erdiren bir devrim hareketine dönüşmüştür. Buradan yayılan başkaldırı sloganları önce Mısır'da ardından Libya, Suriye ve daha birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinde karşılık bulmuştur. Tunus devriminin dikkat çeken özelliklerinden biri de çıkış noktasının başkent değil de ülkenin iç bölgesinde yer alan küçük bir şehir olan Sidi Bu Zeyd olmasıdır. Tunus'un sosyolojik yapısı incelendiğinde, Sahil ve başkent etrafında şekillenen 'merkez' ile ülkenin iç ve güney kesimlerinin oluşturduğu 'çevre' arasında, sosyal ve ekonomik kalkınmanın paylaşımı ve siyasi karar mekanizmasına etki etme bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile merkez-çevre ilişkilerinin Tunus'taki devrim ve değişim sürecine etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Zümürüt Sönmez
Field	: Middle East Studies
Programme	: Middle East Sociology and Anthropology
Supervisor	: Assoc. Prof. Ahmet Uysal
Awarded Degree and Date	: Master's, July 2016
Keywords	: Tunisia, Arab Spring, Centre-Periphery Relations

ABSTRACT

In November 2010, a street vendor set himself on fire, after a local police officer seized his applecart. His action started the chain of events that has changed the fate of the whole Middle East region. The protest movements that began following the suicide of 27-year old Muhammed Bouazzizi turned into a revolution which ended the 23-year long rulership of the former president Zine El Abidine Ben Ali. The slogans of Tunisia's uprising spread accross Egypt, Libya, Syria and many other countries in the Midde East and North Africa. Another riveting characteristic of the Tunisian revolution is the fact that it started in a small city called Sidi Bouzid in the country's internal region instead of its much more developed capital. When the sociological structure of Tunisia is examined, it is seen that there is a considerable difference between the centre which is shaped around Sahel in the north of the country and the capital, and the periphery which is composed of the south and internal regions, in terms of participation in the political desicion making and their share in social and economic development. From this point of view, this study tries to explain the impacts of centre and periphery relations on the revolutionary and transformation process in Tunisia.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın tamamlanmasında en az benim kadar emeği geçen bir kaç değerli isme teşekkürle başlamak isterim. Tunus ziyaretim için katkılarını esirgemeyen İHH İnsani Yardım Vakfı'na, gerek başkent Tunus'ta gerekse devrimin başladığı Sidi Buzeyd'de mümkün olduğunca fazla ve çeşitli kişi ve kuruluşla temaslarda bulunabilmem için ellerinden geleni yapan Anadolu Ajansı Tunus ofisinde çalışan meslektaşlarıma, beni ülkelerinde özveriyle ağırlayan, sorularımı sabırla cevaplayıp zihnimde yeni kapılar aralayan Tunuslu dostlara şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, gerek araştırma safhasında gerekse de tez yazımı sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Ahmet Uysal'a, fikirlerine sık sık başvurduğum sınıf arkadaşım Sevde Zeynep Ocak'a, yoğun ve sancılı geçen bu süreçte ihmal ettiğim tüm dostlarıma ve elbette eğitim hayatım boyunca yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

İstanbul, 2016

Zümrüt SÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL/TABLO LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. TARİHSEL ARKAPLAN	6
1.1. Genel Özellikleriyle Tunus	6
1.2. Osmanlı Öncesi Dönem	7
1.3. Fetihten Fransız İşgaline	8
1.4. Sömürge Dönemi	10
1.5. Bağımsızlık Süreci	12
1.6. Burgiba Dönemi	14
1.7. Bin Ali Diktatöryası	18
İKİNCİ BÖLÜM	
2. TUNUS'TA MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİLERİ	23
2.1. Teorik Çerçeve: Merkez ve Çevre Kavramları	23
2.2. Tunus'ta Merkez-Çevre Ayrımının Kökenleri	30
2.2.1. 1864 Ayaklanması	32
2.2.2. Bağımsızlık Mücadelesinde Fikir Ayrılıkları	33
2.2.3. Ekonomik Dengesizlik	34
2.3. Merkez-Çevre Ayrımı Bağlamında Bağımsızlık Sonrası Tunus'ta İsyanlar	39
2.3.1. Kara Perşembe	41
2.3.2. Ekmek İsyanı	42
2.3.3. Gafsa Olayları	43
2.3.4. Devrim Sürecini Hazırlayan Diğer Protestolar	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. YASEMİN DEVRİMİ	49
3.1. Devrim Süreci	49
3.2. Devrimden Sonra Tunus'ta Geçiş Süreci	56

3.3. 2014 Parlamento Seçimleri.....	60
3.4. Merkez-Çevre İlişkilerinin Devrim Sonrası Siyasi Sürece Etkileri.....	62
3.4.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Merkez-Çevre Karşılaşması.....	67
3.4.2. Bir Çevre Hareketi Olarak Nahda.....	71
3.4.3. Tunus Anayasası	73
3.5. Devrimden Bugüne Tunus'a Genel Bakış	74
SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	84
FOTOĞRAFLAR	89

ŞEKİL/TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Tunus'ta şehir, kırsal ve ulusal ölçekte yoksulluk oranları (1967-95).....	37
Şekil 1: Tunus Haritası.....	48
Şekil 2: 2014 yılı parlamento seçimlerinde ülke genelinde oyların partilere göre dağılımı.....	66
Şekil 3: 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların seçim bölgelerine göre dağılımı.....	70

KISALTMALAR

<i>A.g.e.</i>	Adı Geçen Eser
<i>AK Parti</i>	Adalet ve Kalkınma Partisi
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>C/Vol</i>	Cilt
<i>CHP</i>	Cumhuriyet Halk Partisi
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>Daeş</i>	Irak ve Şam İslam Devleti, diğer adıyla IŞİD
<i>Ed.</i>	Editör
<i>IMF</i>	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
<i>NCA</i>	National Constituent Assembly (Tunus Anayasa Meclisi)
<i>No/S</i>	Sayı
<i>UGTT</i>	Union Générale Tunisienne du Travail (Tunus Genel İşçi Birliği)
<i>UGET</i>	Union Générale des Étudiants de Tunisie (Tunus Genel Öğrenci Birliği)
<i>UNESCO</i>	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
<i>s</i>	Sayfa
<i>ss/pp</i>	Sayfalar
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Merkez-çevre ilişkisi, kapitalist toplumlarla gelişmekte olan toplumlar içerisinde görülen, gelişmiş merkez ile az gelişmiş çevre arasındaki yapısal ilişkiyi ifade etmektedir. Ancak merkezi merkez yapan sadece finansal gücü değil bu güçle birlikte hayatın diğer alanlarıyla ilgili de karar mekanizmaları üzerindeki tartışmasız etkisidir. Güçlü olan merkezle ilişki ya da uzaklık, çevrenin siyasi karar verme mekanizmalarına katılımını, kültürel standardizasyonu ya da sosyo-ekonomik hayatı etkileme yetisini sınırlandırmaktadır.¹

Ancak baskın merkezi yönetimler çevreyi marjinalleştirirse de, çevrenin muhalefet etme ve karşı çıkma gücünü elinden alamamaktadır. Kısa vadede çevre başarısız gibi görünse de uzun vadede merkezle mücadele edebilme, hegemonyaya karşı alternatifler ve hiyerarşik olmayan aktif görüşler üretme yetisine sahiptir. Nitekim Tunus'ta çevrede başlayan halk ayaklanmasının ulusal ölçekte bir devrim hareketine dönüşmesi bunun bir örneğidir.

Tunus'ta ülkenin kuzeyinde bulunan başkent ve sahil bölgesi ile iç ve güney bölgeler birbirinden ekonomik, sosyal ve kültürel durum ile yaşam şartları bağlamında birbirinden farklı yapılar arz etmektedir. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman-Arap olan Tunus'ta sözünü ettiğimiz farklılık dini ve etnik bağlamda değil, ekonomik kalkınma düzeyi, yaşam şartları ve siyasi karar mekanizmalarına katılım noktasında yaşanmaktadır. Kuzeyde daha kalkınmış durumda olan ve yüksek yaşam şartlarına sahip başkent ve sahil şehirlerine karşın, bugün dahi temel altyapı sorunlarıyla boğuşan iç ve güney bölgeler, uzun yıllar merkezi otorite tarafından göz ardı edilmiş ve dolayısıyla az gelişmiş bir durumda bulunmaktadır. Farklılık sadece fiziki koşullarda değil sosyo-ekonomik bağlamda da kendisini göstermektedir. Bu çalışma içerisinde merkez-çevre ilişkileri bağlamında ele alınmış olan bu durumun, 2011 yılı Ocak ayında devrimle sonuçlanan ayaklanmanın da kök nedenlerinden biri olduğu görülmektedir.

---

¹ Daniela Huber and Lorenzo Kamel, "Arab Spring: The Role of the Peripheries", **Mediterranean Politics**, 2015, Vol. 20, No. 2, ss. 127-141

2010 yılının Aralık ayında, sokak gösterileriyle dalga dalga büyüyen geniş bir sivil direniş hareketi Tunus'ta Yasemin Devrimi olarak da anılan değişim sürecini başlatmıştır. Devrim hareketinin Sidi Bu Zeyd gibi ekonomik ve sosyal açıdan Sahil diye adlandırılan kuzey şehirlerden oldukça farklı bir görüntü arzeden bir yerde başlaması dikkate değerdir.

Şöyle ki, Sidi Bu Zeyd, Tunus'un iç bölgesinde (South-Central) yer alan ve uzun yıllar boyunca yüksek oranda işsizlik sorunuyla mücadele etmiş, ülkenin en fakir şehirlerinden biridir.² 17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi isimli 26 yaşındaki bir seyyar satıcının, meyve sattığı arabasına polisin el koyması üzerine kendisini ateşe vermesi, bölge halkı tarafından uzun yıllar boyunca hissedilen dışlanmışlık, görmezden gelinmişlik hissini dışa vurumudur. Yetkililerin keyfi uygulamalarına karşı bir tepki olarak görülen bu intihar eylemi, devrimle sonuçlanan protesto gösterilerinin fitilini ateşlemiştir. Buazizi 4 Ocak 2011 tarihinde öldüğünde olaylar daha da alevlenmiş ve ülke geneline yayılmıştır. 10 gün sonra 14 Ocak 2011'de, 23 yıldır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali cumhurbaşkanlığı koltuğunu bırakıp ülkeden kaçmıştır. Burada başlayan devrim çok geçmeden ülke sınırlarını aşmış, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki birçok ülke halklarını da harekete geçirmiştir.

Öte yandan ekonomik kalkınmışlık düzeyinin Tunus'u böyle bir isyan hareketi için elverişli yapan tek unsur olmadığını burada belirtmek gerekmektedir. Zira Tunus (devrimden önceki durumu itibariyle) bölgedeki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ekonomik anlamda en yüksek büyüme oranına sahip ülkelerden biridir. 2011'e, yani devrimin başladığı güne kadarki süreci değerlendirildiğinde, Tunus'ta ayaklanmaya sebep olacak herhangi bir ekonomik şokun yaşanmadığı görünmektedir. Sübvansiyonlar kesilmemiş, işsizlik yüksek oranda olmakla birlikte sabit, kalkınma ve yatırım oranları yükselişte ve tatminkar bir seviyede bulunmaktadır.³

Dolayısıyla, bu veriler göz önünde bulundurulduğunda ekonomik sorunların Tunus'taki isyanı tek başına açıklamakta yetersiz kaldığı açıktır. Protestoları harekete

---

² Laryssa Chomiak, The Making of a Revolution in Tunisia, **Middle East Law and Governance** 3, 2011, ss. 68–83, Koninklijke Brill NV, Leiden, DOI 10.1163/187633711X591431.

³ Alan Richards ve Diğerleri, **A Political Economy of the Middle East**, Updated 3. Edition, Colorado: Westview Press, 2013, s.413.

geçiren asıl neden, ekonomik alanla ilgili hoşnutsuzluğun daha geniş kapsamlı sosyo-politik içerikle bir araya gelmesidir. Ekonomideki durgunluk ve adam kayırmacılıktan duyulan rahatsızlık, gelir dengesizliği ve sosyal adaletsizlik konularında artan kaygılarla birleşmiştir. Bu kaygıların artmasının sebebi, ekonomik fırsatlara erişimin uzun yıllar boyunca liyakata değil, iktidar odaklarıyla yakın ilişkilere bağlı olarak yürütülmesi, dolayısıyla toplumda eğitim seviyesiyle birlikte artan beklentilerin karşılanmamasıdır. İktidarın milli geliri halkına adil dağıtma ve onların ekonomik güvenliğini sağlama noktasındaki başarısızlığı patlamaya hazır bir öfke meydana getirmiştir.⁴

Diğer yandan, bu araştırma kapsamında ele aldığımız diğer örneklerle⁵ birlikte değerlendirildiğinde, Tunus'ta sosyo-ekonomik bağlamda dezavantajlı durumda olan iç ve güney bölgelerde tarihsel olarak protesto geleneğinin bulunduğu görülmektedir. Tunus'un güneyi bağımsızlık sürecinden bugüne muhalefetin kaynağı olagelmıştır. Şöyle ki, bağımsızlık sürecinde Fransızların da desteklediği Habib Burgiba kanadına karşı, güneyli Salih Bin Yusuf daha köktenci bir milliyetçi hareket başlatmıştır. Burgiba, rakibi Yusuf'un hareketinin kaynağı olan bölgeyi iktidarı boyunca kendisi için tehdit olarak görmüştür. Bu bölgenin siyasi karar mekanizmasından ve ekonomik ilerlemeden mahrum bırakılışı bir anlamda bağımsızlık sonrası başa gelen rejimin tercihi olmuştur. Sekülerizm ve modern yaşam tarzının daha fazla etkisi altında olan başkent ve sahil kesimi ise ulusal ve uluslararası yatırımların merkezi haline gelmiştir.⁶

Fransız sömürgesi ve bağımsızlık sonrası Burgiba döneminde geri bırakılan güney ve batı vilayetleri Bin Ali döneminde de gerekli ilgiyi görmemiştir. Resmi rakamlara göre; 2000'li yılların ilk yarısında Tunus'ta %15 civarında seyreden işsizlik oranı güney vilayetlerde %25-30'a kadar çıkabilmektedir. Bölgeyi kalkındıracak yatırımlar yapılmayınca ekonomik ve sosyal anlamda marjinalleşen halk da merkezi yönetimle sürekli bir gerginlik içerisinde olmuştur.⁷

---

⁴ A.g.e

⁵ Ekmek isyanı, Gafsa maden isyanı vb. örnekler çevre olarak değerlendirdiğimiz bölgede yıllardan beri süregelen bir protesto kültürünün bulunduğunu göstermektedir. Bkz. 41 ve 42. sayfalar

⁶ Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Subat – 13 Mart 2015.

⁷ Veyssel Ayhan, **Arap Baharı İsyenlar, Devrimler ve Değişim**, MKM (Marmara Kitap Merkezi) Yayınları, 2012, ss.42, 46-47.

Tunus'ta görüştüğümüz Tunus Genel Öğrenci Birliği (UGET) üyesi Kasreyn şehrinde bir öğrenci “eğer bir polis merkezi yoksa biz devlet nedir bilmeyiz, eğer bir polis merkezi yoksa bayrak bile görmeyiz” deyiminin insanlar arasında yaygın olduğunu ve tarihsel olarak devletin bölgede varlık göstermeyişi tanımlamak için söylendiğini belirtmiştir. Onlara göre, muhalefet partileri de bugüne kadar güneye devletle aynı gözlerle bakmış, bir başka ifade ile görmezden gelmişlerdir.

Merkezi yönetimle irtibatlı olan az sayıda varlıklı kişi dışında halkın çoğunluğu toplumda belirli bir statüye sahip olmayan, ülkenin sahil kesiminde toplanmış bulunan kalkınmışlık düzeyine ve karar mekanizmalarına dahil olamayan, diplomalı gençleri kahvehanelerde vakit geçiren bu marjinalleşmiş bölge, Tunus devriminin doğum yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸ İsyen hareketinin buradan başkent ve sahildeki şehirlere sıçraması ise bu bölgede yaşamalarına rağmen benzer sorunlarla mücadele eden kişilerin, başka bir deyişle merkezin içindeki çevre unsurlarının protesto dalgasına katılımıyla mümkün olmuştur.

Tunus'ta Bin Ali rejimine karşı uzun yıllar boyunca derinlerde gittikçe büyüyen bir muhalefet var olmuştur. Bu muhalifet resmi politik kurumlar ya da kanallar aracılığıyla değil, daha günlük yaşamın içerisinde, evlerde, kahvehanelerde, restaurantlarda sıradan konuşmalar ve espriler içerisinde ifade bulmuştur. Ancak siyasi arenanın ve kurumsallaşmış, dolayısıyla kontrol edilebilir sivil toplumun dışında gelişmekte olduğu için, bu muhalefet türü büyük ölçüde görmezden gelinmiştir.⁹ Devrimci kitlenin önemli bir kısmını bu sıradan insanların oluşturduğu ve bahsettiğimiz türden bir doğal muhalefetin devrime giden sürecin doğal dinamikleri arasında bulunduğu unutulmamalıdır.

Bu çalışmada, Tunus'ta 2011 yılının başında gerçekleşen devrim ve sonrasında devam eden değişim süreci, merkez-çevre ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Merkez-çevre ilişkileri modeli gelişmiş ya da metropoliten merkez ile az gelişmiş çevre arasındaki yapısal ilişkiyi açıklamak için kullanılan bir metafordur. Bu bağlamda

---

⁸ Doktor Reda Ez-zavaari, **Etthewratüt- Tunusiyetü Thewratü-I Hamişi ala-I Merkezi**, Sefaks/Tunus: Mektebetü Alauddiyn, 2012, s.115.

⁹ Chomiak, 2011.

sözünü ettiğimiz merkez ve çevre bir ülke içerisinde olabildiği gibi daha uluslararası anlamda kapitalist ve gelişmekte olan toplumlar arasındaki ilişkiyi de ifade edebilmektedir. Merkez-çevre modeli, ilk tanımı itibarıyla siyasi coğrafya, siyasi sosyoloji ve iş ve işçi piyasaları ile ilgili çalışmalarda kullanılmaktadır.¹⁰ Bu çalışma kapsamında da ilk tanımı bağlamında kullanılmış olan merkez-çevre ilişkileri metaforuyla Tunus toplumunun dinamikleri anlatılmaya çalışılmaktadır.

Tunus özelinde merkez ve çevre tanımlarıyla; sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve ayrıca siyaset ve kültürün de merkezi olan başkent ve kuzeydeki sahil bölgesi ile bu bölgelere oranla daha az gelişmiş, bununla birlikte siyasi karar mekanizmasının da dışında kalmış ve marjinalleşmiş iç ve güney bölgeleri kastedilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde Tunus'un tarihi anlatılmıştır. Devam eden bölümde ise ülkenin sahil kesimiyle iç ve güney kesimleri arasında görülen sosyo-ekonomik farklılığın tarihsel kökenleri incelenmiştir. Yasemin devriminden önce gerçekleşen diğer protesto hareketleri incelenerek, isyan hareketinin neden modern sivil toplumun daha gelişmiş olduğu başkentte değil de ülkenin iç bölgesinde başlamış olduğu sorusuna cevap aranmıştır.

Bu çalışma için literatür araştırmasının yanı sıra, 2015 yılının Mart ayında başkent Tunus ve ayaklanmanın başladığı Sidi Bu Zeyd şehrinde siyasiler, muhalif öğrenci grubu UGET ve devrimin başladığı Sidi Buzeyd şehrindeki Tunus Genel İşçi Birliği (UGTT) yetkilileri, çeşitli görüşlerden akademisyen, öğrenci ve gazeteci gibi meslek gruplarından kişilerle mülakatlar da gerçekleştirilmiştir. Literatür araştırması süresince Tunus'ta yaşanan devrimi merkez-çevre ilişkileri bağlamında inceleyen az sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Elinizdeki çalışma bu alanda görülen literatür eksikliğini gidermeye katkıda bulunmayı ve bundan sonra yapılacak araştırmalara zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

---

¹⁰ Gordon Marshall, **A Dictionary of Sociology**, Oxford University Press, 1998
(<http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-centreperipherymodel.html>) Erişim: 01.07.2016

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKAPLAN

1. 1. Genel Özellikleri ile Tunus

Batıda Cezayir, güneydoğuda Libya ile komşu olan, kuzeyde ve doğuda uzunluğu 1300 kilometreyi bulan Akdeniz kıyılarıyla, güneyde ise Sahra çölüyle çevrili bulunan Tunus, Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesidir. Nüfusun %63'ü şehirlerde, %37'si kırsal kesimde yerleşik bulunan ülkenin kuzeyindeki sahil boyu, dağlık alanların ve çölün yer aldığı güney bölgesine göre gerek nüfus gerekse de sosyo-ekonomik açıdan farklılık arz etmektedir.¹¹

Etnik ve dini çeşitlilik açısından homojen bir toplumsal yapıya sahip olan Tunus'un nüfusu 2013 itibarıyla 11 milyona yaklaşmıştır.¹² Geçmişte bölgede önemli bir toplumsal varlığa sahip olan Yahudiler günümüzde nüfus bakımından oldukça azalmıştır. Bugün nüfusunun %98'ini Sünni Müslüman Arapların oluşturduğu ülkede yaşamakta olan Berberî, Fransız ve İtalyan azınlık birçok kez Avrupalı güçlerin işgaline maruz kalan, Tunus'un tarihini de özetlemektedir.¹³

75 yıl süren Fransız sömürgesi ve sonrasında gelen bağımsızlıkla birlikte benimsenen laik yönetim biçimi nedeniyle Tunus diğer Müslüman Ortadoğu ülkelerine göre daha seküler bir yapı arz etmektedir. Okuma-yazma oranının diğer Afrika ve Ortadoğu ülkelerine kıyasla yüksek olduğu Tunus'ta yine Fransız sömürge döneminden kalan bir etkiyle Fransızca ana dillerden biri gibi benimsenmektedir. Ülkenin resmi dili Arapçadır. Fakat konuşma dili Fransızcadan etkilenmiştir.¹⁴

Ülkenin aynı adı taşıyan başkenti Tunus'ta geleneksel yapısını korumakta olan eski şehir ile modern şehir iç içe bulunmaktadır. Merkezi Zeytûne Camii olan eski şehir "Medine", tarihî eserlerle bir müze niteliği taşımaktadır ve 1979'da, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından dünya kültür mirası eserleri

¹¹ Füsun Baykal Soykan ve İsmail Yiğit, "Tunus", **İslam Ansiklopedisi**, TDV, c. 41, s. 384-386.

¹² *Tunisia*, <http://data.worldbank.org/country/tunisia>, (2 Şubat 2016).

¹³ Soykan ve Yiğit, s. 384-386.

¹⁴ Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart 2015.

arasına alınmıştır. Avrupa tarzı binalarla eski şehirden ayrılan modern şehir ise 19. yüzyılın sonlarından itibaren yüksek bir arazi üzerinde kurulmuş ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren büyük gelişme göstermiştir. Avrupaî şehir örneklerinin en gelişmiş Afrikalı örneği olarak görülen ve modern bir havalimanına da sahip olan başkent Tunus, ülkenin en önemli siyaset, ticaret, sanayi ve kültür merkezidir. Modern Tunus'ta bugün ağırlıklı olarak yönetici elit ve orta sınıfın önemli bir bölümü yaşamakta, daha yoksul kitleler ise kenar semtlerde yer almaktadır.¹⁵

1. 2. Osmanlı Öncesi Dönem

M.Ö. 9. yüzyılda bugün başkent Tunus içerisinde yer alan Kartaca'yı kurmuş olan Fenikeliler zamanında burası önemli bir siyasi, ekonomik ve askeri merkez haline gelmiştir. Kartaca'nın M.Ö. 146'da Romalılar tarafından işgal edilmesiyle hem yönetim el değiştirmiş hem de bölge Hıristiyanlaşmıştır. Fenikelilerin ardından Roma ve Bizans İmparatorluklarının egemenliği altında kalan Tunus, dördüncü halife Hz. Osman zamanında bölgeye fetihlerin başlamasıyla birlikte İslam'la tanışmış, ancak tamamen İslam hakimiyetine girmesi sekizinci yüzyılın başlarına dek sürmüştür.¹⁶

O zamanlar İfrikiye olarak da adlandırılan Tunus, Ukbe bin Nafi tarafından 667 yılında fethedilmiş ancak Müslüman ordularını bir süreliğine geri çekilmeye zorlayan Berberi ayaklanmaları baş göstermiştir. Bu arada Bizanslılar tarafından zapt edilen Tunus, Halife Abdülmelik b. Mervan'ın vali olarak atadığı Hasan bin el-Numan tarafından tekrar geri alınmıştır (682-701). Halkın kısa sürede İslam dinini benimsemesiyle Tunus ve civarında yaygın olan putperestlik ve Hıristiyanlığın yerini kısa sürede Müslümanlık almıştır. Ayrıca çoğunluğu putperest Berberîlerin oluşturduğu etnik yapı da fetihden sonra Arap kabilelerin göçleri ile değişmeye başlamış, bölge zamanla büyük ölçüde Araplaşmıştır.¹⁷

Ne var ki devam eden Berberi ve Harici isyanları ancak 801 yılında büyük oranda kontrol altına alınabilmiş ve Abbasi halifesi Harun Reşid zamanında Kayravan valiliğine tayin edilen İbrahim b. Ağleb'den neşet eden Ağlebiler Devleti kurulmuştur.

¹⁵ Ahmet Kavas, "Tunus", **İslam Ansiklopedisi**, TDV, C. 41, s. 404-405.

¹⁶ Soykan ve Yiğit, s. 384-386.

¹⁷ A.g.e.

İçişlerinde özerk dışişlerinde halifeye bağlı Ağlebiler devletinin varlığı 909 yılında Fatımilerin kuruluşuyla sona ermiştir. Fatımiler, öncelikle Kayravan ve Mahdiya şehirlerini merkez olarak kullanmışlar, 972 yılında Mısır'ı ele geçirip başkenti Kahire'ye taşıdıklarında Tunus'a Berberi olan Zirilerden bir vali atamışlardır. Böylece Zîriler döneminin başladığı Tunus'ta daha sonra bir süre Horosaniler ve ardından Muvahhidler hüküm sürmüştür. Fas merkezli Muvahhidler Devleti'ndeki bölünme ve ardından ortaya çıkan karışıklıklar sırasında Kābis valiliğine tayin edilen Ebû Zekeriyâ el-Hafsî, 1228 yılında Tunus'a girip İfrîkiye'nin tamamına hâkim olmasıyla bağımsız Hafsi Hanedanlığı kurulmuştur. Uzun yıllar Hafsilerin kontrolünde kalan ülkeye İspanyol akınları başlamış, Osmanlılarla İspanya ve müttefikleri arasında nüfuz savaşlarına sahne olan Tunus ancak 1574 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir.¹⁸

1. 3. Fetihden Fransız İşgaline

Onaltıncı yüzyılda gerçekleşen büyük Osmanlı-Habsburg savaşları ile 1529'da Cezayir, 1574'te de Tunus Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Artık İmparatorluğun eyaletlerinden biri olan Tunus'un yeniden şekillendiği bu dönemde ülke Osmanlı'nın "beylerbeyi" olarak atadığı paşalar tarafından yönetilmeye başlanmış, dış saldırılara karşı ise dört bin yeniçeri konuşlandırılmıştır.¹⁹ Bu dönemde Türk gemilerinin Akdeniz'deki limanı haline gelen Tunus'ta iç işleri büyük oranda kadılar ve şeyhler tarafından yürütülmüştür. Eyalet her biri bir sancakbeyi tarafından temsil edilen sancaklara ayrılmış, askerî işler için ise "kâid" denilen bir kumandan görevlendirilmiştir.²⁰

Osmanlı, yönetim merkezi İstanbul'un uzağında kalan Tunus'un içyapısına başından beri köklü müdahalelerde bulunmamış, ancak bu durum 1591 yılına gelindiğinde askerlik işlerinden sorumlu olan "dayı" unvanlı kumandanların içerideki iktidarlarını güçlendirmeleriyle sonuçlanmıştır. İktidar bir tarafta "dayılar", diğer tarafta

¹⁸ İsmail Numan Telci, "Tunus: Küçük Ülkenin Büyük Değişim Misyonu", Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** içinde (270-285), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s. 272-273.

¹⁹ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **SETA Analiz**, Sayı. 46, (2011), s. 5.

²⁰ Kavas, s. 390.

vergi toplanması ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu “beyler” arasında paylaşılmaya başlanmıştır. 17. yüzyılda Murat isminde bir Tunus ‘bey’inin ve onun arkasından torunlarının yönetiminde Murâdîler dönemi başlamış, bu dönemde çok başlılık iktidar paylaşımı konusunda sürekli rekabete yol açmışsa da artık yetkilerini veraset yoluyla devralan beyler giderek öne çıkmıştır. Muradiler, Hüseyin b. Ali’nin iktidarıyla Hüseyinler döneminin başladığı 1705’e kadar hüküm sürmüşlerdir.²¹

O kadar ki, Murâdî ve Hüseyinî aileleri eyalet yönetiminde yetki sahibi olunca Osmanlı tarafından “beylerbeyi” tayininde aksamalar görülmüş ve iktidarı elinde tutan aile fertlerinin görevlerinin onaylanmasıyla yetinilmiştir. Teoride Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Tunus’ta, Cuma namazında Osmanlı sultanı adına hutbe okutulmuş, sultan adına para bastırılmış, ancak pratikte ülke kendi içinden çıkan hanedanlar tarafından yönetilmiştir.²²

Bölgede Osmanlı hakimiyetinin zayıfladığı 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Tunus’ta birçok alanda reform çalışmaları başlatılmıştır. Ancak bu çalışmalar direnişle karşılaşmış ve sınırlı düzeyde başarılı olabilmıştır. Öte yandan yöneticilerden kaynaklanan sorunlar yerel halkın idarecilere olan güvenini sarsmıştır.²³

Tunus, Osmanlı idaresinde kaldığı son iki yüzyılında imparatorlukla irtibatını özellikle dinî bağlar aracılığıyla sürdürmüştür. Tunuslular, hilâfete sadık kalmaya devam etmiş ve hiç vergi ödememiştir. Beyler saygı ifadesi olarak İstanbul’daki en üst dinî yetkiliye hediyeler göndermekle yetinmiş, karşılıklı siyasi muameleler sınırlı kalmıştır. Bunun yanında Tunus’un kendi hukukuna göre yabancı devletlerle anlaşmalar yapabildiği görülmektedir. 1742 ve 1743 yılları ile 1824 yılında Fransa ile antlaşmalar imzalanması, korsanlığın engellenmesi ve köleliği kaldıran sözleşme beylerin siyasi konularda rahat hareket ettiklerini göstermektedir.²⁴

18. yüzyılın sonlarında bir yandan ekin kıtlıkları ve veba salgınları diğer yandan Sanayi Devrimi ve Avrupalı üretimin artışı nedeniyle zarar gören Tunus ekonomisi 19.

---

²¹ Ira M. Lapidus, **İslam Toplulukları Tarihi**, Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu-Aktay (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, C. 1, s. 532-533.

²² Kavas, s. 391.

²³ Ulutaş ve Torlak, s. 5.

²⁴ Kavas, s. 392.

yüzyılın ortalarına gelindiğinde sanayinin çöküşüyle iyice zora girmiştir. Ancak hükümet reform girişimlerini sürdürmüş, vergilerin arttırılması 1864'te büyük bir köylü ayaklanmasını kışkırtmıştır. Ayaklanma ülkenin her tarafına yayılsa da gruplar arasında birlik bulunmaması nedeniyle bastırılabilmiştir. Ancak içeride gerek ekonomik gerekse siyasal alanda meydana gelen bu nüfuz kaybı Tunus'u Avrupalı güçlere bağımlı hale getirmiştir. 1867'de iflas eden ülke 1869'da vergi gelirlerini toplayıp borçlarını ödeyebilmek için Fransız, İngiliz ve İtalyanlardan oluşan bir komisyona bağlanmak durumunda kalmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı hakimiyeti altındayken merkezi bir devlet yapısını sürdürmüş olan Tunus, ekonomisinin çöküşüyle birlikte Avrupalıların işgaline maruz kalmıştır. Ülkenin bir Batılı emperyal devletin tam hakimiyeti altına girme süreci ise 1878'de yapılan Berlin Kongresi'nde Avrupalı güçlerin Fransa'yı Tunus üzerinde manda yönetimi kurmaya teşvik etmesiyle başlamıştır.²⁵

1. 4. Sömürge Dönemi

Tunus'un sınır komşusu olan Cezayir'i 1830 yılında işgal eden Fransızlar burada güçlü bir silahlı direnişle karşılaşmış ancak onlarca yıl süren direnişi bastırarak ülkeye hakim olmuşlardır. Müslüman halkın vatandaşlık hakkını dahi elinden alan, mallarına el koyan Fransa bunun yerine Avrupalı göçmenlere çeşitli imtiyazlar tanımıştır. Fransa'nın, neredeyse kendi toprağı gibi gördüğü Cezayir'de gittikçe güçlenen varlığı, 50 yıl sonra Tunus işgalini getirmiştir.²⁶

Bedevi kabilelerin Cezayir sınırını ihlal etmesini gerekçe gösteren Fransızlar, 1881 yılında Tunus'u işgal etmiştir. O sırada yönetimde bulunan Hüseyini Hanedanı'nın egemenliğinin kâğıt üzerinde sürmesi ve eski yönetim mekanizmasının temelde korunması ile birlikte Tunus fiili olarak Fransız Yüksek Komiserliği'nin hakimiyeti altına girmiştir. Fransızların Tunus Bey'i ile imzaladıkları 1881 tarihli Bardo ve 1883 tarihli el-Marsa anlaşmalarının kapsamını belirlediği Fransız Protektorası (himaye rejimi) böylece kurulmuş ve Tunus'a Fransa tarafından doğrudan koloni idaresi

---

²⁵ Lapidus, s. 535.

²⁶ Zachary Lockman, **Hangi Ortadoğu? Oryantalizm Tarih Siyaset** (Orijinal adı: Contending Visions of the Middle East The History and Politics of Orientalism), Burcu Birinci (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s. 126.

verilmiştir. Böylece 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Tunus'ta 1956'ya kadar sürecek olan Fransız sömürge dönemi başlamıştır.²⁷

Bardo Anlaşması ile Tunus Bey'i makamından indirilmemekle birlikte yetkileri azaltılmış, Fransa'nın ülkede askeri birliklerini konumlandırmasının önü açılmış ve Bey'in Fransa'nın onayı olmaksızın herhangi bir dış güçle ittifak kurması yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Fransa Tunus'ta, hem Bey'in dış işleri bakanı hem de Tunus silahlı kuvvetlerinin yetkisini devralan Fransız birliklerinin kumandanı olarak görev yapacak olan bir vali görevlendirmiştir. 1883 tarihinde imzalanan el-Marsa Anlaşması ise Fransa'nın Tunus işgalini "protectorate" yani himaye rejimi olarak resmen tanımlamıştır. Bu anlaşmayla birlikte, Fransa tarafından dikte edilen idari, hukuki ve ekonomik reformlar aracılığıyla Bey iç işleri üzerindeki yetkilerinden de mahrum bırakılmıştır.²⁸

Ülke içindeki siyasi meselelerin, dış işlerinin ve ordunun yönetimini ele alan Fransızlar, Cezayir tecrübesine dayanarak Tunus'ta yargı gibi pahalı ve yatırım isteyen bir alana girmek ya da dini mahkemeleri kaldırarak yerli halkın tepkisini çekmek istememiş ve Müslüman halkın yargı ve vergi işlerini beylere bırakmıştır. Ancak Avrupalı yerleşimcileri kendi sorumluluğu altında tutan ve onlarla ilgili davalar için Fransız mahkemeleri kuran sömürge yönetimi bu politikasıyla ülkede ikili bir yargı sistemi oluşturmuştur.²⁹

Diğer yandan sömürge dönemi Tunus'un birçok açıdan yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Tunus'ta modern tarım ve eğitim sistemine geçilmiş, ortak arazileri ve vakıfları satarak kolonileşmeyi teşvik eden Fransızlar toprak yasasında değişiklik yaparak Avrupalı müşterilere mülk edinme imkanı sunmuştur. Yapılan bu değişiklikler gelirleri arttırdığı gibi ülkedeki sömürgeci nüfusunu da arttırmış, işlenebilir toprakların yaklaşık beşte biri Fransızların eline geçmiştir. Diğer yandan ülkede Fransız eğitim sistemi uygulanmaya başlanmış, Fransızlar dini eğitime dahi müdahalede

---

²⁷ Abdul Rezak Bilgin, **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır Libya ve Tunus Örnekleri**, Ankara: Birleşik Yayınları, 2014, s. 66.

²⁸ Kenneth J. Perkins, **Tunisia Crossroads of the Islamic and European Worlds**, Westview Press, 1986, ss. 85-86.

²⁹ A.g.e, s. 88.

bulunmuşlardır. Bir yandan dil olarak Fransızcanın nüfuzu artarken diğer yandan binlerce Tunuslu ülkelerinin entegrasyonunu hızlandırmak üzere Paris'te eğitim almaya gönderilmiştir.³⁰

Fransa daha önce Cezayir örneğinde olduğunun tersine burada halkı Fransızca öğrenmeye zorlamamış ya da Arapçayı yasaklamamıştır. Ancak Avrupalı yerleşimciler için kurulan ve Fransızca eğitim veren yeni okullar aynı zamanda Tunus aristokrasisini oluşturacak yerli seçkinleri de yaratmıştır. Böylece kısa zamanda seçkinliğin sembolü haline gelen Fransızca çok fazla direnişle de karşılaşmadan bölgeye yayılabilmiştir. 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde Tunus'ta sadece Zeytuna ve Kayrevan üniversitelerinde iyi seviyede klasik Arapça eğitimi bulunmaktadır. Hem Fransızca hem Arapça bilen bu yeni entelektüel sınıf Tunus'un geleceğinde etkin bir rol oynamıştır.³¹

Kontrol altında tuttukları 1881-1956 yılları arasında Fransızlar Tunus'a yirmi bir genel vali tayin etmişlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında ise 63.000 Tunuslu genç Fransa için savaşmak üzere cephelere sürülmüştür. Bu arada Tunus'taki Avrupalı sayısı giderek artmış, 1931'de 2.410.000 olan Tunus nüfusunun 251.000'ini Avrupalılar oluşturmuştur.³²

1.5. Bağımsızlık Süreci

1888'de yayımlanmaya başlayan el-Hadira ve 1896'da yayınlanmaya başlayan ez-Zehrâ isimli gazeteler ile yine aynı yıl kurulan Haldûniyye adlı cemiyet İslami reform anlayışından etkilenen ilk bağımsızlık yanlısı hareketler olarak ortaya çıkmaktadır. Tanınmış reformist Muhammed Abduh'un 1885 ve 1903 tarihlerinde Tunus'a gerçekleştirdiği ziyaretler bu hareketler üzerinde etkili olmuştur. Tunusluların kendi imkanlarıyla sömürge yönetimini sona erdiremeyeceğini kabul eden Abduh, bunun yerine Tunusluları Fransa'yı adil ve dürüst bir toplum oluşturmak için gerekli temel reformları yapmaya ikna etmek için cesaretlendirmiştir. İslami reform hareketi

---

³⁰ Lapidus, s.235.

³¹ Perkins, s. 88. (Ayrıca bkz. **The Modern Middle East; second edition**, London and New York, Routledge, 2010, s.208)

³² Kavas, s. 393.

olan sefilikten etkilenen bu ilk gruplar Batı anlayışına tamamen karşı çıkmamakla birlikte İslami-Arap geleneklerin korunması ve sürdürülmesini amaçlamışlardır.³³

Fransız işgalinin ilk yıllarında gösterilen direniş ulusçu fikirler barındırmakla birlikte bu noktada değerlendirilebilecek ilk hareket 1907 sıralarında ortaya çıkan Fransız eğitimi görmüş az sayıda kişiden oluşan *Jön Tunuslular*'dır.³⁴ Bu hareket Tunusluların modern eğitime erişim imkanlarının arttırılmasını böylece ülkelerinin kaderini tayin etmede ve hükümet kademelerinde görev almada sorumluluk alabilmelerini savunmuştur. Fransızlar için ise eşitliğin önünü açacak reformlar kendi pozisyonlarını tehlikeye düşüreceğinden kabul edilmez görülmüştür. Hareketin çıkardığı Fransızca gazete *Le Tunisien* özellikle eğitim meselesi üzerine odaklanmış, Tunusluların Fransızlarla eşit muameleye tabi tutulması gerektiğini savunmuş ancak bağımsızlık vurgusu yapmamıştır.³⁵

Önceleri, talepleri idari görevler için fırsat ve ücret eşitliği, basın ve dernek kurma özgürlüğü ile sınırlı olan ulusçu hareket, 1920'lerde güçlü bir siyasi direniş oluşturmaya çalışmıştır. Fransa'dan dönen Tunuslu işçiler ülkenin ilk ekonomik kooperatif derneğini ve ilk sendikası olan Tunuslu İşçiler Genel Konfederasyonu'nu kurmuştur. Bu yıllarda meydana gelen isyanlar Fransız askeri gücü ve hükümet politikaları yoluyla bastırılmış, muhalif liderler hapse atılmış, gazeteleri kapatılmış ve siyasi faaliyetleri askıya alınmıştır.³⁶

Sömürgeciliğe karşı ilk düzenli siyasî hareket ise 1920'de Abdülazîz b. İbrâhim es-Seâlibî'nin el-Hizbü'd-düstûrî (Düstur Partisi)'yi kurmasıyla başlamıştır. Partinin kurulmasından sonraki ilk on beş yıl içerisinde baş gösteren fikir ayrılıkları sonucunda hareket ikiye ayrılmış ve sonunda el-Hizbü'd-düstûrî el-cedîd (Yeni Düstur Partisi) kurulmuştur. Yüksek düzeyde Fransız eğitimi görmüş genç Tunusluların liderlik ettiği Yeni Düstur Partisi'nin genel sekreterliğini yapan Habib Burgiba bir süre sonra karşı görüşleriyle sivrilmiş, 1940 yılında ise Fransızlar tarafından hapse atılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen Tunus Savaşı'nın sürdüğü 1942 yılında Almanlar

---

³³ Perkins, s. 92.

³⁴ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 365.

³⁵ Perkins, ss. 93-94.

³⁶ Lapidus, s.236.

tarafından serbest bırakılan Burgiba Roma'ya götürülmüş, İtalyanların onu kendi safına çekme çalışmaları sonuç vermeyince 1943'te Tunus'a geri getirilmiştir.³⁷

Burgiba yöntem olarak silahlı mücadeleyi değil bağımsızlık için Fransızlarla işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Hatta bu bağlamda 1954 yılında Fransa tarafından önerilen yarı bağımsızlık teklifini de kabul ettiyse de gerek parti içi muhalefet gerekse de Arap milliyetçilerin tam bağımsızlık talepleri nedeniyle geri adım atmıştır.³⁸ Bu arada ülkede tam bağımsızlığı isteyen ve silahlı mücadele sürdüren gruplar da bulunmaktadır. Aynı dönemde Cezayir'de kendisine karşı silahlı bir ulusçu hareketle karşı karşıya bulunan Fransa, Tunus'ta da böyle bir tehlikenin olduğunu anlamış, böylece 1954 yılında müzakere süreci başlamıştır. Fransızlar önce 1955 baharında Tunus'a içişlerinde bağımsızlık tanıyan bir anlaşma imzalamayı kabul etmiştir. Ardından 1956'da taraflar arasında gerçekleştirilen bir protokol ile 1881 yılından beri sürmekte olan himaye sistemi tamamen feshedilmiştir.³⁹

1950'li yıllarda, bağımsızlık mücadelesi veren gençleri destekleyen Lamine Bey lakaplı Tunus Bey'i Emin Bey, 20 Mart 1956'da bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte kral olmuştur. Ancak 27 Temmuz 1957 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Hüseyinî ailesinin saltanatı da sona ermiştir. Bu tarihten sonra Emîn Bey'in başbakan tayin ettiği Habib Burgiba Tunus'un ilk devlet başkanı olarak bütün yetkileri eline almıştır.⁴⁰

1.6. Burgiba Dönemi

Bağımsızlık sonrası artan baskılar nedeniyle yabancılar ülkeyi terk etmeye başlamıştır. 1956-60 arasında sömürgeci yerleşimcilerin nüfusu yarı yarıya azalmış, 1960-63 tarihlerinde ise beşte bire düşmüştür. Avrupalı sömürgecilerin ve Tunuslu Yahudilerin ayrılmasıyla ülke yönetici sınıfının büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Böylece ilk 3-4 yıllık süreçte üretim neredeyse tamamen durmuş, yatırımlar büyük bir düşüş göstermiş, sermaye kaçıışı kontrol edilemez hale gelmiştir. Düstur hükümeti

---

³⁷ Kavas, s. 393.

³⁸ Veysel Ayhan, **Arap Baharı İsyânlar, Devrimler ve Değişim**, MKM (Marmara Kitap Merkezi) Yayınları, 2012, s. 22.

³⁹ Lapidus, s.238.

⁴⁰ Kavas, s. 393.

önceleri liberal ekonomiyi benimsemeleri nedeniyle kötüye giden duruma seyirci kalmışsa da 1960'da ilk kalkınma planının oluşturulmasıyla birlikte gittikçe artan bir şekilde ekonomik meselelere müdahale etmeye başlamıştır. Sonuç olarak, en başta sömürgeci güçleri de korkutmamak adına bilinçli bir şekilde ekonomi politikalarında liberal bir çizgi benimseyen Tunus hükümeti, önce müdahaleci zamanla da sosyalist bir çizgiye evrilmiştir. Sermaye kaçışını durdurmak için milli para oluşturulmuş, döviz denetimi kurumsallaştırılmış ve milli bankacılık sistemi kurulmuştur. Avrupalıların göçünün etkilerini yumuşatmak için ticareti geliştirme ajansları, ulusal ithalat-ihracat şirketleri kurulmuştur. Böylece dağıtım sektörünün büyük bir kısmı devlet kontrolü altına girmiştir. 1964 yılında Yeni Düstur'un Bizerte'de yapılan kongresinde, partinin isminin Sosyalist Düstur Partisi olarak değiştirilmesiyle liberal anlayış resmi olarak terk edilmiştir.⁴¹

Burgiba, bağımsızlık sonrası dış politikada gerek çevre ülkeler gerekse de batılı ülkelerle ilişkilere önem vermiştir. Fransa ile ilişkileri kesmeyen Burgiba batılı ülkelerle ilişkilerinde de genel olarak olumlu bir politika gütmüştür. Arap ülkeleriyle ilk yıllarda güçlenen ilişkiler, 1965 yılında Burgiba'nın Filistin-İsrail meselesinde İsrail yanlısı bir tutum almasıyla bozulmuştur. Burgiba, İsrail devletinin kurulmasını haksız bulmakla birlikte Filistin tarafının durumu kabullenmesini ve kendi devletlerini kurmakla ilgili sert politikalarından vazgeçmelerini savunmuştur. İçeride ve dışarıda çokça eleştirilen bu tutum Mısır, Irak ve Suriye'nin Tunus'tan temsilcilerini çekmesiyle sonuçlanmıştır. Ne var ki, 1967'deki Arap-İsrail savaşından sonra bozulan ilişkilerin onarılmasına çalışılmış, temsilcilikler karşılıklı olarak yeniden açılmıştır. Diğer yandan 1963 yılında Afrika Birliği'nin üyesi olan Tunus hükümeti, ekonomisinin yapılandırılması ve gelişmesi için Afrika ülkeleriyle işbirliğinin arttırılmasının ve bölgede sömürgeciliğin sona erdirilmesinin savunucusu olmuştur.⁴²

İç politikada ise Burgiba, önceliği modern bir toplum yaratma amacıyla sosyal değişime vermiştir. O ve onun gibi Fransız tarzı eğitim almış modern elit sınıf, gelecek

---

⁴¹ Samir Amin, **The Maghreb In The Modern World: Algeria, Tunisia, Morocco**, Penguin African Library, AP 29, 1971, ss. 145-147.

⁴² Nebahat Tanrıverdi, "Background of The Tunisian Revolution", **Alternative Politics**, Vol. 3, No. 3, (November 2011), ss.547-570.

nesillerin de aynı şekilde yetişmesini, modern değerlere sahip, dini ve geleneksel uygulamaların sınırlarından azade bir toplum inşasına girişmişlerdir. Ne var ki, Tunus halkının büyük bir kısmı bu yönetici elitten farklı olarak dini ve geleneksel değerlere bağlı olduğundan, Burgiba da sık sık İslam'a atıfta bulunmuş ancak geleneksel kurum ve uygulamaların yeniden düzenlenmesi talebinden de vazgeçmemiştir. Bağımsız Tunus'un 1959'da yayınlanan anayasasında İslam devlet dini olarak tanımlanmış ve inananlara ibadet özgürlüğü tanınmıştır. Diğer yandan sömürge döneminde oluşturulan ikili yargı sistemi kaldırılmış ve böylece kadı mahkemelerine son verilmiştir. Aile hukuku ve medeni kanuna dair çıkarılan yasalarla şeriat hukuku geçersiz hale getirilmiştir. Yine eğitim sistemi de merkezleştirilmiş ve tektipleştirilmiştir. Böylece Zeytune Cami Üniversitesi de dahil tüm dini eğitim kurumları devlet kontrolü ve denetimine alınmıştır.⁴³

Bu arada kadın hakları bağlamında seçme ve seçilme, boşanma, eşit işe eşit ücret, eğitim gibi birçok alanda önemli adımlar atılmıştır. Ancak din eğitiminin sınırlandırılması ve dini kurumların devlet kontrolü altına alınmasına ek olarak, kamu kurumlarında ve eğitim birimlerinde başörtüsünün yasaklanması halkın tepkisine yol açmıştır. Burgiba'nın 1960 yılında üretkenliği olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle Ramazan orucunu tutmayı yasaklama yoluna gitmesiyle bu tepkiler duyulur hale gelmiş ve Kayravan'da rejim karşıtı protestolar yapılmıştır. 8 kişinin ölümüyle sonuçlanan olaylara rağmen Burgiba dine yönelik politikalarına devam etmiştir. Diğer yandan 1961'den itibaren uygulanan ekonomiyi merkezleştirme çalışmaları enflasyonun yükselmesine ve halkın alım gücünün düşmesine neden olmuştur. 1968'te yeni bir ücret politikasıyla memurların maaşlarının artırılmasına işçiler tepki göstermiş ve ülke genelinde protesto gösterileri yapılmıştır.⁴⁴

Diğer yandan 70'li yıllardaki ekonomik durum Tunus toplumundaki sınıf ayrımlarını da belirginleştirmiştir. Toplam para kaynağının yarısından fazlası yüzde yirmilik bir üst sınıf tarafından harcanırken, bu giderlerin sadece yüzde beşlik bir kısmı

---

⁴³ Perkins, s. 117-119.

⁴⁴ Ayhan, s. 26-28. (Ayrıca bkz. Ilan Pappé, **The Modern Middle East; second edition**, London and New York, Routledge, 2010, s.280)

en fakir durumda bulunan yüzde yirmilik dilimin payına düşmektedir. Bir yandan zenginler ve fakirler arasındaki uçurum insanları birbirine karşı tepkili hale getirmiş ve gerilime neden olmuştur. Ayrıca çalışan genç nüfusun fazlalığı ve buna karşın işsizlik oranındaki artış halkın ve işçi federasyonları tarafından protesto edilmiştir.⁴⁵

Burgiba, gerek partisinin içerisinden gerekse de sürdürdüğü politikalar nedeniyle halktan gördüğü muhalefet üzerine 1974'ten sonra liderliğini korumak adına teknokratlardan oluşan bir yönetim kurmuştur.⁴⁶ 1975'e gelindiğinde ise anayasanın kırkıncı maddesinde değişiklik yaparak kendisini ömür boyu cumhurbaşkanı ilan etmiştir.⁴⁷ Ancak toplumsal desteği gittikçe zayıflayan Burgiba rejimi daha da otoriterleşmiştir. Tek parti sisteminin ağır yönetim biçimini uygulayarak otuz bir yıl iktidarda kalan Burgiba, bu süreç içerisinde gördüğü her türlü muhalefeti en sert şekilde bastırarak iktidarını korumaya çalışmıştır.

Baskı politikalarına maruz kalanlar arasında sendikalar ve çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu sendika üyeleri, öğrenciler ve işçiler de vardır. 70'li yılların ikinci yarısında ülkedeki ekonomik sorunlara karşı gösteriler ve grevler yoğunlaşmıştır. 1976 ve 77'de Ksar-Hellal'de gerçekleştirilen işçi ve öğrenci eylemleri üç günlük genel greve hatta güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu isyana dönüşmüş, 1978'de ise ülke genelinde yoğun katılımlı grevler yapılmıştır. Buna karşılık Burgiba, protestolara yol açan sorunları çözmek yerine sendikal harekete yönelik baskı politikasına başvurmuştur. Ülkenin genel işçi federasyonu olan UGTT'nin liderlerinin hapse atılması bir yana, yönetim kurulu da feshedilerek Burgiba'ya bağlı yeni bir kadro oluşturulmuştur. Bundan sonraki dönemde de federasyon rejimle ilişkili görülmüş, buna bağlı olarak işçiler üzerindeki etkisi azalmıştır. Bunların ardından 1980'de Gafsa'da rejime karşı Libya destekli bir milliyetçi direniş hareketi meydana gelmiş, 1984'te ise yine ülke geneline yayılan ekonomik sorunlar kaynaklı bir başka isyan hareketi ortaya çıkmıştır.⁴⁸

---

⁴⁵ Perkins, s. 139-140.

⁴⁶ Ayhan, s. 31.

⁴⁷ Amy Aisen Kallander, "Tunisia's Post-Ben Ali Challenge A Primer", MERIP (Middle East Research and Information Project), 2011, <http://www.merip.org/mero/mero012611>, (11.05.2015).

⁴⁸ Ayhan, s. 34-36.

Ulusal örgütler ve dernekler genellikle Burgiba'nın "Yeni Tunus Ulusu" vizyonu içerisinde temel bir rol oynamıştır. Genel olarak, gerek partiyle ilişkili ve ya parti tarafından kurulmuş ya da üst kurullarında önemli parti mensuplarının yer aldığı ulusal örgütler toplumun politik olarak önem arz eden farklı kesimlerini ulusal düzeyde bir araya getirmiştir. Meslek sahipleri, kadınlar, iş adamları, çiftçi, öğrenci ya da gençlik örgütleri bağımsızlık öncesi kurulan temellerin de yardımıyla Burgiba döneminde çoğalmıştır. Bu kurumlar kendi davalarını ancak partinin otoritesini sarsmayacak bir limit içerisinde savunabilecekleri konusunda kesin bir biçimde uyarılmışlardır. Tüm ulusal örgütlerin partinin kontrolü altında toplanması yoluyla potansiyel bir siyasi muhalefet de baştan etkisiz hale getirilmiştir.⁴⁹

1987 yılında o sırada başbakanlık görevinde bulunan Zeynel Abidin Bin Ali, Burgiba'nın hastalığından yararlanarak "Tıbbi-Anayasal Darbe" olarak da adlandırılan bir müdahale ile yönetimi ele geçirmiştir. Bin Ali, Burgiba'nın değiştirdiği 40.maddenin revize edilmesini sağlayarak ömür boyu devlet başkanlığı için sağlık durumu şartını uygulamaya koymuştur. Doktor kontrolüyle akıl ve beden sağlığı açısından görevini yerine getirmeye uygun olmadığına karar verilen Burgiba'nın yerine Bin Ali'nin iktidara gelmesiyle Tunus'ta yeni bir dönem başlamıştır. Yapılan bu kansız darbe ise devlet propagandası tarafından kamuoyuna "değişim" olarak takdim edilmiştir.⁵⁰

1.7. Bin Ali Diktatöryası

Burgiba döneminde iç işleri bakanlığı ve sonra başbakanlık görevinde bulunan Bin Ali, başbakanlığının birinci ayında yaptığı akıllıca bir müdahaleyle devlet başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Paris'teki Saint Syr askerî okulunda eğitim gören Zeynel Abidin Bin Ali çeşitli görevlerin ardından 1986 yılı Ekim ayında başbakan, 7 Kasım 1987'de ise devlet başkanı olmuştur.⁵¹

Bin Ali ile başlayan yeni dönem, muhalefet açısından kısa bir rahatlama sürecini beraberinde getirmiştir. Yeni devlet başkanı liberal politikaların uygulanacağına söz

---

⁴⁹ Emma Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia From Bourguiba to Ben Ali*, Palgrave Macmillan 1999, s.54.

⁵⁰ Kallander, MERIP, <http://www.merip.org/mero/mero012611>.

⁵¹ Kavas, s. 393.

vermiş ve sürgündeki muhalifleri ülkelerine dönmeye çağırmıştır. Ayrıca tutuklu bulunan pek çok politik figür 1988’de serbest bırakılmış, Burgiba tarafından kapatılmış bulunan Zeytuna Fakültesi’nin yeniden kullanılmasına, radyo ve televizyonlarda ezanın yayınlanmasına, hicri takvimin basılmasına ve Yüksek İslam Konseyi’nin yayınlarına izin verilmiştir. Bin Ali, İslam’ı Tunus’un kültürel kimliğinin bir parçası olarak kabul ettiğini açıklamıştır.⁵²

Söz verdiği değişimi tamamlamak ve kendisini Düstur Partisi ve onun bıraktığı mirastan ayırarak kamuoyu önündeki imajını sağlamlaştırmak için 1988 yılında partinin adını değiştirmiş, böylece Sosyalist Düstur Partisi, “Demokratik Anayasal Birlik Partisi” adını almıştır.⁵³ Ancak her ne kadar Burgiba’yı devirerek iktidara gelmiş olsa da selefının devlet anlayışını sürdürmüş, Burgiba’nın posterleri ülkenin kurucu lideri olarak kamu binalarında asılı kalmaya devam etmiştir.⁵⁴

Tunus’taki İslamcı muhalefetin lideri Raşid Gannuşi’nin de serbest kaldığı 1988 yılında çok partili sisteme geçişi sağlayacak olan yeni partiler yasası kabul edilmiştir. Gannuşi’nin El-Nahda adıyla yeniden örgütlediği hareket, parti kurma başvuruları resmi olarak kabul edilmediği için 1989 seçimlerine bağımsız adaylarla katılmıştır.⁵⁵ Seçimlerde muhalefet kanadı oyların yüzde 19,6’sını almıştır. Başkent Tunus’ta yüzde 30’lük oy oranını yakalayan Nahda ülke genelinde ise yüzde 14,6’lık oy oranı almıştır. Sonuçta seçim yasasına göre ne Nahda ne de diğer muhalif partiler parlamentoda sandalye sahibi olamamış ancak muhalefetin bu başarısı Bin Ali tarafından iktidarı için büyük bir iç tehdit olarak algılanmalarına yetmiştir. Kısa bir süre sonra başta İslamcılar olmak üzere tüm muhalif gruplar bastırılmıştır. Nahda’nın yayın organı kapatılmış, başörtüsü yasağı yeniden uygulanmaya başlanmış, çok sayıda Nahda üyesi tutuklanmış ve Gannuşi sürgün edilmiştir. Benzer bir şekilde, bir başka muhalif parti olan Cumhuriyetçi Kongre’nin faaliyetleri yasaklanmış, üyeleri tutuklanmış, partinin lideri Moncef Marzouki ise yurtdışına gitmiştir.⁵⁶

---

⁵² Tanrıverdi, s. 547-570.

⁵³ Kallander, MERIP, <http://www.merip.org/mero/mero012611>.

⁵⁴ Bilgin, s.77-78.

⁵⁵ Ayhan, s. 39.

⁵⁶ Tanrıverdi, s. 547-570.

1989, 1994 ve 1999'da yapılan seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alarak iktidarını koruyan Bin Ali, üç dönem sınırlaması nedeniyle tekrar aday olabilmek için anayasada değişikliğe gitmiştir.⁵⁷ 1990 yılından itibaren muhalif kesimlere ve partilere yönelik baskı politikaları uygulamaya başlayan Bin Ali ifade ve basın özgürlüğüne sınırlama getirmiş, devlet başkanının ya da hükümetin eleştirilmesi ağır şekilde cezalandırılmıştır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının siyasete karışması yasaklanmış, medya ve diğer tüm yayınlar gibi internet de devlet kontrolüne tabi tutulmuştur. Çok partili sisteme geçildiğinde rakiplerini ya da iç tehdit unsuru olarak gördüğü muhalefeti çeşitli yollarla siyasi katılımın dışında bırakan Bin Ali, rejimi ve kamu kaynaklarını kendisi ve ailesinin yararına kullanmıştır. Bin Ali'nin ailesi Tunus'ta bankacılık, telekomünikasyon, turizm, gayrimenkul, ihracat-ithalat, otomotiv, tarım, petrol ve yiyecek gibi alanlarda yoğun ekonomik faaliyet yürütmüştür. Diğer yandan, tam bir polis devleti kuran Bin Ali, polis ve istihbarat teşkilatı vasıtasıyla halkı kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ülkedeki tüm üniversite kampüslerinde dahi görevlendirilen güvenlik güçlerinin sayısı 1987-1998 yılları arasındaki dönemde dört katına çıkmıştır.⁵⁸

Ekonomik açıdan ise Tunus'ta lider değişimi yapısal bir reforma gidilmesinin önünü açmıştır. İki ekonomik kalkınma planı altında zaten bir stratejiye sahip olan Bin Ali bunların uygulanmasının önündeki engelleri kaldırabilecek ve siyasal yapıları yeniden şekillendirebilecek durumdadır. Sözü geçen kalkınma planlarından ilki ile bir yandan makro-ekonomik istikrarı sağlamayı diğer yandan ise ekonominin yapısal olarak liberalleştirilmesi için gerekli sektörel, finansal ve ticari reformların yapılmasını amaçlamıştır. Bir sonraki kalkınma planı kapsamında yer alan liberalleşmenin ikinci adımında ise birinci adımda alınan önlemler yasal düzenlemelerle pekiştirilerek dış yatırımı teşvik etmek, özelleştirmeyi hızlandırmak, borsayı geliştirmek ve yurtdışıyla, özellikle Avrupa pazarlarıyla entegrasyonu derinleştirmek hedeflenmiştir. Özetle, Bin Ali'nin önündeki ilk on yıllık süreçte Tunus ekonomisinin devletin üretim, dağıtım ve

---

⁵⁷ Kallander, MERIP, <http://www.merip.org/mero/mero012611>.

⁵⁸ Bilgin, s.77-78, 81.

alış-verişte sınırlı bir rolünün bulunduğu bir pazar ekonomisine dönüştürülmesi planlanmıştır.⁵⁹

Ne var ki, uygulanan liberal ekonomi politikaları gelir adaletsizliğinin ve işsizlik sorununun büyümesine engel olamamıştır. Bin Ali döneminde, Tunus ekonomisi istikrarlı bir gelişim sürecine girmiş, önemli ekonomik reformlar gerçekleştirilmiş, Tunus sahilleri Avrupalı turistler için gözde tatil duraklarından biri olmuştur. Ancak yeni ve genç bir işsizler topluluğu meydana gelmiş, ülkenin iç bölgelerinde yaşayan büyük bir nüfus yoksulluk düzeyinde kalmıştır.⁶⁰

Bin Ali'nin iktidarı süresince tam bir polis devleti haline gelen Tunus'ta polis sadece otokratların güç kaynağı olarak değil, aynı zamanda iç muhalefeti bastırmanın temel bir enstrümanı olarak işlev görmüştür. Bilindiği gibi, 1950-60'lı yıllarda Ortadoğu'nun birçok ülkesinde darbelerle başa gelen asker kökenli devlet başkanları dönemi yaşanmıştır. Aynı trend Tunus'ta Bin Ali tarafından polis gücüyle sürdürülmüştür. Ordu geçmişine sahip bulunan Bin Ali darbeyi ülkenin güvenlik teşkilatı aracılığıyla gerçekleştirmiştir. İç işleri bakanlığından önce Tunus polis teşkilatının en üst rütbesi olan ulusal güvenlik genel direktörlüğü görevinde bulunan Bin Ali, bu görev sayesinde polis ve iç güvenlik kuvvetlerini yönetme ve bu yolla Burgiba'yı devirme gücüne sahip olabilmıştır. Askeri darbeyle olmasa da polis darbesi ile başa gelen Bin Ali'nin iktidarıyla birlikte Tunus'ta ordudan ziyade iç güvenlik aygıtları rejimin belkemiğini oluşturmuşlardır. Bin Ali'nin otoriter rejiminin temel direği olan polis, ülkenin en fazla korkulan ve en sevilmeyen kurumu olmuştur. Polis memurlarının işledikleri istismar ve ihlaller birçok insan hakları organizasyonu tarafından rapor edilmiştir.⁶¹

Bin Ali dönemi; hukuksuz tutuklamalar, işkenceler, medyanın kontrol altında tutulması, polis ve istihbarat organları aracılığıyla muhalefetin baskı altında tutulması ve temel hak ve özgürlüklerin ihlali nedeniyle dünyanın en baskıcı rejimlerinden biri

⁵⁹ Emma Murphy, **Economic and Political Change in Tunisia From Bourguiba to Ben Ali**, UK: Palgrave Macmillan, 1999, s. 103.

⁶⁰ BBC, Profile: Zine al-Abidine Ben Ali, 2011 <http://www.bbc.com/news/world-africa-12196679> (13 Mayıs 2015).

⁶¹ Derek Lutterbeck, "Tunisia After Ben Ali: Retooling The Tools of Oppression?", **Policy Brief**, NOREF (Norwegian Peacebuilding Resource Centre), May 2013.

haline gelmiştir. Bir yandan yönetici elit hakkında çıkan yolsuzluk haberlerine –ki bazılarına dair belgeler Wikileaks’te⁶² yayınlanmıştır- öfkelenen halk, diğer yandan içinde bulunduğu şiddetli baskı ortamı zorlayıcı ekonomik koşullarla birleşince toplumsal bir hareket başlatmıştır.

2009 yılında beşinci kez devlet başkanı olarak seçilen Bin Ali, 2014’te aday olacağını açıklamışsa da, 2011’de ülke geneline yayılan halk ayaklanmasının sonucunda Tunus’u terk etmek zorunda kalmıştır.⁶³ 23 yıl devlet başkanlığı yapan Zeynel Abidin bin Ali, halk ayaklanması ile devrilmesinden 6 ay sonra gıyabında yargılandığı mahkeme tarafından yolsuzluk ve kamu kaynaklarını kötüye kullanmak suçlarından 35 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁶⁴

---

⁶² Daily Mail, 'First Wikileaks Revolution': Tunisia descends into anarchy as president flees after cables reveal country's corruption, 2011 <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1347336/First-Wikileaks-Revolution-Tunisia-descends-anarchy-president-flees.html> (22.05.2015).

⁶³ Kavas, s. 393.

⁶⁴ BBC, Profile: Zine al-Abidine Ben Ali, 2011 <http://www.bbc.com/news/world-africa-12196679> (13.05.2015).

İKİNCİ BÖLÜM

TUNUS'TA MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİLERİ

1.1. Teorik Çerçeve: Merkez ve Çevre Kavramları

İlk olarak 1930'larda Fransız tarihçi Georges Lefebvre tarafından kullanılmış olan çevre kavramı genel olarak “gerçek” halkı anlama girişimi olarak değerlendirilmektedir. Merkez-çevre konsepti sadece güçlü-güçsüz ayrımı çerçevesinde anlaşılmalıdır.⁶⁵ Sözlük anlamına baktığımızda; kapitalist toplumlarla gelişmekte olan toplumlar içerisinde görülen, gelişmiş merkez ile az gelişmiş çevre arasındaki yapısal ilişki; Türkçe’de “merkez-çevre” kuramı, İngilizce’de ise “centre-periphery” ya da “core-periphery model” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶

Ekonomik bağlamda, gelişmişlik düzeyi yüksek, büyüme merkezleri içeren, ekonomisi sanayiye dayalı kentsel bölgeler hem birer siyasi ve finansal karar verme merkezi hem de iş gücü, yatırım ve hammadde bağlamında cazibe merkezi olduklarından “merkez” olarak sınıflandırılmaktadır. Buna karşın zayıf iş olanakları ve daha düşük yaşam standartları sunan, sahip olduğu doğal kaynaklara rağmen birincil sektöre bağımlı bulunan, az sayıda kentsel merkez içeren ve göç veren görece marjinal kalmış, yoksul bölgeler ise “çevre” olarak tanımlanmaktadır. Özetle, sermaye birikiminin yoğunlaştığı, sanayi, ticaret ve dolayısıyla hizmet sektörünün geliştiği büyük coğrafi ekonomilere sahip bölgeler ve ülkeler merkez, nüfus yoğunluğunun az, iş gücünün zayıf, tarım ve geleneksel üretimin yaygın olduğu yerler ise çevre tanımını karşılamaktadır.⁶⁷

Ancak çevre bir alan ya da, sosyal hayatın üç ayırıcı alanı olan politika, kültür ve ekonomiyle olan mesafe, farklılık ve ilişkisi ile tanımlanmış bir gruba da ifade edebilmektedir. Bu farklılık coğrafi, dini, cinsiyet, etnik ya da politik olabilmektedir. Güçlü olan merkezle ilişki ya da uzaklık, -tamamen ortadan kaldırırsa da- çevrenin

⁶⁵ Daniela Huber and Lorenzo Kamel, “Arab Spring: The Role of the Peripheries”, **Mediterranean Politics**, 2015, Vol. 20, No. 2, ss. 127-141

⁶⁶ Gordon Marshall, A Dictionary of Sociology, originally published by Oxford University Press 1998. Available at: <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-centreperipherymodel.html> (26.05.2016)

⁶⁷ Mustafa Çolak, **Merkez Çevreyi Yeniden Düşünmek: 1923-1980**, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.7

siyasi karar verme mekanizmalarına katılımını, kültürel standardizasyonu ya da sosyo-ekonomik hayatı etkileme yetisini sınırlandırmaktadır. Baskın merkezi yönetimler çevreyi marjinalleştirse de, çevrenin muhalefet etme ve karşı çıkma gücünü elinden alamamaktadır. Kısa vadede çevre başarısız gibi görünse de uzun vadede merkezle mücadele edebilme, hegemonyaya karşı alternatifler ve hiyerarşik olmayan aktif görüşler üretme yetisine sahiptir.⁶⁸

Uluslararası alanda, merkez-çevre ikiliğini ilk kez toplum analizinde kullanan Amerikalı sosyal bilimci Edward Shils'e göre; "Her toplumun bir merkezi vardır". Bu merkezin geometriyle hiç, coğrafyayla ise çok az ilgisi bulunmaktadır. Merkez daha ziyade bir topluma yön veren genel geçer kabul edilen değer ve inançları ve bu değer ve inançların şekillendirdiği, onların yürütücüsü olan kurumları ifade etmektedir. Yani "toplumu yöneten semboller, değerler ve inançlar düzeninin merkezidir". Bu bağlamda kültürel ağırlık taşıyan merkez kutsal bir nitelik de kazanmaktadır. Dolayısıyla ister seküler, isterse çok inançlı ya da hoşgörülü olsun her toplumun resmi bir dini vardır.⁶⁹

Shils devamında bu merkezi değer sistemini tanımlamaktadır. Ona göre; geniş toplumsal yapılar bünyelerinde ekonomi, statüko, politika, akrabalık gibi bir çok bağımsız alt-sistemler ve her biri kendine has kültürel değerler örgüsüne sahip üniversiteler ya da dinsel kurumlar barındırmaktadır. Tüm bu alt-sistemler ve kurumların her biri bir organizasyon ağına, bu organizasyonlar ise birer otoriteye, yani karar verme mekanizmasını elinde bulunduran kişi ya da grubun oluşturduğu bir 'elit'e sahiptir. Elitin verdiği kararlar genel yargı ve eylem standartlarını ve toplum tarafından benimsenen kesin somut değerleri içermektedir. Otorite tarafından benimsenen ve desteklenen bu değer ve standartlar toplumun merkezi değerler sistemini oluşturmaktadır. Merkezi değerler sistemi bir toplumun merkez noktasını ifade etmektedir. Burada iki boyutlu bir ilişki söz konusudur. Birincisi; merkezi değer sisteminin toplumun kutsal saydığı değerlerle yakından ilişkili olması, ikincisi ise bu sistemin yönetici otorite/elit tarafından sahiplenilmesidir. Dolayısıyla merkezi değer

---

⁶⁸ Huber ve Kamel, ss. 127-141.

⁶⁹ Edward Shils, "Centre and periphery", **The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi** içinde, Routledge & Kegan Paul, 1961, ss. 117-30.
(www.ecsocman.hse.ru/data/735/053/1218/shils-centre-periphery-1.doc), Erişim tarihi: 06.07.2015

sistemi otoriteyi ve onun kurumlarını meşru kılmakta, otoritenin varlığı ise merkezi değer sistemini yaşatmaktadır.⁷⁰

Shils burada otoritenin ve merkezi değer sisteminin hakimiyetinin sınırlarından da bahsetmektedir. Çünkü bir toplumun tüm katmanları, genel geçer değerleri ve yönetici eliti aynı oranda onaylamamaktadır. Shils'e göre; Kurumsal sistem ne kadar geniş bir bölgeye dağılmış olursa merkezi değer sistemine bağlılık o kadar azalmaktadır. Özellikle hiyerarşik toplumlarda, üst kesimlerle alt sınıfları oluşturan gruplar arasında büyük bir ayırım bulunmaktadır. Merkezi değer sistemine bağlılık, toplumsal grupların onun uygulandığı merkeze olan yakınlık uzaklık derecesiyle doğru orantılıdır. Sıkı bir şekilde yönetilmeyen, otoritenin tam kontrolünün bulunmadığı, yerli pazarların ekonomik yaşamdan dışlandığı toplumlarda, merkezi değer sistemine olan bağlılık merkezden uzaklaştıkça azalmaktadır. Shils'e göre merkezi değer sistemine bağlılık modern Batı toplumlarında, başka hiçbir toplumda olmadığı kadar başarılı olmuştur. Bunun nedeni gelişmiş bir pazara sahip olmaları, yani ekonomik fırsatların mümkün olduğunca geniş bir kitleye yayılmış olması ve otoritenin yönetsel ve teknolojik anlamda güçlü olmasıdır. Böylece merkezi değer sistemi uzakta bulunan kesimler için de erişilebilir hale gelmiştir.⁷¹

Buna karşın modern öncesi ve Batılı olmayan toplumlarda nüfusun büyük bir çoğunluğu toplumun dışında yaşadıkları halde, merkezden dışlanmışlıkları onlarda kalıcı bir yaralanma oluşturmamıştır. Bunun nedeni, bu toplulukların kendilerine özgü bir yaşam tarzına sahip olması ve bu yaşamın da kendine özgü ayrı bir merkezinin, içe dönük ayrı bir değerler sisteminin bulunmasıdır. Ancak daha eğitilmiş ve duyarlı olan kişiler dışarıda olduklarını, toplumun merkezinde bulunan kesimin etrafında gelişen o önemli bölgeden dışlandıklarını hissetmektedirler. Bu kişiler eğitilmiş oldukları için eğitim, yönetim gibi alanlarda meslek sahibi olarak merkezle iletişim içerisinde bulunmaktadır. Ancak bu durum her zaman dışlanmışlık duygusunu gidermemektedir. Bu kişiler bir yandan merkezin bakış açısı ve yaşam tarzından etkilenmekte ve onu tercih etmekte, diğer yandan kendilerini yabancı hissetmeye devam etmektedirler. Modern toplumlarda ise durum farklıdır. Teknolojinin yardımıyla merkez ve çevre

---

⁷⁰ A.g.e.

⁷¹ A.g.e.

arasındaki mesafe kısalmıştır. Çevrenin merkezle iletişimi olduğu gibi eğitim ve ortak pazar yoluyla merkezi değerler sisteminin kitlelere ulaşması da sağlanmaktadır. Shils'e göre bu sayede özellikle Batı toplumlarında merkezi değer sistemi tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar geniş bir kabul görmüştür. Bu da merkez ve çevre arasındaki mesafenin ya da çatışmanın gün geçtikçe azalmasını dolayısıyla toplumun daha fazla bütünleşmesini sağlamıştır.⁷²

Toplum dinamik bir olgudur. Toplumsal bütünleşmenin en yüksek seviyede sağlandığı toplumlarda dahi merkezi değerler sisteminin dışında kalan gruplar var olmaktadır. Diğer yandan batılı olmayan toplumlarda merkez-çevre ayrımının daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu noktada konuya farklı bir yaklaşım getirmesi bakımından Şerif Mardin'in Türkiye siyaseti değerlendirmesi önem arz etmektedir. Shils'ten ilhamla merkez-çevre ilişkileri kavramını Türk siyaset bilimi literatürüne kazandıran Şerif Mardin; "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" (Centre-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics) adlı makalesinde Osmanlı toplumu ile Batı toplumlarını karşılaştırmaktadır.

Mardin'e göre; merkez ve çevre ikiliği, Batı toplumlarında yaşananın aksine, Osmanlı toplumu ve onun devamı olan modern Türkiye'de hep bir çatışma dinamiği olarak var olagelmıştır. Çünkü Batı'da feodal köklerden modern devlete doğru giden süreçte çevreyle uzlaşmayı gerektiren pek çok karşılaşma yaşanmıştır. Ancak Osmanlı kuruluşundan itibaren güçlü ve organize bir merkezi kurumsal sisteme ve devlet yapısına sahip olmuştur. Merkezin tam tersine çevreyi ise dağınık ve çok katmanlı bir toplumsal yapı oluşturmaktadır. Dolayısıyla karşı karşıya gelmeler tek boyutlu yaşanmış ve genellikle çatışma olarak ortaya çıkmıştır. Bunun temel sebeplerinden biri Osmanlı'nın çeşitli dinsel, etnik grupların yanında soysop zincirlerine dayanan bir aristokrasinin bulunduğu dağınık bir toplumsal yapıya sahip olmasıdır.⁷³

Mardin'e göre; Osmanlı İmparatorluğu topraklarını genişlettikçe farklı toplumsal gruplar ve yerel kimliklerle karşılaşmıştır. Bunlarla başa çıkmak için yerel töreler, etnik, dinsel ve bölgesel özelliklere göz yummuş, merkezsel olmayan bir iletişim yolunu

---

⁷² A.g.e.

⁷³ Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.37-39.

benimsemiştir. Bunun sonucunda bir tarafta yerelliğini koruyan, geleneksel yaşam tarzını sürdüren bir çevrenin, diğer tarafta daha yüksek kültüre sahip bir merkezin bulunduğu iki ayrı dünya ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin başladığı ve ulus-devlet modelinin tartışıldığı 19.yy ortamında merkezin çevreyle ilişkileri de hareketlenmeye başlamıştır.⁷⁴

Burada tekrar Edward Shils'e dönecek olursak, ulus-devlet modeli toplumun farklı kesimlerini, dini ya da etnik gruplarını belirli bir kimlik altında bütünleştirmeyi amaçladığından Avrupa'da merkez-çevre ikiliğinin büyük ölçüde ortadan kalkmasını sağlamıştır.⁷⁵ Ancak Türkiye'de farklı etnik ve dini grupların toplumsal bütünleşmeye yani ulus-devlete tehdit oluşturacağı korkusu, Cumhuriyetin kurucu partisinin siyasetini doğrudan etkilemiş ve bu süreç 1950'de çok partili sisteme geçilinceye kadar devam etmiştir. Mardin, Adalet Partisi'nin Türk siyaset sahnesine çıkararak halk desteğiyle Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarına son vermesini çevrenin merkeze yürümesi olarak değerlendirmektedir. Ancak bu noktada Türkiye'deki merkez-çevre ayrımının farklı boyutları yeni çatışma alanları olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁶

Shils'in ifade ettiği, Avrupa'da kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle üst ve alt kültür ayrımının ortadan kalkması durumunun tersine, Türkiye'de kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle kültür yaşamının modernleşmesi merkez ve çevre arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Modern olan her şeyi sahiplenen ve savunan merkezle bütünleşemeyen çevre geleneksel değerlere bağlı kalmıştır. Cumhuriyetin resmi tutumunun Anadolu'nun çeşitliliğini reddettiği gibi, onun ideolojisiyle yetişen kuşaklar da yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görmüşlerdir. Bu ideolojik yaklaşım Anadolu'yu, kırsalı yani çevreyi merkezden daha da uzaklaştırmıştır.⁷⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkiye Cumhuriyeti döneminden farklı olarak, merkezi değer sisteminin temelini İslam dini oluşturduğundan, her ne kadar sarayın üst kültürüyle tebaanın alt kültürü arasında farklar bulunsa da ortak bir zemin

---

⁷⁴ A.g.e, s.40-49.

⁷⁵ Shils, www.ecsocman.hse.ru/data/735/053/1218/shils-centre-peripheria-1.doc.

⁷⁶ Mardin, s.52.

⁷⁷ A.g.e, s. 56-66.

bulunmaktaydı. Yine de ikiliğin devam ettiği Osmanlı'da askeri ve sivil bürokrasiden ulemaya, saraylı üst kültür merkezi, kendine has kültürünü sürdüren tebaa ise çevreyi oluşturmuştur. Bu ayrışma Osmanlı'nın yıkılmasının ardından kurulan yeni rejim döneminde de devam etmiş, hatta yeni rejimin ikame etmeye çalıştığı yeni merkezi değerler sistemi çatışmayı daha da derinleştirmiştir. Yeni ulus-devletin Türklük vurgusu farklı etnik grupların tepkisiyle karşılaşmış ve Kürt milliyetçiliğini harekete geçirmiştir.⁷⁸

Bu noktada Osmanlı'daki bu kültürel merkez-çevre ayrımının sarayla özdeşleşen dikey ve kurumsal bir ayrım olduğuna dikkat çekmek yerinde olacaktır. Cumhuriyet döneminde ise merkezi değer sisteminin temeline "Kemalizm" getirilmiş, alfabe hatta şapka kanunu vb. reformlarla, yeni ideoloji toplumun tüm kesimlerine benimsetilmeye çalışılmıştır. Süreç içerisinde Atatürkçü ideolojinin tedrisatından geçen kuşaklarla yerel kitleler arasında farklılık ve ayrım oluşturan bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda; Türkiye'de merkez-çevre çatışmasının kültürel boyutu Cumhuriyetin kurulmasından bu yana gözle görülür bir şekilde süregelmekte ve siyasette etkisini göstermeye devam etmektedir.

Samir Amin, Immanuel Wallerstein⁷⁹, Andre Gunder Frank gibi bir çok düşünür tarafından geliştirilmiş olan merkez-çevre kuramı uluslararası düzeyde de ülkeler arası ilişkileri açıklamak için kullanılmaktadır.⁸⁰ Wallerstein'e göre; "dünya sistemi kendi içinde sınırları, belirli yapıları, üye grupları, meşruiyet kuralları ve bir tutarlılığı olan sosyal bir sistemdir."⁸¹ Buradaki hayat da ya birbiriyle çatışan güçler arasındaki gerilimle sürmekte, ya da bu güçlerden birinin sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yoğurmaya kalkışmasıyla darmadağın olmaktadır. Wallerstein'a göre dünya, birbirine ekonomik anlamda bağımlı iki parçaya ayrılmıştır: Merkez ve çevre. Dünya ekonomisinin avantajlı bölgelerini oluşturan, gelişmiş bir ekonomi ve güçlü bir devlet mekanizmasına sahip olan ülkeler merkez kapsamında yer almaktadır. Bu ülkelerin ilk

---

⁷⁸ Levent Gönenç, 2000'li yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı. 105 (2006), ss.133-134

⁷⁹ Bkz. Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press, 1976, ss.229-233.

⁸⁰ Savaş Çağlayan, Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı. 17 (Güz 2006), ss. 67-91

⁸¹ Wallerstein, ss.229-233

örnekleri, aynı zamanda büyük emperyalist güçler arasında bulunan İngiltere, Fransa ve Hollanda olmuştur. Merkez ülkelerin bir özelliği de kendi içlerinde toplumsal entegrasyonu sağlamış olmalarıdır. Çevre ülkeleri ise merkezin tam aksine güçlü bir devlet mekanizmasına sahip olmadığı gibi ekonomik olarak da dışarıya bağımlıdırlar. Wallerstein bu ikisi arasında bir de yarı-çevre diye tanımladığı üçüncü bir parçadan söz etmektedir. Bunlar da merkez ile çevre arasında bulunan, güçlü bir devlet ve çeşitlik arzeden bir ekonomik yapıya sahip, daha önce merkez ülke konumunda yer alırken sonradan zayıflamış ya da çevre ülke iken yükseliş göstermiş olan ülkelerdir.⁸²

Merkez-çevre arasındaki bağımlılık modernizmle birlikte kapitalizm ve ulus-devlet temelinde gelişmiştir. Buna göre; merkez ülkeler kapitalist sisteme entegrasyonunu tamamlamış, ekonomik ve sosyal olarak gelişmiş ülkeler iken, çevre ise bu kapitalist merkeze bağımlı olan ülkeler olarak tanımlanmıştır. Ancak çevre ülkeler sadece bağımlı olan değil aynı zamanda merkezin kapitalist gelişimi için ihtiyaç duyduğu ülkelerdir. Dolayısıyla iki taraflı bir bağımlılık söz konusudur. Merkez ülkeler çevre ülkelerden sağladıkları hammaddeyi yine onların iş gücüyle işleyerek ve kendi pazarlarında ya da dış pazarlarda paraya dönüştürerek kendi kapitalist çarkını döndürmektedir. Diğer yandan çevre ülkeler ekonomilerinin gelişimi için bu çarkın bir dişlisi olmak durumundadırlar. Bu sayede ülkelerinin ekonomisini geliştirebilmekte ve içerideki iş gücüne istihdam sağlayabilmektedir. Diğer bir adıyla “Bağımlılık Kuramı” olarak adlandırılan merkez-çevre kuramı karşılıklı ihtiyaç ilişkisini esas almaktadır.⁸³

Tunus gibi çevre ülkelerde, sosyal ve yapısal değişimin başlamasında ve kırsal elitin oluşturulmasında devlet biçimlendirmesi, devlet ve toplum arasında diğer Avrupa ülkelerinde olduğundan çok daha farklı bir ilişkinin gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Burada devlet, sosyal çatışmaların çözümü için tarafsız bir hakem ya da arena olmadığı gibi sınıf hakimiyetinin politik bir ifadesi de değildir. O sürekli olarak kendi devamlılığını garanti altına almaya çalışarak ve yeni sosyal güçler yaratarak ve onlara karşılık vererek değişimin bizatihi aracı olmaktadır.⁸⁴

---

⁸² A.g.e.

⁸³ Çağlayan, ss. 67-91

⁸⁴ Lisa Anderson, **The State and Social Transformation in Tunisia and Libya 1830-1980**, Princeton University Press, 1986, s.274

Sosyal gruplar, devlet kaynaklarını topluma aktarmaya gerek kapasite gerekse de gelişmişlik anlamında hazır olduğunda karar mekanizması içerisinde temsil edilmeyi arzu etmektedirler. Bu tür bir kaynak transferi gerçekleşmediğinde -diğer bir deyişle ortada bir devlet olmadığında ya da bu devlet nüfusun bir kısmını görmezden geldiğinde- temsil edilmeye dair talep de ortadan kalkmaktadır. Bunun yerine, kaynaklar üzerinde yerel kontrol ya da siyasi özerklik gündeme gelmeye başlamaktadır. Kuzey Afrika'da, 19. yüzyılda göçebe nüfusun varlığı devletin iç bölgelerdeki çıkarlarının azlığını yansıtmaktadır. İki tarafın da devletin sahip olduğu kaynakları arzu etmiyor olması ya da kaynakların kırsal nüfusla paylaşımı konusundaki karar mekanizmasında temsil arzusu olmaması küçük düzeyli, akrabalık bağına dayalı organizasyonun devamını sağlamıştır. Devletin gücünün ve etkisinin erişmediği yerlerde yaşayan halk devletin vatandaşları değil, oradaki yöneticinin kulları haline gelmektedir. Çünkü ancak devletin bir bölgeyle ilgili çıkarları söz konusu olduğunda kaynakların dağılımıyla ilgili kararlarda yerli halkın çıkarlarının temsili önemli hale gelmeye başlamaktadır.⁸⁵

Bir çevre ülke olarak Tunus kendi içinde de merkez-çevre ayrımını yaşamaktadır. Ülkenin yer altı zenginliğinin ve iş gücünün kaynağı durumundaki iç ve güney bölgeler gerek sosyal ve kültürel, gerekse de ekonomik anlamda az gelişmiş bir görünüm sergilemektedir. Devam eden bölümlerde Tunus'ta merkez-çevre ilişkilerinin detaylarına değinilecektir.

1.2. Tunus'ta Merkez-Çevre Ayrımının Kökenleri

Ortadoğu bölgesi uzun yıllardan bu yana şehirleri tarafından yönetilegelmiştir. Şehirler kırsal iç bölgelere hükmetmiş ve Avrupa'yı Asya'ya bağlayan uluslararası ticaret sisteminin de cazibe merkezi olagelmışlerdir. Bugün de Ortadoğulu nüfusunun büyük bir kısmı ülkelerinde siyasetin, kültürün ve ekonominin merkezi olan şehirlerde yaşamaktadır. Bu şehirler endüstri, iş gücü ve çok sayıda devlet yetkilisini içlerinde barındırmaktadır. Ayrıca, şehirler modern sağlık tesislerine, üniversitelere ve modern entelektüel hayatın getirdiği yayıncılık, televizyon, sinema, tiyatro vb.'nin üretildiği merkezlere sahiptir. Buralarda yaşayanlar her ne kadar daha iyi yaşam şartları, daha

---

⁸⁵ A.g.e, s.271-272

kaliteli sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanmakta ve gorece daha yüksek gelirlere sahip olsalarda Şehirler aynı zamanda bir dizi siyasi ve ekonomik problemlere de ev sahipliği yapmaktadırlar. Pek çoğu hızlı ŐehirleŐmeden kaynaklı bu problemler arasında barınma, istikrarsızlık ve gelir getirmeyen istihdam, su, enerji ve kanalizasyon sorunları ve siyasi Őiddet yer almaktadır.⁸⁶

Tunus'ta tarih boyunca yerleşik kırsal kesim üzerinde büyük kent hakimiyeti kurma geleneği hakim olagelmieŐtir.⁸⁷ Bugün nüfusunun yaklaşık %60'ının Şehirlerde yaşadığı Tunus'ta az gelişmiş i ve güney kesimlerden başkent ve sahil bölgesine doğru i g görülmektedir.⁸⁸ Bağımsızlığın kazanılmasının ardından kurulan yeni modern devletin de bu geleneği sürdürdüğü, ülkenin siyasi ve ekonomik etkinliğinin merkezinin başkent Tunus ve kuzeydeki 'Sahil' kesiminde toplandığı görülmektedir. Fransız iŐgali ve bağımsızlık sürecindeki gelişmeler Tunus'ta merkez-evre ayırımının günümüzdeki boyutlarını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Fransız işgalinin başladığı yıllarda Tunus'un sadece i ve güney bölgelerinde iŐgale karşı dikkate değer bir muhalefet geliştiği görülmektedir. Bunun kökenleri Fransızların ülkeye gelmesinden önceye dayanmaktadır. Kırsal kesimde o zamanlardan itibaren Bey'in politikalarına yönelik bir rahatsızlık sözkonusuydu. Buna karşılık ülkenin sahil kesiminde ise bu düzeyde bir başkaldırı görülmemiŐtir. Dahası, toplumlarının refahı için düzenin korunmasının gerekliliğine inanan Őehirli liderler bunun için kabile ayaklanmalarının Fransızlar tarafından bastırılmasından yana olmuşlardır. Sahil kesiminden yerli isyancılara gösterilen sınırlı desteğin nedeni de ortak düŐünceleri paylaŐmalarından ziyade, kendilerine yönelik misilleme hareketlerinden duyulan korku olmuştur. Tunus'un i bölgeleri ile sahil Şehirleri ve köylerinin dünyaya farklı perspektiflerden baktıkları anlaŐılmaktadır.⁸⁹

---

⁸⁶ Alan Richards ve Diğerleri, **A Political Economy of the Middle East**, Updated 3. Edition, Colorado: Westview Press, 2013, s.264

⁸⁷ Lapidus, s.596

⁸⁸ Richards, ss.265, 268

⁸⁹ Perkins, s. 85-86.

2.2. 1. 1864 Ayaklanması

1863'te mahsulün azlığı ve salgın hastalıklar nedeniyle kötüleşen ekonomik durum Tunus'un Fransa'ya olan borçlarının artmasına neden olmuştur. Aynı yılın sonunda Bey'in başbakanı olarak görev yapan Mustafa Kasnar, 3. Napolyon'dan borç almayı denemiş, ayrıca Bey ile bir anlaşma yaparak devlet gelirlerini yükseltmek için vergileri arttırmaya karar vermiştir. Bu bağlamda al-Maghba adlı vergi ikiye katlanmış ve bu durum özellikle yerlilerin ve Bedevilerin yaşadığı Talah bölgesinde protesto gösterilerine ve isyana sebep olmuştur. 1864'te başlayan isyan iç bölgelerden Yahudilerin, Fransızların ve İtalyanların büyük ticari yatırımlarının bulunduğu sahil bölgesine yayılmıştır.⁹⁰

Vergilerin azaltılmasını talep eden isyancılar aynı zamanda aşra yönetiminden, mahkemelerden, suistimal ve rüşvete karşı çıkmışlardır. Protestolar Bey'in iktidarını tehdit eder duruma gelmişse de, hükümet ile yabancı cemaatler arasındaki çıkar birliği devam etmiş, isyancılar arasındaki ittifak dağılana kadar bekleyen Bey isyanı bastırmayı başarmıştır.⁹¹

Fransız ve Tunus birlikleri yılsonuna kadar köylü direnişini kontrol altına almıştır. Ancak Fransa'nın ordu üstünlüğü olmasaydı dahi, ortak bir liderin bulunmaması ve aşiretlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle isyanın başarıya ulaşma şansının az olduğu görülmektedir. İsyanda rol oynayan kişiler için kişisel çıkar ideolojiye ağır basmış, birincil endişeleri topraklarını ve geleneksel imtiyazlarını korumak olmuştur. Çoğu bir takım finansal çıkar sağladıktan ya da konumlarının korunacağı konusunda garanti aldıktan sonra araziye terk etmişlerdir. 1864 isyanından sonra kabilelere ağır bir ceza uygulanmış, bazı önde gelen yerli liderler ikinci kez başkentle mücadeleye girişmeye çekinmişlerdir. İsyanın bastırılmasıyla 120,000 kişi –o zamanki toplam Tunus nüfusunun yüzde 10'u- hükümetin baskısından kurtulmak için Libya'ya göç etmiştir. Gerek Bey ve gerekse de Fransız yetkililer gidenlerin çoğunun kendi çevrelerinde önemli kişiler olduğunu ve geride kalanların başkalarının yönetimini

⁹⁰ Antonello Battaglia, "The First Tunisian Crisis (1864)", **Empires and Nations from the Eighteenth to the Twentieth Century**, Cambridge Scholars Publishing, Vol. 2 (2014), s.13.

⁹¹ Hourani, s. 329.

hemen kabul etmeyeceklerini fark etmiş, ayrıca bu kadar büyük oranda mutsuz Tunuslunun kontrolleri dışında bir komşu ülkede olmasından endişe duymuşlardır. Böylece genel af ilan edilmiş ve göç edenlerin hemen hemen tamamı 1885'e kadar ülkeye geri dönmüştür.⁹² Bu olay Tunus'un iç ve güney bölgelerinde günümüze kadar devam eden isyan geleneğinin köklerine dair örneklik teşkil etmesi bakımından önemlidir.

2.2.2. Bağımsızlık Mücadelesinde Fikir Ayrılıkları

Bağımsızlıktan sonra Tunus etkin bir biçimde tek-parti devleti haline gelmiştir. Ancak bu parti yekpare ya da bütünüyle Burgiba'nın arkasında olmamıştır. Fransa ile müzakereler sürerken birkaç üst düzey partili, geri adım olarak gördükleri özerklik anlaşmasına karşı çıkmış, tam bağımsızlık için mücadelenin sürdürülmesini savunmuşlardır. Salih Bin Yusuf bu muhalifler hareketi içerisindeki en önemli isimdir. Partinin çoğunluğunun ve UGTT'nin desteğini arkasına alan Burgiba, partisini Bin Yusuf'u sürgüne göndermeye ikna etmiştir. Yusuf ise buna karşılık Yeni Düstur'un liderliği için mücadele başlatmış, bu amaçla Eski Düstur'dan destek istemiş ve gerilla taktiklerine başvurmuştur. Burgiba ise bu dönemde bir yandan da kendi partisi içerisindeki eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle dini ve geleneksel değerler karşısı politikaları nedeniyle eleştirilen Burgiba, Tunus'un Müslüman bir devlet olduğunu ilan eden bir anayasa hazırlayarak parti içi eleştirileri dindirme yoluna gitmiş, böylece Salih bin Yusuf'la daha sert ve kişisel bir savaşın içine girebilmiştir.⁹³

1955 yılında Burgiba ile karşı karşıya gelen partinin radikal sağ kanadının lideri olan Salih bin Yusuf daha devrimci bir portreye sahiptir. 1954'te Fransa'nın kısmi özerklik teklifini kabul eden Burgiba'nın ılımlı tavrına karşı çıkmıştır. Burgiba sadece Tunusla ilgili meselelere odaklanırken, Bin Yusuf Pan-Arapçılığı güçlü bir şekilde desteklemiştir. Yeni Düstur'un kontrolünü ele geçirmeye çalışıp başarısız olduktan sonra ülkeyi terk etmiş olsa da, Kahire'de 1961 yılında suikasta uğrayıncaya kadar Burgiba'yı eleştirmeye devam etmiştir. Başarısız olmasına rağmen, Yusufçu hareketin

---

⁹² Perkins, s. 86.

⁹³ Emma Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia From Bourguiba to Ben Ali*, Palgrave Macmillan, 1999, s.50-513.

güçlü Burgiba'yı daima endişelendirmiş ve onun muhalif partilere yönelik genel olarak olumsuz olan yaklaşımını büyük ölçüde şekillendirmiştir.⁹⁴

Zeytune Medrese geleneğinden gelen Bin Yusuf, Burgiba'ya karşı mücadelesinde Arap milliyetçileri ve İslamcı kesimlerin desteğini almıştır. Bu kesimler ağırlıklı olarak Tunus'un güney ve batı illerini kapsamaktadır. Sömürge döneminde Fransız eğitim modeliyle yetişen ve siyaset ve ekonomi alanlarına büyük ölçüde hakim olan seküler elitin yaşadığı sahil şeridi ise Burgiba'yı desteklemiştir.⁹⁵ Dolayısıyla, Burgiba'nın Bin Yusuf'la girdiği bu savaştan edindiği galibiyet aynı zamanda sahilin, yani ülkenin sahil kesimini temsil eden Batı yanlısı ve seküler elitin, İslamcı muhalefete karşı zaferi anlamına gelmiştir.⁹⁶

Ülkenin bağımsızlık mücadelesinin liderliğini yapan Yeni Düstur partisi içerisindeki bu ilk ayrışma, zaten var olan merkez-çevre ayrımını gözler önüne sermekle birlikte, bu ayrımın bağımsızlık sonrasında da etkin olacağına işaret etmektedir.

2.2.3. Ekonomik Dengesizlik

1950'li yıllara damgasını vuran milliyetçi muhalefetin etkisiz hale getirilmesinin ardından, Burgiba hükümeti kendisine bu mücadelede destek olan sosyalist muhalefetle karşı karşıya gelmiştir. Özellikle ekonomi alanında değişiklik isteyen bu muhalefetin etkisi sonucunda, 1961 yılında UGTT liderlerinden Ahmed Bin Salih ekonomi bakanlığına getirilmiştir. Salih'in bu çerçevede uyguladığı politikalar ekonomik durumun daha da kötüleşmesine yol açmış, 1969 yılından itibaren grevler baş göstermiştir.⁹⁷

Özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren bozulan ekonomik koşullara paralel olarak hükümete karşı eleştiriler ve halkın politikada rol alma talebinde artış meydana gelmiştir. Hükümet karşıtı düşünce, ekonomik olarak bunalmış olan güney kesimlerde diğer bölgelere nazaran daha da derinleşmiştir. Bunun da başlıca nedenleri;

---

⁹⁴ Kenneth J.Perkins, **Historical Dictionary of Tunisia**, African Historical Dictionaries, No.45, Inc. Metuchen, N.J, & London: The Scarecrow Press, 1989, s.26.

⁹⁵ Ayhan, s. 22.

⁹⁶ Murphy, s.50-513.

⁹⁷ A.g.e, s. 28.

yüksek işsizlik oranı ve bölgenin gençlerinin iş bulma umuduyla başka şehirlere ya da yurtdışına göç etmeleridir. Diğer yandan, 1970’lerde Tunus’a akın eden yabancı yatırımcılar güneyi büyük ölçüde göz ardı etmiş ve daha eğitilmiş iş gücünün ve Avrupa pazarlarına daha kolay geçişin bulunduğu sahil kesimi ve başkent Tunus’u tercih etmiştir. Ekonomisi yoğunluklu olarak fosfat endüstrisine bağlı olan güney şehirleri ise dünya pazarında mineral fiyatlarının düşmesiyle birlikte daha da zor durumda kalmıştır.⁹⁸

Bu arada sadece ekonomi alanında değil, Tunus’un sosyo-ekonomik yapısında da yaşanan bir takım değişiklikler toplumsal muhalefetin tırmanmasında etkili olmuştur. Bu değişiklikler genç nüfus ve eğitilmiş insan sayısının artması ile üretimin çeşitlendirilmesinin ardından çalışan sayısında meydana gelen artıştır. 1970’lerin ikinci yarısında ülke nüfusunun yüzde 60’ından fazlası 25 yaşın altındayken, genç nüfus arasındaki işsizlik oranı ise yüzde 20’nin üzerindedir. Bu yıllarda Tunus’ta eğitilmiş, siyasallaşmış ve sendikal düzeylerde örgütlenmiş bir gençliğin olduğu görülmektedir.⁹⁹

Son 20 yıl boyunca Tunus, Mısır ve Fas gibi bölge ülkelerinde yaşanan sosyo-ekonomik değişim, liberal ekonomiye geçiş ve dünya pazarlarına açılma süreciyle yakından ilişkilidir. Tıpkı diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ticaretin liberalleştirilmesi ve yapısal düzenleme politikaları Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Bu yeni düzenlemelerin kaynak paylaşımı, dış yatırım ve teknoloji transferini iyileştirmesi, kalkınma, yoksullukla mücadele ve yeni iş alanları gibi konularda pozitif etkilerinin olacağı beklenmiştir.¹⁰⁰

Bu politikaların temel amacı ulusal ekonominin devlet-merkezlilikten pazar-merkezliliğe aşama aşama dönüşümünü sağlamaktır. Ancak bu kapsamda milli ekonominin yönünü ihracata çeviren Tunus, bir anda kendisini dünya pazarlarıyla çetin bir rekabetin içinde bulmuş, ayrıca gıda hammaddesi ithalatına daha bağımlı hale gelmiştir. Özellikle tekstil sektörü bu süreçten oldukça zarar görmüş, Tunus’ta binlerce iş alanı yıkıma uğramıştır. Üretimin azaltılmasını öngören bu yeni kalkınma stratejileri

---

⁹⁸ Perkins, s. 152-153.

⁹⁹ Ayhan, s. 33.

¹⁰⁰ Alia Gana, “The Rural and Agricultural Roots of the Tunisian Revolution: When Food Security Matters”, *Int. J. of Soc. of Agr. & Food*, Vol. 19, No. 2, (2012), ss. 201–213

sonucunda işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Özellikle Tunus'ta yeni mezunların da iş piyasasına katılmasıyla birlikte kriz daha da derinleşmiştir. Yüksek öğrenim mezunlarının da içinde bulunduğu işsizlik ordusu o yıllarda %20 oranını bulmuştur.¹⁰¹

Bu durumun bir sonucu da gayri-resmi iş alanlarına rağbetin artması olmuştur. Kamu politikaları, iş gücünün önemli bir kısmını pazara entegre etmekte başarısız olunca, özellikle yoksul bölgelerde ve sınır şehirlerinde aktif nüfusun gittikçe artan bir bölümü gayri resmi hatta yasa dışı iş kollarına bağımlı hale gelmiştir. Diğer yandan, liberalleşme süreci ve deniz aşırı ekonomik sektörün gelişimi siyasi iktidarla güçlü bağlantıları bulunan ve kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesinden ve yolsuzluktan çıkar sağlayan yeni bir iş adamı sınıfının daha da zenginleşmesini beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak, gelir adaletsizliği ciddi ölçüde büyümüştür. Bu sadece yoksulluğun artması ile değil, orta sınıfın yaşam standartlarının düşmesiyle de kendisini göstermiştir.¹⁰²

Ekonomiyi millileştirme politikalarının devrede olduğu yıllarda sosyo-ekonomik düzlemde en azından eşitlik algısı hissedilmekteyken, liberal politikaların yürürlüğe girmesiyle birlikte insanlar ekonomik anlamda yeni risklerle tanışmış ve bu da iş veren ile işçi arasındaki ilişkiyi gerginleştirmiştir. Bu süreç, 1980'lere gelindiğinde özellikle başkent Tunus'ta zengin ve fakir arasındaki farkın kutuplaşmasına ve nüfusun üçte birinin yoksulluk sınırında yaşamasına sebep olmuştur.¹⁰³

Küreselleşme süreçlerinin ana eğilimlerinden biri de farklı ölçeklerde bölgesel kutuplaşma ve merkez ile çevre arasında büyüyen bölgesel eşitsizliklere yol açmasıdır. Bölgesel kutuplaşma özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha şiddetli bir şekilde hissedilmektedir. Ana şehirlerle ülkenin geri kalanı arasında özellikle alt yapı ve nitelikli işgücü açısından gözle görülür bir farklılık sözkonusudur ve bu gittikçe büyümektedir. Diğer yandan, modern sektörün ekonominin geri kalanına olan etkileri sınırlı kalmıştır, çünkü modern sektör merkezin ekonomisiyle çevreye nazaran daha sıkı bir şekilde entegre olmuştur. Örneğin, Tunus ve Fas'ta 1980'lerden itibaren liberalleşme

---

¹⁰¹ A.g.e.

¹⁰² A.g.e

¹⁰³ Ilan Pappé, **The Modern Middle East**, Second Edition, London and New York: Routledge, 2010, ss.134-135

süreçleri kaynakların turist ve işgücü yoğunluğunun olduğu endüstriyel faaliyetlerin çok olduğu sahil bölgelerine yeniden tahsis edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum iç ve kırsal kesimlerin zararına olmuştur ve merkez ile çevre arasındaki mesafeyi daha da arttırmıştır.¹⁰⁴

O yıllardan günümüze Tunus'ta önemli sosyal ve insani gelişmeler gerçekleştirilmiş olsa da sahil ve iç kesimler ile şehir ve kırsal bölgeler arasında yaşam standartları, sağlık, eğitim ve istihdam bağlamında gittikçe derinleşmekte olan bu eşitliksiz durum hala söz konusudur. Bu durum, özellikle ekonomik gelişmelerden faydalanmamış olan bölgelerde daha da belirgindir. Diğer Kuzey Afrika ülkelerinde olduğu gibi Tunus'ta da yoksulluk büyük ölçüde kırsala aittir. 1980'lerden itibaren bölgesel adaletsizliğin azaltılması ve endüstriyel faaliyetler teşvik edilerek kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi gibi bir takım politikalar geliştirilse de bölge nüfusu için oluşturulan iş imkanları oldukça sınırlı kalmış, diğer yandan tarımdan elde edilen gelir de gittikçe düşüş göstermiştir. Temel gıda ürünlerinde belirli bir kendi kendine yeterlilik seviyesini garanti altına almaksızın, tarımsal gelişmeyi sadece global pazarın ihtiyaçları doğrultusunda uygulamaya yönelik politikalar sürdürülebilir değildir. Aksine protesto ve isyanları tetikleyebildiği gibi iktidardaki elitlerin ve sosyo-ekonomik sistemin derin mücadelesine de neden olabilmektedir.¹⁰⁵

Tablo 1: Tunus'ta şehir, kırsal ve ulusal ölçekte yoksulluk oranları

	1967	1975	1980	1985	1990	1990	1995
Şehir %	-	26,5 (34)	11,8	8,4 (16)	7,3	3,5	3,6
Kırsal %	-	18,0 (43)	14,1	7,0 (31)	5,7	13,1	13,9
Ulusal %	33	22,2	12,9	7,7	6,7	7,4	7,6

¹⁰⁴ Gana, s.213

¹⁰⁵ A.g.e

Kaynak: Alan Richards ve Diğerleri, **A Political Economy of the Middle East**, Colorado: Westview Press, Updated 3. Edition, 2013, s.278, Tablo 10.6

Tablo 1’de görülen rakamlardan parantez dışındakiler Tunus devletinin verileri iken parantez içindeki rakamlar araştırmacılara aittir. 1990 yılında şehirde %3,5 olan yoksulluk oranının kırsal kesimde %13,1’e çıktığı görölmektedir. Aynı şekilde 1995’te şehirde %3,6 olan yoksulluk oranı kırsal kesime gelindiğinde %13,9’a yükselmektedir.

İşsizlik problemleri ve artan sosyal adaletsizlik, derinleşen bölgesel eşsizlikler genel olarak Tunus’ta son dönemde yaşanan ayaklanmalarda halkı meydanlara çıkaran muharrikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, burada Tunus devriminin sadece ekonomik taleplerden kaynaklanmadığının altını çizmek gerekmektedir.

Tunus’un kalkınma ve hayat standartları bağlamında bölge ekonomileri arasında istikrarlı bir noktada olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla farklı dinamiklerin de bu süreçte rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Özellikle bağımsızlık sonrasında önemli bir rol oynayan devlet faktörünün, 1980’lerin ortalarından itibaren giderek halk üzerindeki etkisini yitirmesi, iktidarın ve yönetici ailenin yolsuzlukla ilişkilendirilmesi ve mevcut iktidarı sürdürebilmek amacıyla ekonomi de dahil çeşitli mekanizmaların baskı unsuru olarak kullanılması vb. bunlar arasında sayılabilir.¹⁰⁶ İktidara yakın olanların avantajlı, bu çemberin dışında kalanların ya da muhalif kesimlerin ise dezavantajlı olduğu bir sistem meydana getiren bu faktörler, aynı zamanda gelir adaletsizliği ve merkez-çevre eşsizliğini de doğuran nedenlerdir.

Buraya kadar çizmeye çalıştığımız çerçeve, devrimle sonuçlanan son isyan hareketinin ve ondan önce özellikle iç ve kırsal kesimlerde yaşanan diğer sosyal hareketliliklerin arkaplanının anlaşılması bakımından önemlidir. Bundan sonraki bölümde, bağımsızlıktan sonra Tunus’ta meydana gelen protesto hareketlerinin dinamikleri üzerinde durulacak ve ölkedeki merkez-çevre ayrımı öne çıkan olaylar üzerinden değerlendirilecektir.

¹⁰⁶ Alan Richards ve Diğerleri, **A Political Economy of the Middle East**, Colorado: Westview Press, Updated 3. Edition, 2013, ss.413-414

1.3. Merkez-Çevre Ayrımı Bağlamında Bağımsızlık Sonrası Tunus'ta İsyanlar

Fransız sömürge düzenine son veren devrimci kadrolar başlangıçtaki siyasal amaçlarından uzaklaştıkça yönetilen kesimden de uzaklaşmış, halkla arasında büyük bir kopukluk oluşmuştur. Tunus'ta da milliyetçi idealler önceleri kitlelerce desteklenmiş ve bağımsızlık mücadelesini kazanmayı sağlamıştır ancak sömürge dönemi sonrasında halkın giderek derinleşen ekonomik, toplumsal ve kültürel taleplerini karşılayamamıştır. Yönetici elitin katı bir şekilde uygulamaya çalıştığı laiklik ideali geleneksel değerlerine bağlı halk kitlelerini yabancılaştırmıştır. Batı sömürmesine karşı milli idealleri savunarak iktidara gelen yöneticiler gerek yönelim gerekse de yaşam tarzları itibarıyla halk karşısında Batılının yerini almışlardır. Gücün tek elde toplandığı uzun süreli iktidarların da yardımıyla, halk ile yönetici elit arasındaki siyasal ve kültürel ayrım daha da derinleştirmiştir.¹⁰⁷

Yeni Düstur partisinin gittikçe merkezileşen yapısı ve merkeziyetçi yönetim anlayışı bu süreci destekleyici bir rol oynamıştır. Bağımsızlığın kazanılmasının hemen ardından parti içinde yapılan düzenlemeler ile yönetim büyük ölçüde merkezileştirilmiş, parti üyeleri bölgesel ve yerel yönetim organlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu yol partinin kendisi için gereken bölgesel desteği daha kolay elde etmesine yardımcı olduysa da, artan merkeziyetçilik yerel üyelerin parti politikalarına etki etmelerini zorlaştırmıştır. Bu durum parti içindeki demokrasi yokluğuna karşı ilk tepkileri doğurmuştur. 1964'te yapılan parti kongresinde sosyalist ilkelerin kabul edilmesi bir bakıma parti üyeleri ve özellikle de gençlerin partiye ilişkin coşkusunun yenilenmesi çabasıdır.¹⁰⁸

Tek parti yönetiminin benimsendiği bağımsızlık sonrası dönemde, Burgiba'nın Yeni Düstur Partisi bir anlamda devletin kendisi anlamına gelmektedir. Parti içerisindeki piramitsel yönetim yapısı devlet yönetiminde de karşılık bulmaktadır. Partinin tam kontrolüne sahip olan Burgiba, devlet başkanı olarak ülkenin yönetimini tek başına kontrol altında tutma yolunu seçmiştir. Geniş devlet yetkilerine ve partinin

---

¹⁰⁷ Kemal H. Karpat, "Ortadoğu Devrimlerinin Değişen Doğası", **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Kitabevi, 2001, s.132

¹⁰⁸ Perkins, s.149.

tam kontrolüne sahip olmak eleştirileri ve muhalif yaklaşımları bertaraf etmesini de kolaylaştırmıştır.

Tunus'ta toplumsal ayrışmanın ülkenin bağımsızlığını kazanmaya çalıştığı 1950'li yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Burgiba liderliğindeki elit kesimin toplumun temel değerlerini oluşturan Araplık ve İslamiyet gibi unsurları –bağımsızlık süresince halkın desteğini kazanmak için sıkça vurgu yapmalarına rağmen- bağımsızlık sonrasında geri plana atması bu ayrımı başlatmıştır. 1957 sonrası dönemde, Burgiba yönetimi içeride İslami geleneği referans alan eğitim ve uygulamaları sınırlandırma yönünde adımlar atarken, dış politikada da Batı merkezli bir anlayış ortaya koymuştur. Kadınların toplumsal ve siyasal statüsünün destekleyici bir takım adımların atılmasının yanı sıra, kamu kurumlarında ve eğitim birimlerinde başörtüsünün yasaklanması, din eğitiminin sınırlandırılması ve dini merkezler üzerinde tam bir devlet kontrolünün kurulması toplumsal bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır.¹⁰⁹

Hükümetin din karşıtı politikalarına karşı ilk muhalefet sinyalleri 1960 ve 1961 yıllarında belirginleşmiştir. Bu yıllarda Burgiba, çalışma hayatını olumsuz etkilediği gerekçesiyle Ramazan'da oruç tutmayı yasaklamaya çalışmıştır. Tezini güçlendirmek için yine İslami argümanları kullanan Burgiba, Tunusluların az gelişmişliğe karşı cihatta olduklarını ve orucun onları bu cihattan alı koyduğunu öne sürmüştür. Ancak neredeyse Tunusluların tamamı, -hatta dindar olmayanları bile- yasak girişimine tepki olarak, ülkenin Arap-İslam kültür mirasının sembolü olarak gördükleri Ramazan ritüellerini uygulamaya devam etmiştir.¹¹⁰

Dini liderlerin çoğu da hükümetin dini hayata yaptığı müdahalelerin son halkası olarak gördükleri oruç yasağına tepki göstermişlerdir. Bunlardan Burgiba'yı eleştirenlerin birçoğu görevinden alınmıştır. 1961 Ramazan'ından hemen önce, Müslümanlığın ilk geldiği Tunus şehri olan Kayrevan ilinde protestolar meydana gelmiştir. Resmi binalara düzenlenen saldırılarda çıkan olaylar 8 göstericinin ölümüyle sonuçlanmıştır, sonrasında olaylar kontrol altına alınmıştır. Protestoların bastırılmasından sonra Burgiba, göstericilerin dini değil kendi maddi çıkarları için

---

¹⁰⁹ Perkins, s.119-120. Pappe, s.280

¹¹⁰ Perkins, s.119-120. Pappe, s.280

protesto gösterilerine kalkıştıklarını söyleyerek bu damarı zedelemeye çalıştıysa da, muhtemel bir İslami muhalefetin sinyallerini de almış, ancak devam eden yıllarda da dini kontrol altına alma yönündeki politikalarını sürdürmüştür.¹¹¹

Tunus'ta bağımsızlıktan sonraki dönemde yaşanmış, bazıları ülke genelinde etkili olmuş halk isyanları bulunmaktadır. Bu isyanların nedenleri ve hangi koşullarda ortaya çıktıklarını anlamak Yasemin Devrimi'ni doğru okumamıza yardımcı olacaktır.

1.3.1. Kara Perşembe

1970'li yılların ekonomik sorunları arasında ülke genelinde devam eden protesto gösterileri ve grevlere hükümetin yaklaşımı oldukça sert olmuş, eylemlerde anahtar rolü oynayan işçi sendikasının çok sayıda merkez ve yerel liderleri tutuklanmış ve sendikaya ait şube ve yerel binalar polis kontrolü altına alınmıştır. Tunus Genel İşçi Birliği (UGTT)'nin yönetim kurulunu fesheden Burgiba, partisine bağlı yeni bir yönetim oluşturmuş ve böylece sendikanın halk nezdindeki etkisini kırmıştır.¹¹²

1970'lerde iktidar partisinin dışındaki tek ulusal yapılanma olan UGTT'nin eleştirel tutumu hükümetin tepkisini çekmiştir. Kurumun ülkenin modern tarihinin ilk genel grevini deklare etmesinin ardından tırmanan gerginlik sonucunda, 26 Ocak 1978 yılında genel bir isyan hareketi başlamış, iki gün süreyle göstericilerle güvenlik güçleri karşı karşıya gelmiştir. Güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri sonucunda kanlı biten olaylarda resmi rakamlara göre 51 kişi ölmüş, 346 kişi de yaralanmıştır.¹¹³

Ancak, halk tarafından 'Kara Perşembe' olarak anılmaya başlanan olayların resmi olmayan bilançosu bundan daha da fazladır. Bağımsız raporlar, ölü sayısının 400'den fazla olduğunu, ayrıca binin üzerinde kişinin de yaralandığını belirtmektedir.¹¹⁴ Ayrıca, UGTT'nin yönetim kurulu üyeleri tutuklanarak Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde hükümeti devirme suçundan yargılanmıştır. Bu süreçten sonra devletin otoritesi için büyük bir tehdit olarak gördüğü İşçi Birliği'nin yönetimi, Burgiba'nın

¹¹¹ A.g.e.

¹¹² Ayhan, s.35.

¹¹³ Robin Bidwell, **Dictionary of Modern Arab History**, Routledge, 2010, s.91. Ayrıca bkz. **January 1978 General Strike**, <http://www.globalsecurity.org/military/world/tunisia/politics-1978.htm>, (06.02.2016).

¹¹⁴ Biqalemi Ceylani al-Hamami, Ahdathu 26 Janifi 1978: al-Esbabi wa-l Mucriyati, <http://www.sawt-achaab.tn/الآ-1978-جانف-في-26-أحداث-أمي-الهم-جد-يلان-ي-بد-قلم/> (15.07.2016).

partisine yakın isimlerle yenilenmiştir. Yeni yönetim ilk iş olarak yaşananlardan dolayı özür dilemiş ve hükümetle işbirliği yapacağına söz vermiştir.¹¹⁵

1.3.2. Ekmek İsyanı

1980'li yıllarda hükümet ekonomi politikalarında tarıma ağırlık verme yoluna gitmiştir. Tarım üretiminin artırılması teşvik edilerek pahalı gıda ürünlerinin ithalatının azaltılması hedeflenmiştir. Ancak, 1982 yılında görülen kuraklık ve özellikle de yetersiz mahsul ekonomiyi canlandırma girişimlerini karmaşık hale getirmiştir. Bu durum petrol ve fosfat satışlarını da etkilemiştir. Her ne kadar halkın tepkisinden korkulsa da kötü giden ekonomi hükümeti kemer sıkma politikalarına yöneltmiştir.¹¹⁶

Hükümetin IMF ve Dünya Bankası'yla yaptığı anlaşma sonrası yürürlüğe koyduğu yeni ekonomik istikrar tedbirleri çerçevesinde, 1984'te gıda sübvansiyonları kaldırılmış, sonuç olarak ekmeğin fiyatı iki katına çıkmıştır. Bu duruma tepki olarak, önce güneyde başlayan gösteriler kısa zamanda ülke geneline yayılmıştır. Yurt genelinde iki hafta boyunca süren gösteriler ülkeyi felce uğratmıştır. Olağanüstü hal ilan edilmiş, güvenlik güçlerinin gösterileri bastırma girişimleri en az 89 kişinin ölümü 100 kişinin ise yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Göstericilerin büyük çoğunluğunu kemer sıkma politikalarının en çok kendilerini etkileyeceğini düşünen işsizler oluşturmuştur. Her ne kadar diğer siyasi gruplar da hükümeti yıkabilecek bir fırsat olarak gördükleri gösterilere katılmış olsalar da, protestolar siyasi hedeflere odaklanmamış, ekonomik adalet talebini vurgulamıştır.¹¹⁷

6 Ocak sabahı, Cumhurbaşkanı Burgiba televizyon aracılığıyla fiyat artışlarının feshedildiğini duyurmuş ve devlet sübvansiyonlarıyla ilgili de düzenleme yapma sözü vermiştir. Burgiba'nın açıklaması iki haftadır sokaklara dökülmüş olan kalabalıkları yatıştırılmıştır. Sakin geçen üç haftanın ardından sokağa çıkma yasağı kaldırılmış ve Şubat ayına kadar kriz aşılmıştır. Burada dikkat çeken husus, protestoların ilk olarak

---

¹¹⁵ Bidwell, s.91. **January 1978 General Strike**, <http://www.globalsecurity.org/military/world/tunisia/politics-1978.htm>, (06.02.2016).

¹¹⁶ Bidwell, ss.141-142.

¹¹⁷ A.g.e.

rejim karşıtı siyasi muhalefetin bulunduğu bir bölgede patlak vermiş olmasıdır.¹¹⁸ Bundan sonraki olaylarda da bu trendin büyük ölçüde devam ettiği görülecektir.

2.3.3. Gafsa Olayları

Tunus'un iç ve güney vilayetleri genelde yaşanan rejim karşıtı protestoların kaynağı olmuştur. Gösteriler ilk olarak buralarda başlamış, bazen başkente kadar yayılmıştır. Özellikle Tunus'un iç bölgesinde bulunan Gafsa sık sık protesto ve direniş eylemlerine sahne olmuştur.

Kara Perşembe diye anılan büyük isyan hareketinin ikinci yıldönümünde, 1980 yılının Ocak ayında, Gafsa şehri bir grup milliyetçinin başlattığı silahlı direnişe sahne olmuştur. Libya'da eğitildiği iddia edilen direnişçiler doğrudan rejimi devirmeyi hedeflemiştir. Bu olaylar Burgiba iktidarına karşı tırmanan toplumsal ve siyasi muhalefeti ortaya koymuş, hükümeti geri adım atmaya zorlamıştır. Böylece önce genel aflla iki yıldır tutuklu bulunan sendika üyeleri serbest bırakılmış, ardından sol ve İslami muhalefete parti kurma izni verilmiştir.¹¹⁹

Son olarak Tunus'u Yasemin Devrimi'ne hazırlayan olayların en önemlisi de 2008 yılında Gafsa'da yaşanmıştır. Burada Fosfat şirketinin işçi alımlarında ayrımcılık yapılması infiale sebep olmuş ve Ocak ayında 6 ay sürecek olan bir başka isyan hareketini başlatmıştır. Gösterilere özellikle üniversite mezunlarının oluşturduğu işsizler, çeşitli devlet kurumlarında çalışan geçici işçiler, lise öğrencileri ve fosfat madenlerinde iş kazası geçiren çalışanların yakınları katılmıştır.¹²⁰

Maden ocaklarının işletmesinden sorumlu şirketin işe alımlar sırasında kayırmacılık yaptığı, liyakat yerine rüşvet ya da iktidara bağlılık gibi etkenlerle karar verildiği iddiaları isyan hareketinin fitilini ateşlemiştir. İlk olarak 5 Ocak'ta, Redeyef yerleşim biriminde başlayan protestolar maden havzasını içine alan tüm şehirlere yayılmıştır. İşe alım sınavının sonuçlarının açıklanmasının ardından, adaylar ve

---

¹¹⁸ David Seddon, **Riot and Rebellion: Political Responses to Economic Crisis in North Africa (Tunisia, Morocco and Sudan)**, School of Development Studies, University of East Anglia, 1986, ss.1-5.

¹¹⁹ Ayhan, s.35.

¹²⁰ Eric Gobe, *The Gafsa Mining Basin between Riots and a Social Movement: Meaning and Significance of A Protest Movement in Ben Ali's Tunisia*, Working paper, 2010 (halshs-0557826), ss.1-3

ailelerinin tepkisiyle başlayan gösteriler kısa sürede dalga dalga büyümüş ve rejim karşısı bir hal almıştır. Ekonomik taleplerle başlayan protestolar ifade özgürlüğü gibi politik talepleri de içine almaya başlamış ve örgütlü bir harekete dönüşmüştür. Özellikle diplomalı işsizlerin büyük rol oynadığı isyan süresince göstericiler açlık grevi ve ülke ekonomisi için stratejik önemi bulunan alanlarda uzun süreli oturma eylemleri düzenlemişlerdir. Bazı göstericiler ana yolları barikatlarla kapatmış, bazıları ise güvenlik güçlerine saldırmıştır. Göstericilerle güvenlik güçleri arasında sık sık çatışmalar yaşanmıştır.¹²¹

Eylemlerin yayılmasının arka planında ise bölgede uzun süredir var olan öfke yer almaktadır. Maden havzası bölgenin ekonomisinin bel kemiği durumundadır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren maden havzasındaki ekonomik etkinlik fosfat madeni etrafında gelişmiştir. Bu madenin işletmesinden sorumlu kamu teşebbüsü “Gafsa Fosfat Şirketi” (GPS) bugün dahi bölgedeki en geniş istihdam alanı konumundadır. Ancak şirket, 1986 yılında yürürlüğe konulmuş olan uyum planı doğrultusunda kademeli olarak yeniden yapılandırılmıştır. Yer altı maden ocaklarının kapatılmasını da içine alan bir takım modernizasyon çalışmaları şirketin personel sayısının %75 düşmesiyle sonuçlanmıştır. Buna göre; 1980’de 14 bin olan işçi sayısı, 2006’ya geldiğinde 5,853 olmuştur. Bölgenin ekonomik yapısı ise bu 25 yıl içerisinde her hangi bir değişikliğe uğramamıştır. Yani, özel sektör yatırımları çok düşük seviyede kaldığı gibi, devlet de gerek kamu altyapısını geliştirmeye, gerekse de bölge ekonomisini çeşitlendirmeye yönelik herhangi bir kalkınma planını devreye sokmamıştır.¹²²

Bu nedenlerden ötürü halkın büyük bir çoğunluğu maden havzasının, diğer bölgelerle -özellikle de devletin siyasi ve ekonomik elitinin yaşadığı sahil kesimiyle karşılaştırıldığında-, merkezi devletten yeterli ilgiyi görmediği kanaatine varmıştır. Halkın bu eleştirisi aslında yeni değildir. Ancak yaşanan diğer gelişmelerle birleştiğinde büyük bir isyan hareketini tetikleyecek kadar öfkeye neden olmuştur. Redeyef Yerel

---

¹²¹ A.g.e.

¹²² A.g.e, s.4

İşçi Birliği'nin oturma eylemi katılımcılarının o zaman yayınladığı bir basın bildirisi tam olarak bölge halkının dışlanmışlık hissini dışarı vurumu mahiyetindedir.¹²³

“Bizim gençlerimizin fakirlik, mahrumiyet ve işsizlikle mücadele ettiği bir zamanda, Sahil'deki şehirler kimsenin çalışmadığı fabrikalara ve kurumlara sahip oluyor. Bizim gençlerimiz, kızlarımız, ailelerimiz iş bulmak için göç etmek ve parçalanmak zorunda kalıyor. Bizim bu kalkınmadaki payımız nerede? Bizim milli servetteki payımız nereye gitti? 50 küsur yılın ardından, bu ulusun ve onun ekonomisinin inşasındaki katkımızın adil karşılığı nerede?”¹²⁴

Coğrafi olarak Cezayir sınırına yakın, ekonomik olarak ise yoksul bir bölge olan Gafsa maden havzası protestosu, Ekmek İsyanı'ndan sonraki en önemli sosyal hareket olarak Tunus tarihine geçmiştir. Maden isyanı, Bin Ali rejimine karşı her an sesini yükseltmeye hazır bir muhalif damarın bulunduğunu göstermiş, belli bir coğrafi alanla sınırlı kalarak tüm Tunus'u etkisi altına alacak kadar başarılı olamasa da, bir anlamda yaklaşmakta olan devrimin habercisi sayılmıştır.

2.3.4. Devrim Sürecini Hazırlayan Diğer Protestolar

Gafsa'da yaşananları örnek alan bir grup işsiz genç, aynı yılın Mayıs ayında Gafsa ve Sidi Bu Zeyd şehirlerine komşu olan Kasreyn vilayetinin Magel Bel Abbes ve Feriana şehirlerinde gösteriler düzenlemişlerdir. 2010 yılı Şubat ayında ise yine işsizlik problemi ülkenin iç bölgesinde bulunan bir sahil şehri olan Skhira'da protestolara neden olmuştur. Yetkililerin bastırmaya çalışmasıyla isyana dönüşen gösterilerde yine eğitimli genç işsizler başı çekmiştir.¹²⁵ Mart ayında ise Manastır şehrinde sokak satıcısı Abdüsselam Trimş zabıtalara hakaretlerine dayanamayarak kendisini ateşe vermiştir.

---

¹²³ A.g.e.

¹²⁴ A.g.e, s.5.

¹²⁵ Gilbert Achcar, **The People Want: A Radical Exploration of the Arab Uprising**, G.M Goshgarian (çev.), University of California Press, 2013, s.124.

Trimş'in intiharı Tunus'un her yerinde gençlerin hissettiği hayal kırıklığının sembolü olmuştur.¹²⁶

Ağustos ayında ise Tunus'un Libya sınırına yakın bulunan Ben Gırdan şehrinde protestolar patlak vermiştir. Sınır aşırı ucuz mal ticaretinin önemli merkezlerinden biri olan bu şehirdeki protestolar hükümetin sınır aşırı ticarete yasal uygulama getirme girişimine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Esnafları ve sınır ticareti dışında bir iş imkanı bulunmayan işsiz gençleri mobilize etmiştir.¹²⁷ Bütün bu yaşananlar Bin Ali'nin 23 yıllık iktidarını sona erdiren devrime giden süreci hazırlamıştır. Devrim kıvılcımını yakan ilk protestoların, 2010 yılı Aralık ayında Gafsa'ya komşu olan Sidi Bu Zeyd şehrinde başlaması tesadüf olmasa gerekir.

Tunus devrimi, ülkenin, ulusal kalkınmadan eşit olarak faydalanmamış, marjinalleşmiş iç bölgesinden ve içinde bulunduğu bu şartlar nedeniyle karşı karşıya kaldığı sosyal ve ekonomik sorunlara karşı bir tepki olarak doğması bağlamında bir çevre hareketidir. Tunus devrimini çevrenin merkeze yaptığı devrim olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Ancak hareketin ülke geneline yayılması ve devrime dönüşmesi ancak merkezin desteğiyle mümkün olabilmiştir. Bu noktada, "yakın çevre" olarak adlandırabileceğimiz, başkent ve sahil şeridinde yaşadıkları halde dışlanmışlık hissine sahip topluluklar süreçte önemli rol oynamışlardır.¹²⁸

Şehir yaşamı, kırsalda günümüzde dahi sürmekte olan yakın ailevi ve kabilevi bağlardan mahrum olduğundan, şehirlerdeki 'alt sınıf'ı oluşturan gruplar daha korunmasız durumdadırlar. Kırsalda yaşayan insanlar için az da olsa tarım bir olanak olarak dururken, merkezin çevresindeki insanlar böyle bir imkandan yoksundurlar. Dolayısıyla rekabetin çok daha üst seviyede olduğu şehirde iş bulmak zorundadırlar. Çoğunlukla daha kırılğan iş kollarında ya da geçici işlerde çalışabilmektedirler. Dolayısıyla bu grupların 'uzak çevre'ye nazaran sosyal adaletsizlik ve suistimale daha

---

¹²⁶ *Arap Baharı'nın işaret fişeği: Tunus Devrimi*, 2014

<http://www.dunyahulteni.net/servisler/haberYazdir/317916/haber> (3 Şubat 2016), Ayrç. Bkz. Layla Al-Zubaidi, Matthew Cassel ve Nemonie C. Roderick (hızl.), **Devrimler Yazmak Tunus'tan Suriye'ye Arap İsyanından Sesler**, Nesrin Demiryontan (çev.) İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s.32

¹²⁷ Achcar, s.124.

¹²⁸ Doktor Reda Ez-zevaari, **Etthewratüt- Tunusiyetü Thewratü-I Hamişi ala-I Merkezi**, Sefaks/Tunus: Mektebetü Alauddiyn, 2012, ss.115-116.

fazla maruz kaldıkları, en azından bunlardan daha fazla etkilendikleri tahmin edilebilmektedir. Tunus'taki isyanda eğitimli işsizlerin önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır.¹²⁹

---

¹²⁹ Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart 2015 (Ayr. Bkz. Doktor Reda Ez-zevaari, **Ethwratüt- Tunusiyetü Thewratü-l Hamişi ala-l Merkezi**, Sefaks/Tunus: Mektebetü Alauddiyn, 2012, s.116)

Şekil 1: Tunus haritası¹³⁰

¹³⁰Google Maps, Erişim: 15 Kasım 2015

<https://www.google.com.tr/maps/place/Tunus/@35.1217702,8.7241249,7.75z/data=!4m5!3m4!1s0x125595448316a4e1:0x3a84333aaa019bef!8m2!3d33.886917!4d9.537499?hl=tr>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASEMİN DEVRİMİ

3.1. Devrim Süreci

Medyanın Arap Baharı olarak adlandırdığı süreci başlatan isyan hareketi kısa sürede devrimle sonuçlanmış ve Tunus'ta yeni bir dönem başlamıştır. Tunuslular devrimi ülkelerinin sembolü olan yasemin çiçeği ile özdeşleştirmiştir. Ayaklanma boyunca “Polise yasemin verelim” sloganı sosyal paylaşım ağlarında yayılmıştır ve devrim, ‘Yasemin Devrimi’ adını almıştır.¹³¹ Tunus’u, halkın ikinci bağımsızlık mücadelesi olarak adlandırdığı¹³² bu aşamaya getiren üç temel etken bulunmaktadır. Bunlar; işsizlik, yolsuzluk ve siyasi özgürlükler olarak sıralanabilmektedir.

Tunus’un devrim öncesi dönemine bakıldığında görünürde devrim için uygun bir ortamın olmadığı izlenimi vermektedir. Tunuslular komşuları olan Cezayir ve Libya’ya göre daha yüksek yaşam standartlarına sahiptirler. Kişi başına düşen milli gelir Fas ve Mısır’ın neredeyse iki katıdır ve fakirliğin azaltılması, okur-yazarlık, eğitim, nüfus kontrolü ve kadın hakları gibi alanlarda da bu ülkelere göre daha iyi durumdadır. Petrol zengini olmamasına rağmen çalışan, büyük bir orta sınıfa sahip olan Tunus, tekstil ve zeytinyağı üretmekte ve ihraç etmektedir. Diğer yandan, her yıl yüzbinlerce Avrupalı turisti ağırlamaktadır. Devrimle birlikte, bu dışarıdan iyi görünen durumun aslında bir ilüzyon olduğu ortaya çıkmış, özellikle kırsal kesimde insanların yerel yetkililerin keyfi uygulamaları ve işsizlikle boğuşmakta oldukları ortaya çıkmıştır.¹³³

Tunus’ta protesto hareketleri, ötekileştirme ve sosyal dışlanmaya karşı tepki olarak, ilk önce dezavantajlı bölgelerde başlamıştır. Bu bölgeler ulusal kalkınmadan ya hiç pay alamamış ya da çok az faydalanabilmişlerdir. Örneğin; Sidi Bu Zeyd ve Kasreyn¹³⁴ (Devrimden sonra yeniden protesto gösterilerine sahne olan bu şehirden

¹³¹ Orhan Günay, “Yasemin Devrimi: Tunus’ta Ne Değişti?”, ORDAF (Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Derneği), 30 Kasım 2015, <http://www.ordaf.org/yasemin-devrimi-tunusta-ne-degisti/> (26.05.2016)

¹³² Tunus’ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart 2015

¹³³ Eric Goldstein, “A Middle-class Revolution”, **Revolution in the Arab World Tunisia, Egypt, and the Unmaking of an Era**, Foreign Policy, 2011, ss. 66-69

¹³⁴ 2010 yılının Aralık ayında başlayan isyan hareketi Sidi Bu Zeyd ve çevresinde devam eden 15 günlük bir direnişin ardından komşu vilayetlerden ilk olarak Kasreyn’e sıçramıştır. Bu ilk olma özelliğinin nedeni bu bölgenin de Sidi Bu Zeyd’dekine benzer koşullarla mücadele ediyor olmasıdır. Bkz. Layla Al-Zubaidi,

ilerleyen satırlarda tekrar bahsedilecektir.) şehirlerine baktığımızda son yıllardaki ekonomik ilerlemeden faydalanmadığı açıkça görülmektedir. Kasreyn’de 1990 yılında %19,3 olan mutlak yoksulluk oranı, 2000 yılına gelindiğinde %30,7’ye yükselmiştir. Sidi Bu Zeyd’de ise mutlak yoksulluk oranı %20,7 iken 2000 yılında %19,6 ile %1’lik bir düşüş göstermiştir. Bu oran iyeye işaret olarak yorumlanacak ölçüde önemli bir oran olmamakla birlikte, sosyal dışlanmaya dair önemli bir gösterge olan göreceli yoksulluk oranında ciddi bir yükseliş görülmektedir. Buna göre; Sidi Bu Zeyd’de 1990 yılında %39,8 olan yoksulluk oranı, 2000’de %45,7’ye çıkmıştır. Buna karşın örneğin başkent Tunus’un 1990 yılı mutlak yoksulluk oranı %6,3 iken 2000 yılında bu oran 3,4’e düşmüştür. Öte yandan göreceli yoksulluk oranı ise 1990’da %12,4 iken 2000 yılında %14,0’e yükselmiştir.¹³⁵

Sidi Bu Zeyd ve Kasreyn şehirlerinde yaşayanlar açısından baktığımızda, ülkedeki büyüme çizgisinin onların lehine olmadığı açıktır. Bir taraftan ülke zenginleşirken, bu iki şehirde yaşam standartları ya hiç değişmemekte ya da daha kötüye gitmektedir. Dolayısıyla ülkelerindeki kalkınmadan yararlanamayan bu insanların hissettiği dışlanmışlık hissini bölgede bir kızgınlık meydana getirmesi ve bunun da tam olarak bu iki şehirde başlayan devrim hareketinin nedenleri arasında bulunması şaşırtıcı olmasa gerektir.¹³⁶

17 Aralık 2010 tarihinde, güney şehirlerinden biri olan Sidi Bu Zeyd’de başlayan halk ayaklanması kısa sürede ülke geneline yayılmış ve en sonunda devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali’yi tahtından eden bir devrim hareketine dönüşmüştür. Seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi’nin¹³⁷ protesto amacıyla kendisini yakması devrimin fitilini ateşlemiştir. Buazizi, sebze meyve satmaya hazırlandığı bir gün, el

---

Matthew Cassel ve Nemonie C. Roderick (hızl.), **Devrimler Yazmak Tunus’tan Suriye’ye Arap İsyanından Sesler**, Nesrin Demiryontan (çev.) İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s.36

¹³⁵ African Development Bank, **Economic Brief - Poverty and Inequality in Tunisia, Morocco and Mauritania**, (www.afdb.org), 2011, s.9

¹³⁶ A.g.e.

¹³⁷ Bazı kaynaklarda Muhammed Buazizi’nin lise diplomasının dahi olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca onu aşağılayan memurun bir kadın olduğuna değinilmektedir. Bu durum, kabile kültürünün sürdüğü, erkek egemen bir toplum yapısına sahip olan Sidi Bu Zeyd gibi bir şehirde kabul edilemez görülmüştür. Bir kadın memur tarafından küçük düşürülmüş olmanın Buazizi’nin gururunu kırdığı, bunun da intiharında etkisi olabileceği ifade edilmektedir. Bkz. *Tunisia Five Years On: The Revolution "stopped In Sidi Bouzid"*, 2015 <http://www.justiceinfo.net/en/component/k2/25197-tunisia-five-years-on-the-revolution-stopped-in-sidi-bouzid.html> (27 Mayıs 2016)

arabasına el koymaya çalışan bir polise karşı koyduğu için polis tarafından tokatlanmış, bunun üzerine yerel devlet binasının önüne giderek kendini ateşe vermiştir. Olay duyulduktan sonra, önce Sidi Bu Zeyd şehrinde protesto gösterileri yapılmış, isyan dalgası günler içerisinde ülke geneline yayılmıştır. 26 yaşındaki Buazizi 4 Ocak'ta başkentte sevk edildiği hastanede hayatını kaybetmiştir. Eylemler sonucunda Tunus'un 23 yıl boyunca devlet başkanlığını yapmış olan Bin Ali, 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a sığınmıştır.¹³⁸

Fotoğraf: Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin Muhammed Buazizi'yi hastanede ziyareti, 28 Aralık 2010, Kaynak: Reuters¹³⁹

Sokak gösterilerinden oluşan büyük bir sivil direniş hareketi Tunus'ta Yasemin Devrimi olarak da anılan değişimi hazırlamıştır. Devrim hareketinin Sidi Bu Zeyd gibi ekonomik ve sosyal açıdan sahil diye adlandırılan kuzey şehirlerden oldukça farklı bir görüntü arzeden bir yerde başlaması dikkate değerdir. İntihar ülke çapında bir isyan

¹³⁸ Aljazeera, *Tunisian Revolution*, 2015, <http://www.aljazeera.com/indepth/inpictures/2015/12/tunisian-revolution-151215102459580.html> (08.02.2016)

¹³⁹ A.g.e.

hareketinin fitilini ateşleyen Muhammed Buazizi'nin yedi kişilik ailesinin geçimini sağlamaya çalışan bir seyyar satıcı olması da, devrim hareketinin çevre kaynaklı olduğunu gösteren bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fransız sömürgesi ve bağımsızlık sonrası Burgiba döneminde geri bırakılan güney ve batı vilayetleri Bin Ali döneminde de gerekli ilgiyi görmemiştir. O kadar ki; resmi rakamlara göre; 2000'li yılların ilk yarısında Tunus'ta %15 civarında seyreden işsizlik oranı, güney vilayetlerde %25-30'a kadar çıkabilmektedir. Bölgeyi kalkındırarak yatırımlar yapılmayınca ekonomik ve sosyal anlamda marjinalleşen halk da merkezi yönetimle sürekli bir gerginlik içerisinde olmuştur. Böyle bir tarihsel arkaplanın üzerine, başkent Tunus'a 265 kilometre uzakta olan Sizi Bu Zeyd şehrinde bir seyyar satıcının, rüşvet ve yolsuzlukla ilişkilendirdiği polisin bir memurunun müdahalesi üzerine kendisini yakması, sadece bireysel bir olay olarak algılanmamış, Gafsa'daki olaylar gibi kısa sürede bölgesel bir isyanın başlamasına yol açmıştır.¹⁴⁰

Tunus Genel İşçi Birliği'nin yerel şubelerinin etkin bir rol oynadığı gösteriler önce güney ve iç kesimlerde dalga dalga yayılmıştır. Bu bölgenin sosyo-ekonomik yapısının da etkisiyle, eylemlerde ekonomik talepler ön plana çıkmıştır. Bu bölgeler ekonomik olarak kuzeydeki illerden daha az kalkınmış olmalarının yanı sıra, siyasi ve ekonomik merkezin ilgi alanının da dışındadır. Başkent Tunus'ta ilk protestolar 25 Aralık'ta yaşanmasına rağmen katılımın iç ve güney vilayetlerdeki kadar yoğun olmamasının nedeni bununla açıklanabilmektedir. Başkentte yaşayanlar çevrede gittikçe büyüyen muhalefetin boyutları ve gücü hakkında yeterince bilgi sahibi değildir. Aynı günlerde Gafsa'da başka bir intihar eyleminin yaşanması merkezdeki halkın gösterilere olan desteğini arttırmıştır.¹⁴¹

Bilindiği gibi meslek grupları devrim sürecinde eylemlerde önemli rol oynamışlardır. Bu şehirde başlayan halk hareketine ilk olarak çevre iller ve bu illerdeki örgütlenmeler, özellikle Tunus'un uzun bir geçmişe sahip olan işçi birliği UGTT'nin lokal şubeleri destek vermiştir. Hatta bu lokal şubeler UGTT merkez yönetimini devrim

---

¹⁴⁰ Ayhan, ss.42, 46-47.

¹⁴¹ A.g.e, ss.47-48.

hareketine destek vermeye zorlamışlardır.¹⁴² Tunus Öğrenci Birliği'nden ve Tunus Genel İşçi Birliği'nin Sidi Bu Zeyd'deki şubelerinden yetkililer bu örgütlerin Gafsa, Sidi Bu Zeyd gibi şehirlerde merkezi şehirlerden daha aktif olduklarını belirtmiştir. Ancak burada da merkez-çevre ilişkisinin bir örneği görülmektedir: yerel şubelerin örgütlerin merkezde konuşlanmış olan karar mekanaizmalarına etkileri azdır. Dolayısıyla daha hareketli ve aktif olsalarda etkileri sınırlı kalmaktadır.¹⁴³

Bu noktada medyanın etkisinden de söz etmek gerekmektedir. Sosyal medyada güvenlik güçlerinin protestoculara yönelik muameleleri internet kullanıcıları tarafından paylaşılmış, ardından Tunus tarihinde ilk defa ülkenin kendi televizyonu hükümete karşı yapılan protesto olaylarını ekranlara taşımıştır. 29 Aralık'ta Nessma adlı özel televizyon kanalı protestoları haber yapan ilk medya kuruluşu olmuştur. Medyanın dahli meslek örgütlerinin harekete geçmesinde de etkili olmuştur.¹⁴⁴ Ayrıca sosyal paylaşım ağlarının yaygın bir şekilde kullanımıyla, haber alma ve örgütlenme daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşebilmiştir. Sosyal medya bir anlamda ana akım 'merkez' medyaya karşı çevrenin medyası görevini üstlenmiş, gösterilere ve polisin uyguladığı şiddete dair görüntülerin paylaşılması uzak şehirlerdeki insanları harekete geçirmeye yardımcı olmuştur.

Sidi Bu Zeyd'i incelediğimizde ekonomisinin tarım, endüstri ve ticaret sektörlerini bir arada barındırdığı görülmektedir. Böylece bölgede yaygın olan organik ailevi/kabilevi örgütlenmenin yanı sıra, meslek grupları gibi profesyonel örgütlenmeler de bulunmaktadır. Daha güneye gidildiğinde ise ekonomik yapının çeşitliliğinin azaldığı görülmektedir. Kırsal alan tek bir sektöre bağımlı durumdadır. Buralarda illegal sınır aşırı ticarete başvurulmaktadır. İnsanlar Libya'dan getirdikleri ürünleri Tunus'ta satarak geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla sınır kapatıldığında aileler açlıkla

---

¹⁴² Ali Mohamed Farah, **The Role of Civil Societies in Democracy: The Tunisian Revolution**, 2015, s.7, Available at: <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2015/04/The-Role-of-Civil-Societies-in-Democracy-The-Tunisian-Revolution.pdf>

¹⁴³ Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart

¹⁴⁴ Ali Mohamed Farah, **The Role of Civil Societies in Democracy: The Tunisian Revolution**, 2015, s.7, Available at: <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2015/04/The-Role-of-Civil-Societies-in-Democracy-The-Tunisian-Revolution.pdf>

yüzyüze kalmaktadır. Sınıra yakın güney vilayetlerinde zaman zaman bu nedenle protestolar cereyan etmektedir.¹⁴⁵

Ancak uzak çevre olarak adlandırabileceğimiz bu bölgedeki hareketlilik, Gafsa ve Sidi Bu Zeyd gibi ulusal ölçekte bir etki yaratamamıştır. Dervim hareketinin iç bölgede, merkeze coğrafi olarak daha yakın bir şehirde başlamış olmasının nedenlerinden biri güneye oranla iç kesimlerde örgütlenmiş sivil organizasyonların daha fazla olmasıdır. Çünkü merkezde kurumsallaşmış sendikal faaliyetlerin organize faaliyetleri etkinken, çevrede daha doğal bir örgütlenme söz konusudur. Diğer yandan bu bölgenin ülkenin diğer kesimleri tarafından görünürlüğünün az olması ve medyada yeterince yer bulmaması, burada yaşananların lokal düzeyde kalmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, devrim çevrenin sorunlarını merkezin gündemine taşıması bakımından da önemli bir kapı aralamıştır.

Diğer yandan, Tunus'un güneyinde yaşam şartlarına ilişkin diğer sorunlar da devrim sürecinde halkı harekete geçiren etkenler arasına girmiştir. Örneğin, Gabes'te uzun yıllardır süren çevre kirliliği, buradaki insanların protesto eylemlerine katılmalarında etkili olmuştur. Çeşitli doğal güzellikleri, tarihi ve sahiliyle önemli bir turistik durak olan Gabes, aynı zamanda çimento, tuğla ve kimyasal ürün üretimi yapılan büyük fabrikalara da ev sahipliği yapmaktadır.¹⁴⁶ Ülkenin güneydoğusunda bulunan ve altıncı büyük şehri olan Gabes ayrıca, Gafsa ile birlikte Tunus ekonomisinin %30'unu oluşturan fosfat endüstrisinin üretim havzası içerisinde yer almaktadır. Devlete ait fosfat işleme tesisi burada bulunmaktadır. Şehrin yerel ekonomisine çok az katkısı bulunan bu fabrikalardan çıkan atıklar çevre ve hava kirliliğine yol açmakla birlikte, insan sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Kirlilik, balıkçılık gibi sektörleri etkilediği gibi, kanser ve benzeri hastalıklara da yol açmaktadır. Gabes, Tunus'un kanser riskinin en yüksek olduğu şehridir.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Tunus ile Libya Arasındaki Sınır Kapısı Açıldı, 2016, <http://www.dunyabulteni.net/haberler/364112/tunus-ile-libya-arasindaki-sinir-kapisi-acildi> (03.06.2016)

¹⁴⁶ Imen Blioua, "Gabes: Industrial Pollution Choking the Region", 2014 <http://www.tunisia-live.net/2014/06/20/gabes-industrial-pollution-choking-the-region/> (24.05.2016)

¹⁴⁷ *Pollution in Gabes, Tunisia's shore of death*, 2013 <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/06/20136913247297963.html> Ayrıca bkz. Yasmine Ryan, "Tunisians Hope New Leaders Tackle Pollution, Development", 2014 <http://www.al->

Tunus devrimi zaman zaman Wikileaks devrimi diye de anılmaktadır. Bunun arkasında ABD'nin Tunus Büyükelçisi Robert Godec ile Zeynel Abidin Bin Ali'nin damadı Muammed Şakir El Materi'nin 2009 yılında bir akşam yemeğinde bir araya gelmelerinin ardından Washington'a bildirdiği izlenimlerinin 2010 yılında Wikileaks'te yayınlanması yatmaktadır. Amerikalı Büyükelçinin notları arasında Bin Ali'nin damadının lüks ve ihtişam dolu yaşamının ayrıntıları yer almaktadır. Ayrıca Materi'nin Tunus'ta Mc Donalds zinciri açmak için büyükelçiden yardım istediği de belirtilmektedir. (Mc Donalds Tunus'ta şube açmak istediğinde devlet tarafından 5 milyon dolar rüşvet talebiyle karşılaşınca vazgeçmiştir. Bu nedenle Tunus'ta Mc Donalds zinciri bulunmamaktadır.¹⁴⁸) Bu bilgilerin yayınlanmasıyla zaten halk arasında konuşulmakta olan Bin Ali ve ailesinin yolsuzlukları açığa çıkmış ve kamuoyunu o dönemde oldukça meşgul etmiştir. Bouazizi'nin intihar eylemi bu olayın etkilerinin sürdüğü bir ortamda meydana gelmiştir.¹⁴⁹

Devrim sürecinin nasıl bir ortamda geliştiğini anlamak için Tunus'taki genç nüfusun eğitim seviyesine de bakmak gerekmektedir. 14'ü devlet üniversitesi, diğerleri özel üniversite, yüksekokul veya akademi statüsünde eğitim veren yaklaşık 200 yükseköğretim kurumunun bulunduğu ülkede, işsizler arasında önemli sayıda tıp, hukuk, mühendislik gibi bölümlerden mezun gençler yer almaktadır. Eğitimli, meslek sahibi gençlerde iş bulamama sorunu bir süre sonra siyasi taleplere dönüşmektedir. Dolayısıyla, eğitim seviyesinin yükselmesine karşın eğitimli nüfusu istihdam edebilecek bir ekonomik yapının bulunmaması, Tunus'ta gençleri mobilize eden en önemli etkenlerden biridir.¹⁵⁰

---

monitor.com/pulse/originals/2014/10/tunisia-gabes-policies-development-pollution.html#ixzz49E2BJRnX and Justin Hyatt, "In Southern Tunisia, Pollution No Longer Swept Under the Rug", 2013

<http://www.ipsnews.net/2013/06/in-southern-tunisia-pollution-no-longer-swept-under-the-rug/> (24.05.2016)

¹⁴⁸ Tunus'ta gerçekleştirilen görüşmeler, 28 Şubat -13 Mart 2015

¹⁴⁹ Burak Bilgehan Özpek, **Arap Baharı-Gezi Protestoları ve Hükümetlerin Meşruluğu**, Ortadoğu Analiz, Cilt: 5, Sayı: 56, (Ağustos 2013), s. 54.

¹⁵⁰ Hasan Kösebalaban, Muzaffer Şenel, Ufuk Ulutaş, "Arap Baharı'nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri, Ortadoğu Konuşmaları, **Bölgesel ve Küresel Perspektiften "Arap Baharı"**, Küre Yayınları, (Kasım 2011), ss.199-200.

Tunus devriminin bir diğeri özelliği ise ayaklanmaların siyasi liderlikten yoksun bir şekilde başlayıp yayılmış olmasıdır. Devrim sürecinde herhangi bir parti öne çıkmamış ancak Bin Ali döneminde yasaklı olan işçi partileri ve milliyetçi hareketler önemli rol oynamıştır. Diğer parti ve hareketler ise eylemlerin artması ve ülke geneline yayılmaya başlamasıyla birlikte göstericilere katılmışlardır. Ennahda'ya yakın olduğu bilinen Hura ve İnsaf (Özgürlük ve Merhamet) Hareketi eylemlerin başladığı tarihten itibaren göstericileri desteklemiştir.¹⁵¹

Çığ gibi büyüyen gösterilere polis gücüyle karşılık veren Bin Ali yönetimi eylemlerin başkente taşmasının ardından Genelkurmay Başkanı Raşid Ammar'dan orduyu destek için görevlendirmesini istemiştir. Ancak Genelkurmay Başkanı emri reddetmiş ve göstericilerin yanında yer almıştır. Tam bir polis devleti kuran Bin Ali'ye karşı ordunun zaten memnuniyetsiz bir tutum içerisinde olması bu olayın nedenleri arasındadır. Kamu binalarını koruma altına alan ordu gösterileri bastırmaya çalışmayarak Bin Ali rejiminin devrilmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁵² Bin Ali iktidarının bel kemiği olan ekonomik düzenin son on yılda geçirdiği yozlaşmaya ek olarak, karşısındaki muhalefet de ilk defa böyle geniş ve ulus ölçeğinde bir halk tabanına sahip olmuştur. Ayrıca, iç ve dış politikada Bin Ali'nin aleyhine dönen dengeler ve kurduğu düzenin böyle bir halk hareketi ve ağır eleştirilerle meşru düzlemini kaybetmesi de isyanın devrime dönüşmesini sağlayan diğer önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

3.2. Devrimden Sonra Tunus'ta Geçiş Süreci

14 Ocak 2011 tarihinde, Zeynel Abidin Bin Ali'nin cumhurbaşkanlığı koltuğundan inerek Suudi Arabistan'a gitmesinin akabinde onun yerine –Tunus Anayasasına uygun olarak- vekaleten Meclis Başkanı Fouad Mebaza geçmiştir. Mebaza da Muhammed Gannuşi'ye geçici hükümeti kurma görevini vermiştir. Gannuşi'nin 17 Ocak 2011'de açıkladığı Milli Birlik Hükümeti'nde Bin Ali döneminden isimlerin yer

---

¹⁵¹ Nebahat Tanrıverdi, **Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri**, ORSAM, Rapor: 192, (Ekim 2014), s.7

¹⁵² Bilgin, s.171.

¹⁵³ Tanrıverdi, 2014, s.8

alması üzerine halk tekrar sokağa dökülmüştür.¹⁵⁴ Tepkiler karşısında aynı gün istifa eden hükümetin ardından yeni bir kabine hazırlanmıştır. Ancak halk protestolara devam etmiş ve 27 Şubat 2011’de Başbakan Gannuşi de istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁵

Bir sonraki geçici hükümet, 1990-1992 yılları arasında Bin Ali iktidarı sırasında Meclis Başkanlığı görevinde bulunan, ancak Bin Ali yönetimini elıştirmiş olan 84 yaşındaki Beji Caid Essebsi tarafından kurulmuştur. Essebsi, 7 Mart’ta eski hükümetlerde görev almamış teknokratlardan oluşan yeni kabineyi duyurmuştur. Yeni kabinenin ilk işi Bin Ali rejiminin bel kemiği olan siyasi polis ve devletin güvenlik kurumlarını feshetmek olmuştur.¹⁵⁶ Bu dönemde Bin Ali’nin partisi kapatılmış ve üst düzey üyelerine 10 yıllık siyaset yasağı getirilmiştir. Buna ek olarak, Tunus geçici hükümetinde görev alan isimlerin de seçimlere katılması yasaklanmıştır.¹⁵⁷

Bu dönemde ayrıca siyasi hükümlüler afedilmiş ve yasaklanan siyasi partilerin yasakları kaldırılmıştır. Böylece önceki dönemde siyaset yapma imkanı verilmeyen partiler siyaset sahnesine çıkmaya başlamıştır. Bu arada, takip eden günlerde Tunus siyasi yaşamında adları sıkça duyulacak olan Raşid Gannuşi ve Munsif Marzuki de devrim sonrasında sürgünden dönmüştür.¹⁵⁸

Ancak yapılanlar halkı tatmin etmeye yetmemiştir. Sokak gösterilerinin devam etmesi üzerine, gerginliği yatıştırmak için Kurucu Meclis seçimlerine giden süreç hızlandırılmıştır. 8 Haziran’da Cumhurbaşkanı, seçimlerin özgür ve şeffaf bir ortamda gerçekleşmesi amacıyla 23 Ekim’e ertelendiğini duyurmuştur. Yüze yakın siyasi parti 1 Ekim itibariyle kampanyalarına başlamıştır. Bu seçimlerde 217 sandalyeden oluşacak kurucu meclis için 11 bin aday yarışmıştır. Ayrıca seçimlerin şeffaf, demokratik ve özgür bir ortamda yapılıp yapılmadığını izlemek üzere çoğunluğu yerel sivil toplum kuruluşlarına bağlı olan 14,083 gözlemci görev yapmıştır. Tunus’a gelen uluslararası

---

¹⁵⁴ A.g.e, s.173.

¹⁵⁵ Konur Alp Koçak, “Yasemin Devrimi’nden “Arap Baharı”na Tunus”, Yasama Dergisi, Sayı 22, 2012, ss.22-61.

¹⁵⁶ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, SETA Analiz, Kasım 2011, Sayı:46, s.7.

¹⁵⁷ A.g.e.

¹⁵⁸ Bilgin, s.173.

gözlemciler arasında Arap ülkeleri, ABD ve Avrupa ülkeleri ile Türkiye'den gelen gözlemci heyetleri yer almıştır.¹⁵⁹

27 Ekim'de Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklanan resmî seçim sonuçlarına göre; seçmenin yüzde 70'inin oy kullandığı seçimlerde, Ennahda Partisi oyların yüzde 41'ini alarak 218 üyeli Ulusal Kurucu Meclis'te 89 sandalye kazanmış ve Meclis'teki en büyük siyasî grubu oluşturmuştur. Devrimden sonra sürgünden ülkesine dönen Munsif Marzuki liderliğindeki merkez-sol çizgideki Cumhuriyet İçin Kongre Partisi yüzde 13 oy ve 29 sandalye ile ikinci, Ettakol, yani sosyal demokrat çizgideki Emek ve Özgürlük için Demokratik Forum Partisi ise 20 sandalye ile üçüncü olmuştur. Onları 19 sandalye ile El Aridha; Demokrasi, Adalet ve Kalkınma İçin Halk Talebi Partisi ile 16 sandalyesi olan İlerici Demokrat Parti takip etmiştir. Diğer partiler ise kalan 40 sandalyeyi paylaşmışlardır.¹⁶⁰

Kurucu Meclis, seçim sonuçlarının duyurulmasının hemen ardından oturumlara başlamıştır. Alınan ilk karar, Ennahda lideri Gannuşi'nin teklifi ve Cumhuriyet İçin Kongre Partisi lideri Munsif Marzuki ile Ettakatol lideri Mustafa Bin Cafer'in desteği ile ulusal birlik hükümetinin kurulması olmuştur. Diğer partiler ise muhalefette kalmayı tercih etmişlerdir. Bu üç parti çok geçmeden koalisyon görüşmelerine başlamış ve sonuçta yeni hükümet kurulmuştur. Başbakanlık koltuğuna Ennahda Partisi Genel Sekreteri Hamadi Cibali, cumhurbaşkanlığına Cumhuriyet İçin Kongre Partisi'nden Marzuki ve Kurucu Meclis Başkanlığına Ettakatol Partisi'nden Bin Cafer getirilmiştir. 'Troyka' adıyla da anılan bu geçici hükümetin amacı bir yıl içerisinde parlamento seçimlerinin yapılmasını sağlamak olmuştur.¹⁶¹

Tunus'ta yapılan ilk demokratik seçimlerin galibi Bin Ali döneminde baskı altında tutulan ve siyaset yapma imkanı verilmeyen gruplar olmuştur. Özellikle Ennahda'nın kurucu mecliste en fazla sandalye sayısına sahip olması ve üstüne başbakanlık koltuğunu da alması sekülerlik-İslamcılık tartışmalarını alevlendirmiştir. Kendisini İslamcı değil, İslami bir parti olarak tanımlayan Ennahda ile muhalifleri

---

¹⁵⁹ Ulutaş, Torlak, s.8.

¹⁶⁰ Konur Alp Koçak, "Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus", Yasama Dergisi, Sayı 22, 2012, ss.22-61.

¹⁶¹ A.g.e

arasındaki uzlaşmazlık bu dönemin siyasi gündeminin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Ancak Ennahda bu eleştirilerin aksine ülkeyi demokratikleştirme noktasında önemli adımlar atmıştır. Anayasal reform ve demokratik kurumların hayata geçirilmesi yönünde ilerleme sağlanmış, ayaklanmalar esnasında yaşanan insan hakları ihlallerini soruşturan komisyonlar kurulmuştur.¹⁶²

Tunus polisinin baskıcı yapısı ve bu gücün Bin Ali rejiminin merkezini oluşturduğu düşünüldüğünde, ülkenin iç güvenlik enstrümanlarının reformdan geçirilmesi devrim sonrası hükümetleri için anahtar mücadele alanlarından biri olmuştur. Hem ilk kurulan geçici hükümet hem de Ennahda liderliğindeki kurucu hükümet, en azından prensip olarak kendilerini Tunus polisini bir baskı enstrümanı olmaktan çıkartıp, ulusun ve vatandaşlarının çıkarlarına hizmet edecek cumhuriyetçi bir güce dönüştürmeye adanmışlardır.¹⁶³

Troyka iktidarı süresince gerek seküler gruplar ya da işçi sendikaları gerekse de selefler tarafından sokak gösterileri düzenlenmiştir. Ayrıca selefi grupların sanatçılara, gazetecilere ve alkol satış yerlerine yönelik provakatif eylemleri sekülerlik-İslamcılık ekseninde süregelen tartışmaları alevlenmiştir. Seküler kesimler, Ennahda'nın liderliğini yaptığı hükümetin içişleri bakanını bu tür eylemlere yeterince sert tepki vermemle itham etmişlerdir.¹⁶⁴ Troyka hükümetine en fazla zararı veren olay ise iki muhalif isme yönelik suikastlerdir. 6 Şubat 2013'te solcu muhalif lider, Demokrat Yurtseverler Partisi Genel Sekreteri Şükrü Belayid bir silahlı saldırı sonucu evinin önünde öldürülmüştür. 25 Temmuz 2013'te ise Halk Cephesi Koalisyonu liderlerinden Muhammed Brahimi aynı şekilde öldürülmüştür. İkisi de seküler görüşleriyle öne çıkan bu isimlerin öldürülmesi geniş sokak gösterilerine neden olmuştur. Mısır'da darbe sürecini hazırlayan 'temerrüd' benzeri bir hareketin Tunus'ta da oluşması ve devrimin tehlikeye

---

¹⁶² A.g.e

¹⁶³ Derek Lutterbeck, "Tunisia after Ben Ali: retooling the tools of oppression?", NOREF Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Policy Brief, May 2013

¹⁶⁴ Bilgin, s.176.

girdiği yönünde endişelerin artması üzerine, Nahda liderliğindeki hükümet yönetimi teknokratlara bırakmayı kabul etmiştir.¹⁶⁵

Aynı yıl Aralık ayında koalisyon hükümeti yeni genel seçimler için tarihlerin belirlenmesi, seçimleri denetleyecek bir seçim komisyonunun kurulması, yeni anayasanın Ulusal Kurucu Meclis'ten geçmesi ve ardından hükümetin istifa ederek ülkeyi seçimlere taşıyacak bir hükümetin kurulması konularında uzlaşmışlardır. 9 Ocak'ta ise seçimle iktidara gelen Ennahda partisi üyesi Başbakan Ali Larayed, muhalefetle varılan uzlaşma sonucu ülkeyi seçimlere taşıyacak geçici bir hükümetin kurulması için istifa etmiştir.¹⁶⁶

Diğer yandan, 27 Ocak 2014 tarihinde Tunus'un 146 maddelik yeni anayasası Ulusal Kurucu Meclis'in 216 vekilinden 200'ünün oylarıyla –referanduma gerek duyulmaksızın- kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Bu arada Cumhurbaşkanı Munsif Marzuki, geçici hükümeti kurma görevini, muhalefetle üzerinde daha önce anlaşılmış bir isim olan eski Sanayi Bakanı Mehdi Cuma'ya vermiştir. Mehdi Cuma'nın kabinesi 28 Ocak 2014 tarihinde Ulusal Kurucu Meclis'ten güvenoyu almıştır. Mehdi Cuma'nın başbakanlığında bağımsızlar ve teknokratlardan oluşan geçici hükümet ciddi ekonomik ve siyasi sorunlarla boğuşarak ülkeyi seçimlere kadar yönetmiştir.¹⁶⁸

3.3. 2014 Parlamento Seçimleri

Tunus'ta 26 Ekim 2014'te yapılan parlamento seçimleri, ülkenin 2011 yılında yapılan Kurucu Meclis seçimlerinden sonraki ikinci seçim süreci tecrübesidir. Bu seçimlerde 121 siyasi parti ve oluşum, 1,327 seçim listesinde temsil edilmiştir. Partiler, 27'si Tunus içerisinde 6'sı ise yurtdışında yaşayan Tunusluları içine alan 33 seçim bölgesinde, uluslararası gözlemcilerin şahitliğinde yarışmışlardır. Parlamento seçimleri 2011'deki Kurucu Meclis seçimlerinden daha farklı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. 2011'de yapılan ilk seçimlerden birinci parti olarak çıkan Ennahda partisi bu sefer

¹⁶⁵ İrfan Bozan, Tunus Devrimi'nde 'uzlaş' kazandı, 2014 <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/tunus-devriminde-uzlasi-kazandi> (21,05.2016)

¹⁶⁶ Bilgin, s.177.

¹⁶⁷ Tunus'ta yeni anayasa yürürlüğe girdi, 2014 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-yeni-anayasa-yururluge-girdi> (21,05.2016)

¹⁶⁸ Bilgin, s.177.

beklediği başarıyı yakalayamamış ve ikinci parti olmuştur. Seçimlerin galibi sekülerist Nida Tunus, parlamentoda 85 sandalyeye sahip olurken, Ennahda ise 69 sandalye kazanmıştır.¹⁶⁹

Nida Tunus Partisi, ülkenin kurucu lideri Habib Burgiba zamanında bakanlık yapmış olan, bugün oldukça yaşlı Baci Kaid es-Sebsi tarafından kurulmuştur. Laik ve modernist bir çizgiye sahip olan Nida Tunus, Nahda Hareketi'ne karşı devrik Cumhurbaşkanı Bin Ali'nin lağvedilen siyasi partisi Anayasal Demokratik Birlik'in üyelerini, Habib Burgiba'nın Yeni Düstur Partisi çizgisindekileri, laik solcuları ve liberalleri çatısı altında toplamıştır.¹⁷⁰ Dolayısıyla birinci seçimlerin aksine bu seçimler Bin Ali rejiminden tam anlamıyla bir kopuş meydana getirmemiştir.¹⁷¹

Bu arada, eski rejim sırasında görev yapmış olan politikacıların siyasetten uzaklaştırılması kanunu ilk seçimlerde uygulanmış daha sonra geri çekilmiştir. Bunun nedeni, eski rejimin bakiyesi olan politikacıların siyasetten tamamen izole edilmesinin istikrarsız bir durum yaratmasından çekinilmiş olmasıdır. Özellikle Mısır ve Libya'da aynı izolasyon kanunu sonrasında yaşananlar göz önünde bulundurularak, Tunus'ta da yasaklıların karşı devrim safına eklenerek daha büyük sorunlara yol açabileceği düşünülmüştür. Böylece kendilerine yönelik suçlamalardan yargılanmalarının yolu açık bulunmakla birlikte, devrim sonrasında kurulan yeni demokratik şemsiye altında siyaset yapmalarına olanak tanınmıştır. Dış baskılar ve eski rejimin nüfuzunun ve etkisinin sürdüğü medya ve ekonomi gibi güçlerin bu kararın alınmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Abdelwahab Ben Haffiz, "Understanding Tunisian Voting Behavior", Arab Center for Research and Policy Studies, Jan 2015, <http://english.dohainstitute.org/release/77ee8334-367b-41f4-ae1e-639b7e0793bf> (20.04.2016)

¹⁷⁰ Hasan Kösebalaban, Muzaffer Şenel, Ufuk Ulutaş, "Arap Baharı'nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri, Ortadoğu Konuşmaları, **Bölgesel ve Küresel Perspektiften "Arap Baharı"**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, ss.232-233

¹⁷¹ Ben Haffiz, 2015.

¹⁷² Tunus'ta yapılan görüşmeler, 29 Şubat – 13 Mart 2015. Ayrıca bkz. Abdullah Al-Arian, "Between Terror and Tyranny: Political Islam in the Shadow of the Arab Uprisings", 2015 <http://www.merip.org/mero/mero123015>, El-Sebsi's Candidacy Causes Controversy in Tunisia, 2014 <https://www.middleeastmonitor.com/5/0013176/el-sebsi-s-candidacy-causes-controversy-in-tunisia> (18.05.2016)

Nida Tunus'un parlamentoda çoğunluğu kazanmasının ardından, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden de başarıyla çıkması devrim öncesi döneme geri dönüldüğü yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanlığı için aday çıkarmayan Ennahda partisi ise bütün enerjisini parlamento seçimlerine yöneltmiştir. Tunus siyasetinin seküler-dindar ayrımı çerçevesinde gerilimli bir süreçten geçtiğini göz önünde bulundurarak, Nahda partisinin temkinli ve ılımlı bir siyasi yaklaşım sergilediğini söyleyebiliriz.

Tabanı içerisinde radikal seleflerin de bulunduğu Ennahda partisinin yönetici elitinin liberal-reformist ve katılımcı demokratlardan oluştuğunu belirten hareketin kurucusu ve lideri Raşid Gannuşi, devrim sonrasında Tunus'a dönmesinin en önemli nedeninin de iki kanat arasında orta yol bulmak olduğunu söylemektedir. Kendisi ise ülke yönetiminde herhangi bir rol almamaktadır.¹⁷³

3.4. Merkez-Çevre İlişkilerinin Devrim Sonrası Siyasi Sürece Etkileri

Devrimden sonra Tunus siyasi hayatı hareketlenmiştir. Sadece yedi partinin bulunduğu ülkede devrimden sonra siyasi partilerin kuruluşunun kolaylaşmasıyla birlikte parti sayısı yüzü aşmıştır. Toplumun tüm kesimlerinden ve farklı ideolojileri benimseyen partiler, sadece siyaset hayatına değil devrimden sonra gerçekleştirilen ilk demokratik seçimlere de katılmışlardır. Diğer yandan, 23 Ekim 2011 tarihinde yapılan Kurucu Meclis seçimlerine halkın ilgisi de oldukça yoğun olmuş, %70 oranında seçmen katılımının olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁴

Özellikle kırsal kesimdeki sosyal adalet talepleri devrimden sonraki geçiş sürecinde de siyasi tartışmaları etkilemeye devam etmiştir ve bazı siyasi partiler tarafından seçim kampanyalarının önemli bir enstrümanı haline getirilmiştir.¹⁷⁵ Seçim sürecinde ülkenin İslam ve Araplık kimliğine vurgu yapan partiler halk nezdinde destek ve karşılık bulabilmişlerdir. Bazı partiler özellikle bölgeler arası gelişmişlik

---

¹⁷³ Hasan Kösebalaban, Muzaffer Şenel, Ufuk Ulutaş, "Arap Baharı'nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri, Ortadoğu Konuşmaları, **Bölgesel ve Küresel Perspektiften "Arap Baharı"**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s.204

¹⁷⁴ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", SETA Analiz, 2011, s.46

¹⁷⁵ Alia Gana, "The Rural and Agricultural Roots of the Tunisian Revolution: When Food Security Matters", **Int. J. of Soc. of Agr. & Food**, Vol. 19, No. 2, ss. 201-213.

farklılıklarına ve az gelişmiş güney şehirlerinin sorunlarına değinmiş ve merkez tarafından dışlandıklarını düşünen çevre illerinde halkın kuzeyli siyasetçilerden duydukları rahatsızlığı kullanmışlardır.¹⁷⁶

Seçim sürecinde, devrim hareketinin kıvılcımını yakan olayların başladığı Sidi Bu Zeyd şehri bütün siyasi partilerin zorunlu durağı haline gelmiştir. Nahda partisi seçim kampanyasını bu şehirden başlatmıştır. Ne var ki, 65 farklı seçim listesinin yarıştığı Sidi Bu Zeyd’de siyasi sürece ilişkin bir umutsuzluk söz konusu olmuştur. Yaklaşık 80 bin nüfusu bulunan şehrin gençlerinin neredeyse yarısının seçimler konusunda ilgisiz olduğu belirtilmiştir. “Biz iş için devrim yaptık, anayasa için değil” diyen gençler, Bin Ali’nin Tunus’u terk ettiği 14 Ocak tarihini değil, Muhammed ouazizi’nin kendini ateşe verdiği tarih olan 17 Aralık’ı devrimin tarihi olarak görmektedirler. Birçoğu devrimin onların hayatında kayda değer bir değişime yol açmadığını ifade etmekte, hala kuzeyli politikacıların bölgeye yatırımları arttırmalarını beklemektedirler.¹⁷⁷

Diğer yandan devrimi yapan kitleyi çoğunlukla sıradan halkın oluşturduğunu hatırlamak gerekmektedir. Birçoğu politikayla ilgili olmayan bu insanların devrim sonrasında yaşanan süreçten hoşnutsuzlukla birlikte sandığa ilgisizlikleri bu noktada anlaşılabilir. Bazı kişiler ‘devrim siyasetçiler tarafından çalındı’ yorumunda bulunmaktadır.¹⁷⁸

23 Ekim 2011 seçimlerinin sonuçları seçmen davranışını anlamada anahtar bir element olan sosyal ve bölgesel eşitsizliğin önemini ortaya koymaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Tunus’ta son 20 yıldır kalkınma sürecine eşlik eden, büyüyen bir fenomen olan sosyal dışlanma ve artan bölgesel eşitsizlik Bin Ali’nin devrilmesiyle sonuçlanan ayaklanmanın kök nedenleri arasındadır. Tunus’taki ilk özgür seçimlere giden geçiş süreci boyunca, özellikle işsizlik ve bölgesel kalkınma konuları siyasi

---

¹⁷⁶Hasan Kösebalaban, Muzaffer Şenel, Ufuk Ulutaş, ss.57, 63.

¹⁷⁷ *Jezvetuth-thewreti fi sidi bouzid bedeet takhbu, we kethiru mineş-şebabi ekkedu ademe taswietuhum fi-l intikhabat*, 2011, <http://archive.aawsat.com/details.asp?section=4&issueno=12015&article=646037&feature=#.VzbjytKLTIV> (Erişim tarihi: 14.05.2016).

¹⁷⁸ Tunus’ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart 2015.

tartışmalar içerisinde ağırlık kazanmıştır. Bölgesel meseleler devrimden sonra da önemli mobilizasyonlar oluşturmaya devam etmiş, özellikle halk devriminin avantajsız durumdaki bölgelerinin daha iyi temsili için tahsis edilen Devrimin Amaçlarının Kazanılması Yüksek Otoritesi'nin uygulandığı sırada, yüksek politik arzuların konusu olmaya devam etmiştir. Bu olumlu hareket her bir seçim bölgesinin parlamentodaki sandalye sayısını belirlemeye yardım etmiş, böylece daha az nüfusa sahip güney ve merkez batı bölgelerinin daha fazla nüfusa sahip sahil bölgelerine denk sayıda koltuğa sahip olmasını sağlamıştır.¹⁷⁹

Seçim sonuçları bir yandan kalkınmada bölgeler arası eşitsizlikleri ortaya çıkarırken, diğer yandan sosyo-ekonomik yapıların farklılığının ve ayrıca büyük metropol bölgelerindeki derin soyal ve bölgesel ayrılıkların ifadesi olmuştur. Diğer yandan, Tunusluların oyunun bölgeselliği sadece sosyo-ekonomik eşitsizliklere indirgenmemelidir. Özellikle sosyo-tarihsel, kültürel ve politik vb. diğer önemli boyutları da kapsamaktadır. Parti programlarına bakıldığında, Tunus devriminin ana nedenlerinden biri olan bölgesel eşitsizlikler meselesinin tüm partiler tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Tüm partiler bu eşitsizliklerin giderilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.¹⁸⁰

Tunus'ta oyların bölgelere göre dağılımını incelediğimizde net bir ayırım yapmak zor olsa da Türkiye'de 2007 ve 2011 genel seçimlerinde sahiller ve iç kesimler arasındaki farklılığa benzer bir resim ortaya çıkmaktadır. Ülkenin doğu sahilleri ve büyük şehirlerde seküler partiler ağırlıktayken, geleneksel değerlerin hakim olduğu iç ve güneyde Ennahda gibi İslami kimliğe sahip bir partinin oy çoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Bu arada, Tunus nüfusunun yüzde 60'ının doğu ve kuzeydeki sahil bölgesinde yaşadığını, iç ve güney kesimlerin ise hayat şartları ve ekonomik koşullar

---

¹⁷⁹ Giles Van Hamme, Alia Gana and Maher Ben Rebbah, "Social and Socio-Territorial Electoral Base of Political Parties in Post – Revolutionary Tunisia, *The Journal of North African Studies*, Vol.19, No.5, 2014, ss. 751-769.

¹⁸⁰ A.g.e

nedeniyle göç veren iller olmaları dolayısıyla daha az nüfusa sahip olduğunun altını çizmek gerekmektedir.¹⁸¹

Tunus'un güneyi ekonomik olarak atıl bırakılmış olması ve daha muhafazakar bir karaktere sahip bulunmasının yanı sıra bir çok özelliği de içinde barındırmaktadır. Diğer bölgelere nazaran dış dünyayla daha bağlantılı olan bu bölge ülkenin aldığı göçün çoğunluğunun da kaynağı durumundadır. Güney, ayrıca ülkenin Yahudi toplumuna, İbadi Müslüman azınlığa ve Tunus'un son kalan birkaç Berber köyüne de ev sahipliği yapmaktadır. Bölge bu haliyle ülkenin diğer kısımlarından daha çeşitli ve kozmopolit bir yapıya sahiptir. Diğer yandan güney, ülkeye turizm yoluyla aktarılan değişimlere karşı da daha hoşgörülü olmuştur. Ayrıca Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan 2014 Arap Bilgi Raporu (Arab Knowledge Report)'na göre; Güney Tunuslu öğrenciler, özellikle üniversite öğrencileri, yabancı dilde daha başarılıdır.¹⁸²

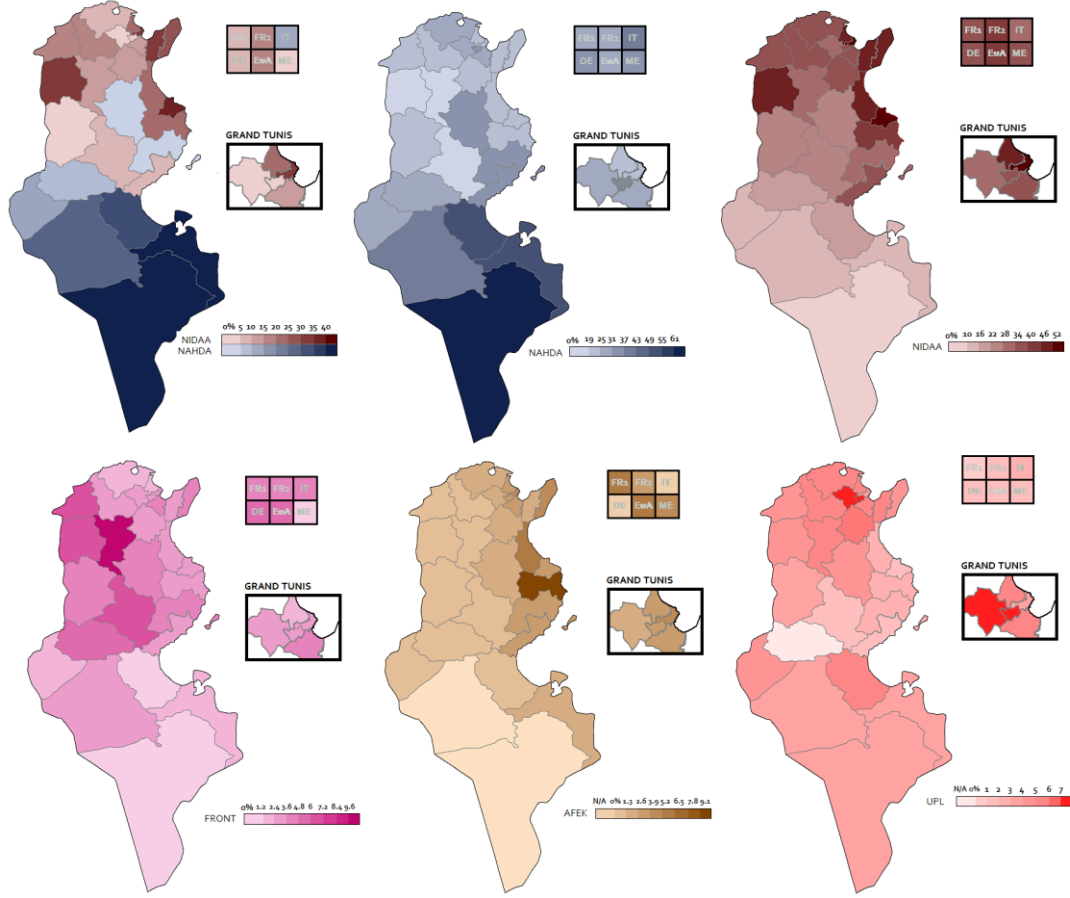
Bölgeye dair tüm bu özellikler düşünüldüğünde, Ennahda'ya oy verme eğilimini sadece dindar muhafazakarlığa dayandırmak doğru olmayacaktır. Güney, Ennahda partisini politik ifadenin bir karşılığı olarak tercih etmektedir. Ancak bir yandan da, Nahda'nın oylarının selefî gerilimlerin olduğu bölgelerde daha yoğun olduğu da görülmektedir. Sidi Bu Zeyd, Kasreyn ve Gafsa gibi sosyal ve güvenlik bağlamında değişimden geçen daha marjinalleşmiş şehirler ise Nida Tunus yanında yer almışlardır. Ancak iki parti de sonuç olarak bu üç seçim bölgesinde aynı sayıda milletvekili çıkarmışlardır.¹⁸³

---

¹⁸¹ Hasan Kösebalaban, Muzaffer Şenel, Ufuk Ulutaş, "Arap Baharı'nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri, Ortadoğu Konuşmaları, **Bölgesel ve Küresel Perspektiften "Arap Baharı"**, İstanbul: Küre Yayınları, Kasım 2011, ss.201-202, Ayrıca bkz. Ahmet Uysal, Ahmet Gökçen, 2014 Tunus Seçimleri Analizi, Akademik Ortadoğu, Cilt 9, Sayı 2 (ss.95-129), ss.111-113, 2015

¹⁸² Abdelwahab Ben Haffiz, "Understanding Tunisian Voting Behavior", Arab Center for Research and Policy Studies, (Jan 2015), Available at: <http://english.dohainstitute.org/release/77ee8334-367b-41f4-ae1e-639b7e0793bf>

¹⁸³ A.g.e, Ayrıca bkz. Ahmet Uysal, Ahmet Gökçen, 2014 Tunus Seçimleri Analizi, Akademik Ortadoğu, Cilt 9, Sayı 2 (ss.95-129), ss.111-113, 2015

Şekil 2: 2014 yılı parlamento seçimlerinde ülke genelinde oyların partilere göre dağılımı.¹⁸⁴

2011 seçimlerinde bölgelere göre aldığı oy dağılımı benzer bir tablo çizmekle birlikte daha homojen görünen Ennahda'nın, 2014'e gelindiğinde seçmenlerinin ağırlıklı olarak iç ve güney bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak genel olarak her seçim bölgesinden oy almayı başaramış ve güçlü bir siyasi aktör olduğunu kanıtlamıştır.

Coğrafi perspektiften bakıldığında Tunus'ta güçlü bir merkez-çevre ayrımı olduğu görülmektedir. Bu seçmen davranışlarını da belirleyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır: Metropol bölgelerinde yaşayan kesimlerin ana ulusal partilere oy verdiği, diğer yandan çevrede ve gelişmemiş bölgelerde yaşayan insanların ise hem seçimlere

¹⁸⁴ Guest Post: Tunisia 2014, <https://welections.wordpress.com/2015/01/17/guest-post-tunisia-2014/> (Erişim tarihi: 14.05.2016)

daha az ölçüde katılım gösterdiği hem de ana akım partileri tercih etmediği görülmektedir. Bu durum geri kalmış iç bölgelerde ekonomik ve politik modernizasyon sürecinden dışlanmışlık hissini elit karşıtı bir seçmen yaklaşımıyla tezahür etmesi olarak yorumlanabilir.¹⁸⁵

3.4.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Merkez-Çevre Karşılaşması

Tam burada, Tunus'ta parlamento seçimlerinden bir ay sonra 23 Kasım 2014'te gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinden bahsetmek gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı yarışı için 70 aday başvurmuş, bunlardan 27 tanesinin başvurusu tüm şartları karşıladığı için uygun bulunmuştur. Adaylar arasında devrik Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali döneminde bakanlık yapmış isimler de yer almıştır.¹⁸⁶ Seçimden hemen önce ise beş aday yarıştan çekildiğini duyurmuştur.¹⁸⁷

Seçimlerin Kasım ayında yapılan ilk turunda hiçbir aday çoğunluğu kazanamamış, ancak yarışın; o sırada cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmekte olan Munsif Marzuki ile Nida Tunus partisinin lideri Beji Kaid Essibsi arasında devam edeceği belli olmuştur. 21 Aralık 2014'te gerçekleştirilen ikinci tur seçimlerde, sekülerist lider Es-Sebsi oyların %55.68'ini alarak yarışı önde tamamlamış, Marzuki ise %44.32 oy oranına sahip olmuştur.¹⁸⁸

Tunus'ta cumhurbaşkanlığı seçimleri toplumsal kutuplaşmayı göstermesi bakımından önemli bir tecrübe olmuştur. Seçim süresince devam eden tartışmalar yine sekülerizm ve din ekseninde şekillenmiş, halk birinden birini tercih etmeye davet edilmiştir. Radikal İslamcı terör tehdidinin gündemde olduğu Tunus'ta bizzat Es-Sebsi,

---

¹⁸⁵ Giles Van Hamme, Alia Gana and Maher Ben Rebbah, ss.751-769

¹⁸⁶ *Ben Ali Stalwarts Among Tunisia Presidential Hopefuls*, 2014, <http://thecairopost.youm7.com/news/126097/news/ben-ali-stalwarts-among-tunisia-presidential-hopefuls> (15.05.2016)

¹⁸⁷ *Fifth Candidate Announces Withdrawal from Presidential Race*, 2014, <http://www.tunisia-live.net/2014/11/19/four-candidates-announce-withdrawal-from-presidential-race/#sthash.2zowN15t.dpuf> (15.05.2016)

¹⁸⁸ *Essebsi Wins Tunisia Presidential Vote*, 2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/12/essebsi-declared-tunisia-presidential-winner-2014122212464610622.html> (15.05.2016)

rakibi Marzuki'ye oy verenleri Ennahda ve selefi hareketleri kastederek "İslamcılar"¹⁸⁹ olarak nitelemiştir.

Seçimleri kazandığında 88 yaşında olan Es-Sebsi, Tunus'un bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanı olan Habib Burgiba döneminin elitlerinden, Fransız eğitim modelinden geçmiş bir avukattır. Kariyerine Fransız sömürge döneminin tanınmış milliyetçi aktivistlerini savunarak başlamıştır. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından Burgiba'nın danışmanı olarak görev yapmış, ardından içişleri bakanı, savunma bakanı ve dış işleri bakanı olmuştur. Es-Sebsi, Bin Ali döneminde de meclis sözcüsü olarak görev yapmıştır.¹⁹⁰ Devrim sonrasında bu kez teknokrat olarak yeniden siyaset sahnesine çıkan Es-Sebsi ve seküler partisi Nida Tunus, İslamcı Ennahda partisi liderliğindeki hükümetlere karşı eleştirilerden çıkar sağlamıştır. Ennahda partisi ise resmi olarak cumhurbaşkanlığı için bir aday çıkarmamış ve toplumsal konsensüsü destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Ancak Es-Sebsi'ye karşı Marzuki'yi destekledikleri düşünülmektedir.¹⁹¹

Munsif Marzuki ise Tunus'un eski devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali döneminin önde gelen muhaliflerinden doktor ve insan hakları eylemcisidir. 1994 yılında başkanlık seçiminde Bin Ali'ye rakip olduğu için hapse atılmış, bu durum uluslararası alanda yankı uyandırınca, dört ay sonra serbest bırakılarak Fransa'ya sürgüne gitmeye zorlanmıştır.¹⁹² Ancak devrimden sonra ülkesine geri dönebilmiş ve geçiş sürecinde cumhurbaşkanlığı görevi yapmıştır.

Marzuki, cumhurbaşkanlığı yarışını demokratik ilerleme ya da otoriter rejim arasında yapılacak bir seçim olarak nitelemiştir. Arap Baharı ruhunu yeniden canlandırma amacıyla, seçimden hemen önce kampanyasının son duraklarından biri

---

¹⁸⁹ *El-Marzouki yentaqidu Es-Sebsi we yekşifu muamerated- "devletu-l amiqa"*, 2014
<http://www.aljazeera.net/programs/today-interview/2014/11/27/> (15.05.2016)

¹⁹⁰ *Meet Tunisia's Two Presidential Contenders: Marzouki and Essebsi*, 2014
<http://english.alarabiya.net/en/perspective/profiles/2014/12/21/Meet-Tunisia-s-two-presidential-contenders-Essebsi-and-Marzouki.html> (15.05.2016)

¹⁹¹ *Essebsi Wins Tunisia Presidential Vote*, 2014
://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/12/essebsi-declared-tunisia-presidential-winner-2014122212464610622.html (15.05.2016)

¹⁹² *Tunus'un Yeni Lideri El Marzuki*, 2011 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusun-yeni-lideri-el-marzuki> (15.05.2016)

olarak devrimin başladığı yeri, Sidi Bu Zeyd şehrini tercih etmiştir.¹⁹³ Kendisi Tunus'un Kuzeydoğu vilayetlerinden biri olan Grombalia'da doğmuş bulunmasına rağmen, profili itibarıyla iç ve güney kesimlerin yani çevrenin temsilcisi olmuştur.

Babası, Burgiba'nın ezeli rakibi Salih Bin Yusuf'un destekçilerinden olan Marzuki, bu nedenle ailesiyle birlikte 1950'lerde Fas'a göç etmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet İçin Kongre Partisi'ni ilk olarak 2001 yılında kurmuş, ancak partisi bir yıl sonra yasaklanmıştır.¹⁹⁴ Bu haliyle Es-Sibsi ve Marzuki karşılaşması ülkenin bağımsızlık sonrasında yaşadığı Burgiba-Bin Yusuf karşılaşmasını anımsatmaktadır. Es-Sebsi cumhurbaşkanlığı yarışında daha ziyade ülkenin eski eliti tarafından desteklenirken, Marzuki devrimci grupların desteğini kazanmıştır. Es-Sebsi ve Marzuki arasındaki çekişmeyi ülkedeki merkez-çevre ayrımının bir yansıması olarak okumak mümkündür.

Bilindiği gibi, Tunus devriminin doğum yeri dışlanmış, göz ardı edilmiş çevredir. Protestolar ilk olarak bu bölgedeki işsiz ya da düşük ücretle çalışan gençlerin güvenlik güçlerinin baskılarına rağmen sürdürdüğü eylemlerle başlamış, daha sonra başkentte yankı bulmuştur. Ancak Es-Sebsi ve partisi Nida Tunus özellikle daha zengin olan sahil bölgeleri tarafından güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Gerek güney, gerekse de ülkenin ortasında yer alan iç bölgeler ise çoğunlukla Marzuki ve diğer adayları desteklemişlerdir. Bu bölgelerden parlamento seçimleri sırasında da Nida Tunus'a daha az oy çıkmıştır.¹⁹⁵

---

¹⁹³ *Tunisia's Presidential: Marzouki vs Essebsi*, 20 Aralık 2014, <http://nena-news.it/tunisi-as-presidential-marzouki-vs-essebsi/> (15.05.2016)

¹⁹⁴ *Tunisian Political Scene*, <http://sites.middlebury.edu/arabuprisingchronology/tunisiapolitics> (Erişim: 15.05.2016)

¹⁹⁵ Three Remarks on the Tunisian Elections, 2015, <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/01/05/three-remarks-on-the-tunisian-elections/> (15.05.2015) Ayrıca bkz. Ahmet Uysal, Ahmet Gökçen, 2014 Tunus Seçimleri Analizi, Akademik Ortadoğu, Cilt 9, Sayı 2 (ss.95-129), ss.121, 2015

Şekil 3: Haritada Tunus'un 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların seçim bölgelerine göre dağılımı görülmektedir. Kırmızı alanlar El Bacı Kaid Es-Sebsi'nin oylarını, yeşil alanlar ise Munsif Marzuki'nin desteklediği bölgeleri işaret etmektedir.¹⁹⁶

Ne var ki, son üç seçimlerde de gençliğin sandığa katılımı düşük olmuş ve Nida Tunus partisi ve onun 88 yaşındaki lideri aslında çok sayıda yaşlı nüfusun oylarıyla kazanabilmiştir. Özetle, Nida Tunus ve Es-Sebsi'nin destekçileri arasında büyük oranda devrimle hiç ya da çok az ilgisi bulunan sahil kesimlerinde yaşayan ve ekonomik olarak daha yerleşik durumdaki yaşlı nüfus yer almaktadır. Bu devrimci olmayan çoğunluk, devrim öncesinin istikararlı ve güvenli ortamına dönmeyi arzu eden kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin devrimin öngördüğü demokratik ideallere ve değişim sürecine olan bağlılığı ise en azından ülkedeki diğer kesim için endişe unsurudur.¹⁹⁷

¹⁹⁶ *Tunisian Presidential Election, 2014*,

https://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_presidential_election,_2014, (Erişim: 15.05.2016)

¹⁹⁷ A.g.e

Bu bağlamda, geçiş sürecinde Marzuki'nin cumhurbaşkanlığı görevinde bulunması ülkenin siyasi seyrinde bir değişimi işaret ettiği gibi, dört yıllık bir sürecin ardından Es-Sebsi'nin seçimle başa gelmesi de geriye dönük bir adım olarak okunabilmektedir. Bunda eski rejimin ülkenin her alanına yayılmış olan güçlü nüfuzunun olduğu kadar, toplumdaki kökleşmiş laik ve seküler eğilimin de önemli bir rolü bulunmaktadır.

3.4.2. Bir Çevre Hareketi Olarak Nahda

Burgiba'nın İslami gelenek ve uygulamalara yönelik baskıcı politikalarına rağmen dini kimliğin belirli bir seviyede korunması, 1970'lerde devletin ve geri kalmış bir ekonominin başarısızlıklarına tepki olarak Tunus'ta bir İslami uyanış hareketinin doğmasına ortam sağlamıştır. 1988'de Nahda veya Rönesans Partisi adını alan Raşid Gannuşi liderliğindeki İslami parti, 1989 seçimlerinde şiddetin terk edilmesi, cumhuriyetçi politikaların kabul edilmesi ve Tunus'un İslami, insani ve demokratik kimliğinin onaylanması konusunda gösterdiği çaba, Burgiba hükümeti tarafından şiddetle karşılanmıştır. Partiyi derhal kapatan hükümet lideri Gannuşi'yi sürgüne göndermiş, binlerce parti mensubunu da hapis cezasına çarptırmıştır.¹⁹⁸

Tunus'ta yüzünü Batı'ya dönmüş olan laik/seküler sistem içerisinde İslami yönelimli siyasi hareketlerin önü devrime kadar kapalı kalmıştır. Devrim öncesinde bu konuda ilk adım 1970 yılında Zeytûne Camii Üniversitesi hocaları ve öğrencilerinin kurduğu Kur'ân-ı Kerîm'i Koruma Derneği ile atılmıştır. 1971'de ise Raşid Gannuşi önderliğinde Tunus Üniversitesi'nde bir caminin açılmasıyla yeni bir hareket başlamış, daha sonra bu hareket el-Cemâatü'l-İslâmiyye adıyla bir derneğe dönüşmüştür. Kısa zamanda büyük bir kitleyi etraflarında topamayı başarmışlardır. Halkın bu yıllarda dine olan ilgi ve yöneliminin artmasında, ilk, orta ve liselerde sırasıyla Fransızca'nın Arapça yerine eğitim-öğretim dili olmasının etkisi bulunmaktadır.¹⁹⁹

Cemâatü'l-İslâmiyye, 19 Eylül 1980 tarihinde siyasi bir yapılanmaya dönüşmüştür. Ancak hükümetin buna cevabı gecikmemiş, 21 Aralık günü hareketin

¹⁹⁸ Ira M. Lapidus, **İslam Toplulukları Tarihi**, Çevirenler: Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu-Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, Cilt 2, ss. 596-597

¹⁹⁹ "Tunus", İslam Ansiklopedisi, TDV, cilt 41, s.39.

lideri Raşid Gannuşı tutuklanmıştır. Kısa bir sürenin ardından serbest bırakılan Gannuşı 1981-84 yılları arasında tekrar tutuklanarak hapse atılmıştır. Ardından ömür boyu hapis cezasına çarptırılan Gannuşı, 1988 yılında Zeynel Abidin Bin Ali tarafından serbest bırakılmıştır. Bu yıl hareketin ismi Hizbun-nahda, Nahda Partisi olarak değiştirilmiş ve 1989 yılında yapılan seçimlere katılmıştır.²⁰⁰

Ennahda bu seçimlerde %22 oranında oy aldığını ilan etmişse de, hükümetin kontrolünde bulunan seçim kurulu bu oranı %17 olarak açıklamıştır. Aldığı oy oranı hareketin rejime karşı siyasi bir tehdit olarak görünmesine yetmiş ve baskı süreci başlamıştır. Gannuşı tekrar hapsedilmiş, serbest bırakılınca da Cezayir'e iltica etmiştir. 1991'de buradan Sudan'ın başkenti Hartum'a geçmiş, 1993'te de devrim sonrası ülkesine dönene kadar sürgün hayatı yaşayacağı İngiltere'ye sığınmıştır.²⁰¹

Çevreyi tanımlayan unsurların çeşitli olduğunu, sadece ekonomi ya da sosyal yaşamdaki farklılıklardan ibaret olmadığını söylemiştik. Bu bağlamda; bağımsızlıktan sonraki süreçte siyasi iktidar tarafından sürekli olarak baskıya maruz kalan İslami kesim de çevre aktörleri arasında yer almaktadır. Tunus'taki Nahda hareketi devrimden sonraki süreçte yaşanan iki seçimde de başarı sağlamış ve bugün ülkenin merkez siyaseti içinde etkin bir konuma gelmiştir.

Bilindiği gibi; 1995 seçimlerinde Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi'nin birinci parti olarak koalisyonla iktidara gelmesi Türk siyasetinde yeni bir sayfa açmıştır. Ne var ki, 28 Şubat 1997'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 'artan irticai faaliyetlerin önüne geçmek' amacıyla yönetime el koyması, Türkiye'nin en derin ve sarsılmaz çatışmasının din-laiklik ekseninde yaşandığının bir kez daha altını çizmiştir. 28 Şubat postmodern darbesi "merkezin en güçlü aktörü olan ordunun, çevrenin o zamanki güçlü aktörüyle karşı karşıya gelmesidir." Süreç bir yandan Kemalist merkezi değer sistemini yeniden tahkim ederken, diğer taraftan İslami siyasi çevre içerisinde de kırılmalara neden olmuştur.²⁰²

---

²⁰⁰ A.g.e

²⁰¹ A.g.e

²⁰² Levent Gönenç, "2000'li yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", **Toplum ve Bilim**, Sayı 105, 2006, ss.129-150

2001 yılında AK (Adalet ve Kalkınma) Parti'nin kurulması, işte İslami politik çevredeki bu kırılmaların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok partili sisteme geçilmesinden bu yana kurucu merkez partisi CHP (Cumhuriyet Halk Partisi)'yle rekabet eden Refah Partisi dışındaki diğer partiler merkezin içinden çıkıp, siyaseten çevreye yaklaşmıştır. Ancak AK Parti ile birlikte ilk defa bir partinin, çevrenin merkeze en uzak durduğu İslami bir çizgiden doğarak merkeze daha yakın duran bir çevreye talip olmuş ve girdiği ilk seçimden iktidar olarak çıkmıştır. 28 Şubat sürecinin çevrede meydana getirdiği mobilizasyon AK Parti'nin Türk siyaset sahnesine çıkmasının en önemli nedenlerinden biridir.²⁰³ Benzer bir şekilde, Tunus'ta da devrim süreci Türkiye'dekiyle benzer nedenlerle bir çevre partisi konumunda olan Ennahda'yı siyaset arenasına çıkarmıştır.

3.4.3. Tunus Anayasası

Devrimin en güçlü nedenleri arasında bulunan dışlanmış çevre faktörü, devrim sonrası yapılan anayasada da etkisini göstermiştir. Ülkenin iç ve güney kesimlerinin devletin ilgisinin dışında kalmasının nedeninin rejimin aşırı 'merkezileşmiş' yapısı olduğu belirtilmiş ve Tunus Anayasa Meclisi (NCA) de bu bağlamda adımlar atmıştır. Devrimden sonra merkezi olmayan bir devlet kurma çabası, yani devletin 'decentralization' u yeni politikacıların gündemini meşgul etmiş, anayasada da geniş yer bulmuştur. 'Decentralization' yönetimin merkezden yerele dağıtılması, yetki ve sorumluluğun paylaşılması, dolayısıyla daha güçlü yerel yönetimlerin oluşturulması anlamına gelmektedir.²⁰⁴

NCA tarafından son maddeleri de onaylanarak 25 Ocak 2014'te tamamlanan yeni anayasanın 14. Maddesi 'Decentralisation' yani adem-i merkeziyet başlığı taşımaktadır. Buna göre; devlet "adem-i merkeziyetçiliği güçlendirmeye ve bunu devletin bütünlüğü çerçevesi içerisinde ülkenin tamamına uygulamaya" söz vermektedir. Bu bağlamda, anayasanın 7.inci başlığı altında yerel yönetimlere yönelik

---

²⁰³ A.g.e

²⁰⁴ Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart 2015

hükümler işlenmiştir. 131. Maddeye göre; yerel yönetimler adem-i merkeziyetçilik uyarınca tanımlanmaktadır.²⁰⁵

Anayasada adem-i merkeziyetleştiririmin tüm ülkeye yayılmış olan belediyeler, mahalle ve bölge yönetimleri yoluyla kanunlara uygun bir şekilde gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Hukuk belirli türlerde yerel yönetimlerin kurulmasına olanak sağlayacaktır. 132. Maddede; yerel yönetimlerin tüzel kişilik ile birlikte finansal ve yetkisel bağımsızlık sahibi olacağı belirtilmektedir. Bunlar lokal meseleleri idari özerklik prensibi bağlamında yöneteceklerdir. Bir sonraki maddede yerel yönetimlerin özgür ve demokratik seçimler yoluyla iş başına gelecek konseyler tarafından yönetileceği ifade edilmektedir. Yerel yetkililerin kendilerine ait otoriteleri bulunmakla birlikte merkezi yönetimle paylaştıkları otoriteleri ve merkezi yönetim tarafından kendilerine yetkilendirilmiş otoriteleri bulunacaktır. Yine aynı şekilde kendilerine ait kaynakları bulunmakla birlikte, merkezi yönetim tarafından sağlanan kaynakları da kullanabileceklerdir.²⁰⁶

Tunus'ta belediye gibi yerel kurumlar bulunmasına rağmen bu kurumların yönetimde açık bir rolleri yoktur. Devrimden sonra ülkenin gündemindeki en önemli konulardan biri devletin merkezi yapısının değiştirilmesiyle birlikte yetki sahibi yerel yönetimlerin oluşturulması olmuştur. Anayasa ile çerçevesi çizilmiş olan bu konu Tunus parlamentosunda da geniş bir şekilde görüşülmekte ve aktif yerel yönetimlerin oluşturulması için en kısa zamanda belediye seçimlerinin yapılması hedeflenmektedir.²⁰⁷ Yüksek Seçim Kurulu, son olarak yerel seçimlerin yapılacağı tarihi 2016 yılının Ekim ayı olarak duyurmuştur.²⁰⁸

3.5. Devrimden Bugüne Tunus'a Genel Bakış

Devrimden bugüne Tunus siyaseti altı farklı başbakan (Muhammed Gannuşi, el-Bacı Kâid Es-Sebsî, Hamadi Cibali, Ali el-Ureyd, Mehdi Cumaa, Habib Essid) ve dört

---

²⁰⁵ UNDP and International IDEA, ed. (26 January 2014). "The Constitution of the Tunisian Republic" (PDF). Constitution.net. Retrieved 9 December 2014.

²⁰⁶ A.g.e

²⁰⁷ Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart 2015

²⁰⁸ Şefik Sarsar: El intikhabat-il-belediyye fi uktubir 2016, 2015
<https://www.turess.com/attounissia/159006> (15.05.2016)

farklı cumhurbaşkanı (Muhammed Gannuşi, Fuad Mebazaa, Munsif Marzuki, el-Bacı Kâid es-Sebsî) değiştirmiştir. Tüm bunlar ülkenin ulusal güvenlik noktasında ciddi bir türbülansın içinden geçmesiyle eş zamanlı gerçekleşmiştir. 2012 yılında Amerikan Büyükelçiliği'ne saldırı düzenlenmiş, Amerikan Kooperatif Okulu yağmalanmıştır. Ayrıca sağ-sol çatışmaları baş göstermiş, bazı askerler boğazı kesilmiş halde ölü olarak bulunmuştur. Tunus-Libya sınırında silah kaçakçılığı artmış ve terör hücreleri keşfedilmiştir.²⁰⁹

2015 yılında ise Tunus iki büyük terör saldırısıyla sarsılmıştır. Mart ayında başkent Tunus'ta Meclis binasının hemen yanında bulunan ülkenin en prestijli müzelerinden biri olan Bardo Müzesi'ne düzenlenen silahlı saldırı sonucunda 17'si yabancı turist olmak üzere 22 kişi ölmüştür.²¹⁰ Haziran'da ise Susa şehrinde bir otele düzenlenen saldırıda 30'u İngiliz, 38 kişi yaşamını yitirmiştir. Uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandıran iki saldırının sorumluluğunu da terör örgütü Daeş üstlenmiştir.²¹¹

Yaşananlar üzerine Tunus'ta yeni terörle mücadele yasası yürürlüğe girmiştir. Güvenlik güçlerinin yetkilerini arttıran yasaya göre terör suçu işleyenler için idam cezası yolunu açmakta ve terörizme destek olarak yorumlanabilecek kamuya açık açıklamaları yapanlar da hapis cezasıyla karşı karşıya kalabilmektedir.²¹²

Bunlardan sonra Kasım 2015'te başkentteki Muhammed Hamis Caddesi'nde Cumhurbaşkanlığı muhafız alayına yönelik düzenlenen bombalı saldırı endişeleri daha da arttırmıştır. Tunus halkı terör olayları nedeniyle uzun süreli olağanüstü hal şartları altında yaşamıştır.²¹³

---

²⁰⁹ Orhan Günay, 2015

²¹⁰ *Tunus'ta Müzeye Saldırı: 17'si Turist 21 Ölü*, 2015

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_tunus_muze_saldiri (20.05.2016)

²¹¹ *Tunus'taki Terör Saldırıları*, 2015, <http://www.sondakika.com/haber/haber-tunus-taki-teror-saldirilari-7573444/> (20.05.2016)

²¹² *Tunus'ta yeni terörle mücadele yasası*, 2015 <http://www.dw.com/tr/tunusta-yeni-ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadele-yasas%C4%B1/a-18606842> (20.05.2016)

²¹³ *Tunus'ta Olağanüstü Hal Bir Ay Daha Uzatıldı*, 2016

<http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/02/22/tunusta-olaganustu-hal-bir-ay-daha-uzatildi> (20.05.2016)

Tunus bu süreç içinde özgürlük sloganlarıyla başlayan bir devrim sürecinden iç güvenliğin en önemli gündem haline geldiği bir noktaya evrilmiştir. Elbette bu durumun tek nedeni içeriden kaynaklanan sorunlar değildir. Tunus'ta gerçekleşen devrim hareketi çevresindeki ülkeleri etkilediği gibi Tunus'ta devrim sonrasında yaşananlar bölgedeki dinamiklerden bağımsız düşünülmemelidir. Libya'daki kitle hareketinin Kaddafi'nin öldürülmesinin ardından iç savaşa dönüşmesi ve bugün hala devam eden istikrarsız durum, Mısır'da Mübarek'in devrilmesine rağmen süren kaos ortamı ve demokratik bir seçimle başa getirilmiş ilk cumhurbaşkanının darbeyle devrilmesi, Tunus'ta devrim sonrası süreci daha da hassaslaştıran çevresel faktörlerdir. Az gelişmişlik ve iç göç nedeniyle nüfusun azalması gibi sorunlarla mücadele eden güney Tunus ekonomisinin Libya ile sınır ticaretine bağımlı olduğu da unutulmamalıdır.

Devrim sonrası süreçte Tunus tansiyonu ve gerilimi oldukça yüksek bir dönemden geçmiştir. Gerek siyaset gerekse de halk arasında süren tartışmalar özellikle seçimler, ekonomi ve ulusal güvenlik meseleleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Sık sık sokak gösterilerine sahne olan Tunus'ta devrim sonrası oluşan otorite boşluğu ve güvenlik zafiyetinden ötürü aşırı gruplar da ortaya çıkmıştır. Bu grupların gerçekleştirdiği eylemler ülkenin istikrarını ve demokratikleşme sürecini tehdit etmiştir. Ayrıca ekonomiyi de etkilemiş, tarım ürünleri ve gaz üretiminin düşmesiyle birlikte 2014 yılı itibarıyla büyüme hızı % 2,6'ya kadar gerilemiştir.²¹⁴

Dünya Bankası'nın verilerine göre devrimden beş yıl sonra Tunus'un işsizlik oranlarında çok küçük bir düşüş gözlenmiştir. 2011-2012 yıllarında %19'a ulaşan işsizlik oranı 2015 yılında %15,2 civarındadır. İşsizlerin %36'sını genç nüfus oluşturmaktadır. Üniversite mezunu işsizlerin oranı ise beş yıl önce %50 iken, 2015'te %62,3'e yükselmiştir.²¹⁵

İsyan hareketinin en önemli nedenlerinden biri olan gelir adaletsizliği ve sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda marjinalleşme devrim sonrasında da devam etmektedir. Ana akım yaşam trendinin uçlarında kalan, başka bir deyişle marjinalleşmiş kesimlerde

---

²¹⁴ Orhan Günay, 2015

²¹⁵ The World Bank, "Overview", 2015, <http://www.worldbank.org/en/country/tunisia/overview> (23.05.2015)

(bunlar başkent Tunus'un bazı mahalleleri ya da ülkenin iç ve güney bölgelerindeki şehirler olabilir) uzun bir süre yolsuzluk, baskı ve adam kayırmacılık gibi özelliklerle ilişkilendirdikleri devlet ve onun kurumlarına karşı güvensizlik söz konusudur. Yerel otorite boşluğu da bu hissi destekleyen bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür duygular devrimle birlikte mobilize olmuş özellikle genç kuşakta farklı arayışlara yönelme sonucunu doğurabilmektedir. Bu durum, Tunus'un Daeş'e katılan yabancı savaşçı oranlarında üst sıralarda olmasının nedenlerinden biri olarak görülmektedir.²¹⁶

Tunus herşeye rağmen Arap Baharı tecrübesini yaşayan ülkeler arasında en başarılı örneği sergilemiştir. Ancak bölgedeki diğer ülkelerde devam eden kaotik durum göz önünde bulundurulursa, güvenlik eksenli politikaların bir süre daha öncelikli olmaya devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan halkın en fazla şikayet ettiği hususlar arasında ekonomik koşullar ve işsizlik gelmektedir. Ekonomide meydana gelebilecek iyileşmeler, merkez-çevre ayrımının bu kadar belirgin olduğu ülkede halkın dayanma gücünün artması, ve dolayısıyla geçiş sürecinin tamamlanabilemesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

---

²¹⁶ Rafika Bendermel, "Why are so many Tunisians joining IS?", 2015, <http://www.middleeasteye.net/news/why-are-so-many-tunisians-joining-748811153> (02.06.2016)
Ayrıca; Tunuslu bir sosyolog uluslararası medyada iddia edilen, Tunus'tan Daeş'e katılım oranının abartılı olabileceğini ve bu sorunun köklerinin devrimden öncesine uzandığı yorumunu yapmıştır. Bin Ali döneminin baskı politikaları ve devrim sonrasında afa serbest bırakılan siyasi tutuklular Tunus'un Daeş probleminin nedenleri arasında sayılmaktadır. (Tunus'ta yapılan görüşmeler, 28 Şubat – 13 Mart)

SONUÇ

Tunus, 2010 yılının son günlerinde başlayan Arap Baharı sürecinin doğum yeri olduğu gibi aynı zamanda tek başarılı örneğidir. Sosyo-ekonomik sorunlar, sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ve Tunus ordusunun halkın yanında yer alması, 2010 yılının sonlarında başlayan devrim hareketinin başarıya ulaşarak, cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin devrilmesi sürecinin sonuçlanmasını sağlayan önemli etkenler arasındadır.

Tunus'un devrik lideri Zeynel Abidin Bin Ali bugün ailesiyle birlikte Cidde'de yaşamakta, ülkede ise yeni bir yönetim hüküm sürmektedir. Ancak bu yeni yönetimin ne kadar yeni olduğu tartışmaya açıktır. Nitekim bugün Tunus'ta önemli mevkilerde yer alan birçok ismin, Zeynelabidin Bin Ali'den önce iktidarda bulunan Habib Burgiba döneminde görev yapmış, iktidara sadık politikacılar olduğu bilinmektedir.²¹⁷

Merkez-çevre ilişkileri, Tunus'ta devrim hareketinin kök nedenlerinden biri olduğu gibi, devrimden sonraki süreç de ayrıca merkez-çevre ilişkileri bağlamında çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle geçiş sürecinde, daha önce yasaklı olan parti ve hareketlere siyaset sahnesinde alan açılmış olması bu anlamda önemli bir adım olarak görülebilir. Sürecin bu şekilde devamı sağlanabilirse, özellikle genç kuşak politikacıların katılımıyla ilerleyen dönemlerde Tunus siyasetinin farklı bir boyut kazanması söz konusu olabilir. Aynı şekilde kolonyal dönemin bakiyesi olan eski frankafon elitin yerini devrimci genç kuşağın almasıyla, değişimin meyvelerini ilerleyen günlerde daha fazla vereceği beklenebilir.

Ayrıca, devrimin en güçlü nedenleri arasında bulunan dışlanmış çevre faktörü hükümetin önemli gündem maddelerinden biri olmuş, devrim sonrası yapılan anayasada da etkisini göstermiştir. Gerek ana akım medyada, gerekse de siyasette çevrenin sorunları gündeme alınmaktadır. Devrim, bölgenin sorunlarının ulusal ve uluslararası alanda duyulmasını sağlaması ve marjinalleşmiş grupları fark edilir kılması ile önemli bir kapı aralamıştır.

---

²¹⁷ Taha Kılınc: "Arap Baharı, İslami Sâiklerle Başlamadı", Röportaj, Mart 2015
http://www.haber10.com/soylesi/taha_kilinc_arap_bahari_islami_saiklerle_baslamadi-625845
(19.05.2016)

Diğer yandan, araştırma kapsamında gerçekleştirilen mülükatlarda, devrimin bölge halkının yaşamında neyi değiştirdiği sorusuna farklı cevaplar verilmiştir. Bazıları fakirliğin ve işsizliğin daha da arttığını, bölgenin siyaset gündeminin dışında kalmaya devam ettiğini, kısaca devrimin bölge insanına hiçbir şey kazandırmadığını düşünmektedir. Ancak Sidi Bu Zeyd ziyaret edildiğinde şehirde bir hareketliliğin olduğu da görülmektedir. İnşaat faaliyetleri ve yeni açılan cafe, restaurant gibi iş yerleri özellikle dikkat çekmektedir. şehir sakinlerinden bazılarına göre; bu hareketliliğin nedeni ekonomi alanında yapılacak her yatırıma müdahil olan, ancak kendisiyle ilişkili olanlara fırsatları açan Kartaca'nın²¹⁸ artık var olmayışıdır. Böylelikle insanlar kendi topraklarına yatırım yapma özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Bazıları ise; bölgede yaşanan hareketliliğin sadece yüzeysel olduğunu, şehrin sosyo-ekonomik şartlarında reel bir değişimin gerçekleşmediğini ifade etmektedir.²¹⁹

Başkent Tunus'ta ise devrim sürecinde başlayan mobilizasyon hala hissedilmektedir. Devrim sırasında sembol mekanlardan biri haline gelen, büyükşehir belediye binasının önündeki Kasbah Meydanı çeşitli ölçeklerde protesto gösterilerine sahne olmaya devam etmektedir. Diğer yandan, ülkenin siyasi havasında hissedilen en önemli değişiklik, parlamentonun bugün -geçmiştekinin aksine- halk tarafından siyasetin merkezi olarak algılanmasıdır. Bunun nedeni demokratik seçimlerle başa gelmiş kişilerin burada yer almasıdır. Parlamentoda artık çevrenin temsilcileri olan milletvekilleri de yer almaktadır. Yapılması planlanan yerel seçimlerle de halkın kendi seçtiği gerçekek temsilcilerden oluşan yerel yönetimler kurulabilecektir. Bu kişiler kaynak kullanımı ve altyapının geliştirilmesi konusunda sorumlu olacaklardır. Ayrıca, az gelişmiş bölgelere yönelik daha fazla yatırım yapılması planlanmaktadır. Ancak planlandığı ölçüde yüksek rakamlar henüz hayata geçirilememiştir. Devrimden sonra planlanan yatırımın en fazla yüzde 20'sini gerçekleştirilebildiği ifade edilmektedir. Bunun da nedeninin bölgedeki alt yapı eksikliği ve protesto ortamı olduğu belirtilmektedir.²²⁰

---

²¹⁸ Devrik cumhurbaşkanı Ben Ali ve ailesinin devrimden önce yaşadığı saray. (Kaynak: Tunus'ta yapılan görüşmeler)

²¹⁹ Tunus'ta yapılan görüşmeler, Sidi Bu Zeyd, 28 şubat – 13 Mart 2015

²²⁰ Usame Sgayyer (Nahda Partisi Milletvekili), Kişisel Görüşme, Parlamento Binası, Bardo/Tunus, 3 Mart 2015

2016 yılının Ocak ayında Sidi Bu Zeyd'e komşu olan Kasreyn şehrinde meydana gelen olaylar buna örnek verilebilir. İşsiz bir gencin intihar etmesi üzerine şehir günlerce protesto gösterilerine sahne olmuştur.²²¹ Devrim sürecinde en fazla dile getirilen sorunlardan biri olan işsizliğin devrimden sonra da devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik sorunlar halkı rahatsız etmeyi sürdürmekte, hatta bazı muhalif çevreler böyle devam ederse ikinci bir ayaklanmanın olabileceği yorumlarını yapmaktadır.²²²

Devrimden sonra Tunus'ta iki önemli meselenin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar; işsizlik ve güvenlidir. Devrimden çok kısa bir süre sonra terör gündeme oturmuş ve ülke tekrar güvenlik eksenli politikaların öne çıktığı bir sürece girmiştir. 2014 ve 2015 yıllarında üst üste meydana gelen terör saldırılarında onlarca turist, yerel halk ve güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir. Saldırıların altından Daeş terör örgütünün çıkması, bununla birlikte Tunus'tan Suriye ve Irak'a giderek Daeş'e katılanların sayısının yüksek olması²²³ kaygıları daha da arttırmıştır. Olaylar sonrasında uzun süreli olağanüstü hal uygulaması yürürlüğe konulmuş, ülke genelinde terör operasyonları yoğunlaştırılmıştır.²²⁴

Ülkedeki terör tehdidi en çok ekonomiye zarar vermiş, yabancıların hedef alınması dolayısıyla bazı Avrupa ülkelerinden vatandaşlarına Tunus'a gitmeme uyarısı yapılmıştır.²²⁵ Terörü Tunus'un en önemli gündem maddesi haline getiren bu olayların ardından yoğunlaşan güvenlik önlemleri, Bin Ali döneminin 11 Eylül sonrası ülkede başlattığı Terörle Savaş (War On Terror) sürecinde yaşananlar düşünüldüğünde soru işaretlerine neden olmaktadır. Bilindiği gibi, Bin Ali'nin halefi Burgiba'dan devralıp,

---

²²¹ Tunisian City Under Curfew After Unemployment Rally, Ocak 2016
<http://www.aljazeera.com/news/2016/01/tunisia-city-kasserine-curfew-unemployment-rally-clashes-160119161025498.html> (29.05.2016)

²²² UGET (Tunus Öğrenci Birliği) temsilcileri, Kişisel Görüşme, Tunus, 05 Mart 2015

²²³ Rafika Bendermel, "Why are so many Tunisians joining IS?", 2015,
<http://www.middleeasteye.net/news/why-are-so-many-tunisians-joining-748811153> (02.06.2016)

²²⁴ Tunus'ta Olağanüstü Hal 3 Ay Uzatıldı, Mart 2016, <http://aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-olaganustu-hal-3-ay-uzatildi/541838> (29.05.2016)

²²⁵ *Advising Tourists to Avoid Tunisia Only Makes Another Terror Attack More Likely*, May 2016,
<http://www.independent.co.uk/voices/advising-tourists-to-avoid-tunisia-only-makes-another-terror-attack-more-likely-a7047971.html> (02.06.2016)

kendi döneminde iyice geliştirdiği polis devlet aygıtı, uluslararası terörle mücadele konteksini ülkedeki muhalif İslami örgütleri bastırmak için kullanmıştır.²²⁶

Bugün Daeş terör örgütüne karşı sürdürülen uluslararası mücadele, 11 Eylül sonrasında başlatılan El-Kaide karşıtı mücadeleyi anımsatmaktadır. Daeş’le mücadele konusunda özellikle Müslüman ülkeler üzerindeki uluslararası baskı, yönetimleri yoğun güvenlik politikalarına sevketmektedir. Terörle uluslararası mücadele konseptinin yarattığı meşruiyet ise bu durumun iktidarlar tarafından muhaliflere doğrultulacak pratik bir silah haline dönüştürülme tehlikesine açıktır. Dolayısıyla, güvenlik öncelikli politikaların ve terörle mücadele konseptinin devrim sonrasında temel özgürlükler bağlamında oluşan beklentileri nasıl etkileyeceği merak konusudur.

Diğer yandan Tunus siyaseti ve bu süreçte öne çıkan aktörlerin de devrim sonrasında ortaya çıkan şartlara ve toplumun taleplerine cevap vermek için kendi içlerinde bir yenilenme sürecinden geçmeleri beklenebilir. Nitekim bunun ilk örneğini devrim sonrası sürecin ortaya çıkardığı güçlü siyasi aktörlerden biri olan Ennahda partisi göstermiştir. 20-23 Mayıs 2016 tarihinde düzenlediği 10. kongresinde, delegelerin büyük çoğunluğunun oyunu alarak yeniden genel başkan seçilen Raşid Gannuşi, partisinin dini faaliyetlerini siyasi aktivitelerinden ayracağını, böylece sadece sivil bir parti olarak siyaset hayatına yoğunlaşacağını açıklamıştır. Parti üyeleri değişimi devrimden sonra değişen Tunus’un şartlarına uyum sağlama ve karşı karşıya olduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılara cevap verme amacı taşıdığını belirtmektedirler.²²⁷ Değişimin pratikteki anlamına gelince, Ennahda’nın lideri Gannuşi tarafından siyasal İslam’ın bırakılıp, demokratik İslam’a geçiş olarak açıklanmaktadır.²²⁸ Bunun bir ihtisaslaşma hareketi olduğunu belirten Gannuşi, dini terk etmediklerini ancak bundan

---

²²⁶ Nouri Gana, **The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects**, Edinburgh University Press, 2013, s.5

²²⁷ Tunisia’s Ennahda Party Begins a New Political Chapter <http://www.voanews.com/content/tunisia-ennahda-party-begins-new-political-chapter/3355117.html> May 31, 2016

²²⁸ Ennahda’s Shift From ‘Political Islam’ to ‘Muslim Democracy’ at Center of 10th Party Congress, 20.05.2016, <http://tunisia-tn.com/ennahdas-shift-from-political-islam-to-muslim-democracy-at-center-of-10th-party-congress/>

sonra her alandaki faaliyetlerin kendi uzmanları tarafından yönetilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²²⁹

Diğer yandan bu kararın arkasında başka nedenlerin de bulunduğu açıktır. Devrim sonrasındaki ilk demokratik seçimlerden birinci parti olarak çıkan Nahda, muhalifleri tarafından dini siyasete alet etmekle suçlanmış hatta ülkedeki selefi gruplarla ilişkilendirilmiştir.²³⁰ Bazı uzmanlar bu şekliyle Nahda'nın Mısır'ın Müslüman Kardeşler modelinden uzaklaştığı, Almanya'daki Hristiyan Demokrat Partisi ya da Türkiye'deki AK Parti modeline yaklaştığı yorumunu yapmaktadırlar.²³¹ Uluslararası alanda ise Daeş gibi örgütlerin İslam dininin imajını zedelemesiyle birlikte, İslami kimliğine sahip çıkan ılımlı parti ve organizasyonların kendilerini bu tür örgütlerden ayırma ihtiyacı hissettiği de bir gerçektir. Ennahda'nın bu kararı, yukarıda anlattığımız terörle mücadele konsepti bağlamında düşündüğümüzde Tunus iç siyasetinde önemli bir yere oturmaktadır. Partinin geçmişteki gibi siyasi özgürlüğünü kaybetmek istemediği, aksine ülkenin geleceğinde daha etkili bir rol oynamaya talip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Özetlemek gerekirse; Tunus'taki merkez-çevre ayrımının ve bu ayrımın ortaya çıkardığı dinamiklerin devrim sırasında olduğu kadar sonrasındaki geçiş sürecinde de etkisini sürdüreceği görülmektedir. Gerek şimdiye dek siyasi merkezin dışında kalmış olan muhalif grupların gerekse de ekonomik kalkınma merkezinin dışında kalmış kitlelerin talepleri devrim sonrasında da geçerliliğini sürdürmektedir. Bu taleplerin karşılanabilmesi için geniş katılımlı bir siyaset ve ekonomi ortamının oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Çevrenin merkezle entegrasyonunu sağlamaya dönük politikaların devrim sonrası siyaset yapıcılarının gündeminde yer aldığı görülmektedir. Gerek yeni yapılan anayasada yer alan devletin adem-i merkezileştirilmesi hükmü gerekse de yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik adımlar bunun önemli işaretleri arasındadır.

---

²²⁹ Gannuşi'den IŞİD Sorusuna Ayetle Cevap, <http://www.milatgazetesi.com/gannusi-den-isis-sorusuna-ayetle-cevap-haber-85613> (27.05.2016)

²³⁰ Yasaklı Toplantılardan Cumhurbaşkanlığı Kongreye: Nahda <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/371766.aspx> (23.05.2016)

²³¹ Heba Saleh, Tunisia's Nahda Party Ditches Islamist Tag, 22.05.2016 <http://www.ft.com/cms/s/0/966407b8-2033-11e6-aa98-db1e01fab0c.html#axzz4AGjIMl8L>

Tunus'ta çevreyi oluşturan iç ve güney bölgeler ile merkezi oluşturan kuzeydeki sahil kesimi ve başkentin varoşlarında yaşayan çevre unsurları, büyük oranda devrim sürecinde sokaklara çıkan kitlenin arasında yer almıştır. Bu kişilerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve devrimden beklentilerinin karşılanması, özellikle aralarında marjinalleşme eğilimi taşıyanların topluma entegrasyonunun sağlanması bağlamında önem arz etmektedir. Tunus'taki merkez-çevre ayrımı, bugüne kadar olduğu gibi ilerleyen dönemlerde de bir çatışma hattı olmayı sürdürebileceği gibi devrimle birlikte oluşan yeni siyasi atmosferin avantajları kullanılarak iyi bir şekilde değerlendirildiğinde ülke için fırsatları da içinde barındırmaktadır. Çünkü ancak çevrenin yetişmiş insan kaynağının ülkenin karar yapıcı kurumlarına katılımıyla farklı bir Tunus profilinin ortaya çıkması mümkün olacaktır. Dolayısıyla bundan sonraki sürecin yakından izlenmesi ve daha kapsamlı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Tunus'ta merkez-çevre ayrımı ve ilişkilerinin, 2011 yılında başlayan devrim süreci ve sonrasına etkileri doktora tezi gibi daha gelişmiş bir araştırmanın konusu olmayı hak etmektedir.

KAYNAKÇA

Achcar, Gilbert. **The People Want: A Radical Exploration of the Arab Uprising**, G.M Goshgarian (çev.), University of California Press, 2013.

Al-Arian, Abdullah. "Between Terror and Tyranny: Political Islam in the Shadow of the Arab Uprisings", Middle East Research and Information Project (MERIP), Aralık 2015, <http://www.merip.org/mero/mero123015>

Al-Zubaidi, Layla ve Matthew Cassel, Nemonie C. Roderick (hzl.), **Devrimler Yazmak Tunus'tan Suriye'ye Arap İsyanından Sesler**, Nesrin Demiryontan (çev.) İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Amin, Samir. **The Maghreb In The Modern World: Algeria, Tunisia, Morocco**, Penguin African Library, AP 29, 1971.

Anderson, Lisa. **The State and Social Transformation in Tunisia and Libya 1830-1980**, Princeton University Press, 1986.

Ayhan, Veysel. **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Bursa: MKM Yayınları, 2012.

Battaglia, Antonello. "The First Tunisian Crisis (1864)", Ed: Antonello Biagini and Giovanna Motta, **Empires and Nations from the Eighteenth to the Twentieth Century** içinde, Vol 2, Cambridge Scholars Publishing, 2014.

Ben Haffiz, Abdelwahab. **Understanding Tunisian Voting Behavior**, Arab Center for Research and Policy Studies, Ocak 2015.

Bidwell, Robin. **Dictionary of Modern Arab History**, New York: Routledge, 2010.

Bilgin, Abdul Rezak. **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır Libya ve Tunus Örnekleri**, Ankara: Birleşik Yayınları, 2014.

Chomiak, Laryssa. “The Making of a Revolution in Tunisia”, **Middle East Law and Governance**, S.3, ss.68–83, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2011, DOI 10.1163/187633711X591431.

Çağlayan, Savaş. “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 17, Güz 2006.

Çolak, Mustafa. “Merkez Çevreyi Yeniden Düşünmek: 1923-1980”, **Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Economic Brief, “Poverty and Inequality in Tunisia, Morocco and Mauritania”, African Development Bank (www.afdb.org), 2011.

Ez-zevaari, Reda. **Etthewratüt- Tunusiyetü Thewratü-l Hamişi ala-l Merkezi**, Mektebetü Alauddiyn, Sefaks, Tunus, 2012.

Farah, Ali Mohamed. “The Role of Civil Societies in Democracy: The Tunisian Revolution”, 2015, <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2015/04/The-Role-of-Civil-Societies-in-Democracy-The-Tunisian-Revolution.pdf>

Gana, Nouri. **The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects**, Edinburgh University Press, 2013.

Gobe, Eric. **The Gafsa Mining Basin Between Riots And a Social Movement: Meaning And Significance of a Protest Movement in Ben Ali’s Tunisia**, Working paper, 2010 (halshs-0557826).

Goldstein, Eric. “A Middle-class Revolution”, **Revolution in the Arab World Tunisia, Egypt, and the Unmaking of an Era**, Foreign Policy, 2011.

Gönenç, Levent. “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 105, 2006.

Hamme, Giles Van ve Alia Gana, Maher Ben Rebbah, “Social and Socio-territorial Electoral Base of Political Parties in Post–Revolutionary Tunisia”, **The Journal of North African Studies**, Vol 19, No 5, ss. 751-769, 2014.

Huber, Daniela ve Lorenzo Kamel, “Arab Spring: The Role of the Peripheries”, **Mediterranean Politics**, Vol 20, No 2, 2015.

Hourani, Albert. **Arap Halkları Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Kallander, Amy Aisen. “Tunisia's Post-Ben Ali Challenge A Primer”, Middle East Research and Information Project (MERIP), 2011, <http://www.merip.org/mero/mero012611>

Karpat, Kemal H. “Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk”, **Ortadoğu Devrimlerinin Değişen Doğası** içinde, İmge Kitabevi, 2001

Koçak, Konur Alp. “Yasemin Devrimi’nden “Arap Baharı”na Tunus”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 22, ss.22-61, 2012

Kösebalaban, Hasan ve Muzaffer Şenel, Ufuk Ulutaş, “Arap Baharı’nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri”, **Ortadoğu Konuşmaları, Bölgesel ve Küresel Perspektiften “Arap Baharı”** içinde, İstanbul: Küre Yayınları, Kasım 2011.

Lapidus, Ira M. **İslam Toplulukları Tarihi**, Çev: Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu-Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Lockman, Zachary. **Hangi Ortadoğu? Oryantalizm Tarih Siyaset**, İstanbul: Küre Yayınları (Orijinal adı: Contending Visions of the Middle East The History and Politics of Orientalism), İstanbul, 2012.

Lutterbeck, Derek. “Tunisia After Ben Ali: Retooling The Tools of Oppression?”, **Policy Brief**, Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF), Mayıs 2013.

Mardin, Şerif. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Marshall, Gordon. **A Dictionary of Sociology**, originally published by Oxford University Press, 1998. (<http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-centreperipherymodel.html>) Erişim tarihi: 01.06.2016

Murphy, Emma. **Economic and Political Change in Tunisia From Bourguiba to Ben Ali**, Palgrave Macmillan, 1999.

Özpek, Burak Bilgehan. “Arap Baharı-Gezi Protestoları ve Hükümetlerin Meşruluğu”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, Sayı 56, Ağustos 2013.

Pappe, Ilan. **The Modern Middle East**, Second Edition, London and New York: Routledge, 2010.

Perkins, Kenneth J. “Historical Dictionary of Tunisia”, **African Historical Dictionaries**, No.45, The Scarecrow Press, Inc. Metuchen, N.J, & London, 1989.

Perkins, Kenneth J. **Tunisia Crossroads of the Islamic and European Worlds**, Westview Press, 1986.

Richards, Alan ve John Waterbury, Melani Cammett, Ishac Diwan, **A Political Economy of the Middle East**, Westview Press, 2013.

Seddon, David. **Riot and Rebellion: Political Responses to Economic Crisis in North Africa (Tunisia, Morocco and Sudan)**, School of Development Studies, University of East Anglia, 1986.

Shils, Edward. “Centre and periphery”, **The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi**, Routledge & Kegan Paul, 1961, pp. 117-30. (www.ecsocman.hse.ru/data/735/053/1218/shils-centre-peripheria-1.doc), Erişim tarihi: 06.07.2015.

Tanrıverdi, Nebahat. “Background of The Tunisian Revolution”, **Alternative Politics**, Vol. 3, No. 3, 547-570, Kasım 2011.

Tanrıverdi, Nebahat. **Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri**, ORSAM Rapor: 192, Ekim 2014.

Telci, İsmail Numan. “Tunus: Küçük Ülkenin Büyük Değişim Misyonu”, Ahmet Emin Dağ (Ed.), **Ortadoğu Çatışmaları** içinde (270-285), İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015.

Tunus, **İslam Ansiklopedisi**, TDV, cilt 41, ss. 384-404.

Tunus'ta yapılan gözlemler ve mülakatlar, 28 Subat – 13 Mart 2015.

UNDP and International IDEA, ed. (26 January 2014). "The Constitution of the Tunisian Republic" (PDF). Constitution.net. Retrieved 9 December 2014.

Ulutaş, Ufuk ve Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **SETA Analiz**, Sayı: 46, 2011.

Uysal, Ahmet ve Ahmet Gökçen. "2014 Tunus Seçimleri Analizi", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 9, Sayı 2, ss. 95-129, 2015.

Wallerstein, Immanuel. **The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**, New York: Academic Press, 1976, pp.229-233.

FOTOĞRAFLAR

Sidi Bu Zeyd şehrinde, Muhammed Buazizi anıtı, 2015

Sidi Bu Zeyd şehri, Muhammed Buazizi meydanından görüntüler, 2015

UGTT'nin Sidi Bu Zeyd şubesi, 2015

Raşid Gannuşı, Nahda Partisi Başkanı, röportajımız sırasında, 2015

Devrim sırasında büyük protesto gösterilerine sahne olan Kasbah Meydanı, 2015